

Modern Nyelvoktatás

A Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének folyóirata

Alapító	SZÉPE GYÖRGY (1995–2011)
Főszerkesztő	DRÓTH JÚLIA (2015–) Károli Gáspár Református Egyetem
Szerkesztő	SZÖLLÖSY ÉVA
Szerkesztőbizottság	BÁRDOS JENŐ Eszterházy Károly Főiskola CSIZÉR KATA Eötvös Loránd Tudományegyetem EINHORN ÁGNES Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem GONDA ZITA ELTE Trefort Ágoston Gyakorlóiskola HORVÁTH JÓZSEF Pécsi Tudományegyetem HUSZÁR ÁGNES Pécsi Tudományegyetem MEDGYES PÉTER Eötvös Loránd Tudományegyetem NÁDOR ORSOLYA Károli Gáspár Református Egyetem NIKOLOV MARIANNE Pécsi Tudományegyetem TÖNU SEILENTHAL Tartui Egyetem PETER SHERWOOD, London
Tanácsadó Testület	ABÁDI NAGY ZOLTÁN, GÓSY MÁRIA, HIDASI JUDIT, KLAUDY KINGA, KONTRA MIKLÓS, LENGYEL ZSOLT, MANHERZ KÁROLY, SZÉKELY GÁBOR, TERTS ISTVÁN
Interjú Műhelytitkok	MEDGYES PÉTER Eötvös Loránd Tudományegyetem Idegennyelv-tanításunk helyzete: EINHORN ÁGNES Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Egy nyelvész olvasónaplója Könyvszemle Folyóiratszemle Szótárszemle Szoftverrovat Hírek	TERTS ISTVÁN Pécsi Tudományegyetem HUSZÁR ÁGNES Pécsi Tudományegyetem GONDA ZITA ELTE Trefort Ágoston Gyakorlóiskola LÁZÁR A. PÉTER Eötvös Loránd Tudományegyetem SIMON KRISZTIÁN Pécsi Tudományegyetem FÁY TAMÁS Eszterházy Károly Főiskola
Angol nyelvi lektor Nemzetközi kapcsolatok Terjesztési tanácsadó	FRANK PRESCOTT Károli Gáspár Református Egyetem NÁDOR ORSOLYA Károli Gáspár Református Egyetem BOGNÁR ANIKÓ
Szerkesztőség	droth.julia@gmail.com; szeval@freemail.hu
Kiadó	Tinta Könyvkiadó, 1116 Budapest, Kiskőrös utca 10. e-mail: info@tintakiado.hu; tel.: 06-1-371-0501
Felelős kiadó és felelős szerkesztő	KISS GÁBOR igazgató
Nyomás és kötés ISSN	Vareg Produkció (www.vareg.hu) 1219-638X
MANYE-tagsági információk	www.manye.hu; e-mail: manye1990@gmail.com
A folyóirat számai megvásárolhatók	A kiadó szerkesztőségében, az ELTE Jegyzetboltban (1088 Budapest, Múzeum körút 6–8.) és az Írók Boltjában (1061 Budapest, Andrassy út 45.)
A folyóirat elérhető	http://www.tintakiado.hu/b/modernnyelvoktatás/

TARTALOM (TABLE OF CONTENTS)

A köztünk élő Szépe György (György Szépe lives on amongst us)	3
SZÉPE MARGIT: Gyurira emlékezve (Remembering Gyuri)	5
Szépe György gimnazista visszaemlékezései (György Szépe recalls his schooldays)	12
Megjegyzések Szépe György munkáinak közreadása elé (Editorial preface to the publication of György Szépe's works).....	22
SZÉPE GYÖRGY: Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására) (Useful Linguistics. /An attempt at summarizing my academic work/)	25
Szépe György írásainak jegyzéke (A list of György Szépe's writings)	76
SZÉPE GYÖRGY: Válasz a bírálatokra (György Szépe: My response to the examiners' reports)	112
PRÓSZÉKY GÁBOR: Szépe György életművének üzenete – születésének 85. évfordulóján (What György Szépe's life's work tells us. On the occasion of the 85th anniversary of his birth)	115
SIMONCSICS PÉTER: Reflexiók és kommentárok Szépe György posztumusz könyvéről (Thoughts and commentaries on György Szépe's posthumously published book)	118

A köztünk élő Szépe György

2016. április 19-én töltötte be életének 85. évét. Töltötte volna, ha – de mégis.

Szépe Györggyel (nyelvész) szakmai fórumokon kívül számtalan egyéb (köztük sokszor váratlanul ható) helyzetekben is volt alkalmunk találkozni: ismerősként, munkatársként, tanítványként vagy éppen barátként egyaránt. Tevékeny ember volt (sokan tapasztalhattuk ezt közvetlenül), percenként lephetett meg kérdéseivel, ötleteivel, ajánlataival.

Egész életét pragmatizmusra törekvő alapállásból élte meg. Az elsők egyikeként lelkesedett a nyelvészet Chomskytól származó új paradigmájáért; sokunkat lelkesített is a nagy elmélet iránt, az adódó részfeladatok vállalására, de sohasem felejtette el, hogy a kutatónak mindig vissza is kell adnia abból a társadalmi tőkéből, ami ráfordított (olvassuk ezt ki saját középiskoláiról szóló soraiból vagy nővérenek visszaemlékezéseiből). Hogyan másként, mint hogy hasznossá teszi tudását. Számára nem a nagy elmélet volt az igazi válasz-terep, hanem az alkalmazott nyelvészet vagy egyenesen a hasznos nyelvészet (akadémiai doktori munkájának témája). Prószéky Gábor áttekintése is ezt segíti: miféle kutatási témák lehetségesek a tíz évvel ezelőtt keletkezett tézisekből.

Aztán ha jobban belegondolunk, pragmatizmusnál többről van szó: arról a belső igényről, mely a feladatok nagyságának mérlegelése helyett mindig és azonnal a feladatok tőle telhető legjobb megoldására törekszik. Munkásságának, általában egész életének alakulásában gyakran és szívesen tulajdonított döntő szerepet a véletlennek. Túlzott, de a magyar nyelvészet (meg néhány társtudomány, meg néhány nemzetközi projektum, meg mi minden és ki mindenki más) legyen csak hálás a véletlennek, amiért annyi gyakorlatias hasznot hozó feladatot sodort az útjába. Olyan időkben élt, amikor legendás diplomáciai érzéke sem jelenthetett biztos védelmet kevésbé szeretett feladatok ellen, nagyobb lélegzetű munkái¹ pedig bizonyítják, hogy ha a körülmények egyszer hosszabb ideig egyetlen témára szorították volna, a *Magnum Opus* kiemelkedő elméleti értéket képviselne.

¹ Például (a) Az alsóbb nyelvi szintek leírása. In: Károly Sándor–Telegdi Zsigmond (szerk.) *Előkészítő dolgozatok a magyar nyelv generatív nyelvtana témaköréből = Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 1969/VI. 359–466. (b) Nyelvészeti jegyzetek Arany Jánosnak „Valami az asszonánczról” című tanulmányáról. *Magyar Nyelvőr* 1969/63. 1–31. (c) A magyar betűállomány fonológiai szerkezetének elemzéséhez. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 1974/X. 153–179.

Szépe György nemcsak „köztünk” él. Vajon hogyan gondol rá az a kosárlabdaedző, akivel annak szakmájáról konzultált, mert egyébként oly’ unalmas lett volna steril mozdulatlanságba rögzítve feküdni – alig órákkal a szívműtétjük után? Alkalmi találkozások szereplőitől mennyi érdekes és tanulságos apróságot tudhatnánk meg róla... Folyóiratunk a maga módján közli azokat a momentumokat, amelyek teljesebbé teszik az alapító főszerkesztőjéről őrzött emberi és szakmai képet.

Köszönjük a családtagok, barátok, tanítványok hozzájárulását a megemlékezéshez. Külön köszönet Horányi Özsébnek, aki e számunk szerzőinek többségét felkérte, illetve az írások nagy részét rendelkezésünkre bocsátotta.²

A szerkesztő

² Szépe György természetesen ismerte és hivatalos írásaiban, publikálásra szánt munkáiban követte a helyesírási szabályokat. A különírás híveként azonban ragaszkodott egy-egy szabálytalan különírás vagy kötőjelezés becsempészéséhez, ha ezzel a könnyebb megértést támogatta, mondatainak tagolása érdekében pedig nemegyszer vállalta a központosási szabályok áthágását. Az ilyen esetek „kijavítása” voltaképpen „hamisítás” lett volna. – Tekintettel a lap jelen számának törzsét képező *Hasznos nyelvészet* 2006-ban született szövegére, ez alkalommal mindenütt egységesen a (jelen év szeptember elseje előtt még elfogadható) régi helyesírási szabályzathoz alkalmazkodtunk.

Gyurira emlékezve

Horányi Özséb kérésére próbáltam összegyűjteni kis mozaik-kövecskéket, amik kiegészítik az ősémről ismert képet.

*

Mivel alig két év volt köztünk, elég messzire tudok rá visszaemlékezni, de mindenekelőtt ismerni kell közös múltunk eredetét, vagyis hogy honnan is jöttünk.

Szépe nagyapánkra és nagyanyánkra, Losonczy nagymamára emlékszem.

Szépe Ferenc nagyapánk jó kiállású, szép ember volt. Foglalkozása gazdálkodó. (Nagykörösön ez volt a legszélesebb, a domináns réteg. Azt a kifejezést használták rá: „polgárparaszt”. Református presbiterek voltak, olykor városi előljárók.) Nagyanyánkkal, Zombori Máriával négy fiút neveltek föl. Kettő folytatta a család foglalkozását: gazdálkodtak. A későn született ikreket, édesapámat és testvérét, Györgyöt és Istvánt taníttatták.

Losonczy nagyanyám lánynéven Beretvás, az ő elődei módosabbak voltak. Losonczy László nagyapánk rektorként szerepel a városról írt krónikában. Az 1871/1872-es tanévben érkezett haza skót egyetemről. A tanítóképzőben alkotmánytant, neveléstant, történelmet, németet tanított. Iskolai füzetéből tudtuk, hogy Arany János tanítványa volt, a dolgozata alatt Arany János kézírásával volt olvasható néhány dicsérő szó és Arany aláírása. Losonczy nagyszüleimnek hét gyermeke született, négy érte meg a felnőtt kort. Szép házuk volt a jelenlegi Rákóczi utca egyik sarkán, amelyet most is életnagyságú Rákóczi-plakett díszít. Ennek leleplezésekor mindketten ott voltunk kicsi gyerekként Gyurival, fénykép őrzi az eseményt.

(A *Hármas Kis Tükör* szerzőjét, Hányoki Losontzy Istvánt, aki a családi hagyomány szerint gyermektelenül halt meg, nem egyenes ágú ősként tartottuk számon. A *Hármas Kis Tükör* 1773–1850-ig volt használatos tankönyve az elemi iskoláknak. Ötven kiadást ért meg.)

*

A mi szülőházunk a Losonczy-ház közelében volt. Nagyanyánk haláláig gyakorlatilag nálunk élt, részt vett a két Szépe unoka nevelésében. Telente folyton perzsaszőnyegeket varrt, nyaranta még nyolcvan év felett is gyalog járt ki a szőlőjébe, lehetett bármilyen hőség. A szőlő közvetlenül a temető szomszédságában volt, így a temető fogalmával, rendeltetésével korán megismerkedtünk. *Ad vocem* temető: Apánk életében, de azután is rendszeresen jártunk a temetőbe, a családi és baráti sírokra virágot vittünk. Gyuri már rég pesti lakos volt, de alkalmanként velünk jött, és virágot helyezett egy gim-

nazista korában meghalt osztálytársnője és a világháborúban Nagykőrösön meghalt román katonák sírjára is.

Édesapánk ügyvéd volt. Egyetemistaként került az I. világháborúba, ahol „Mollináry” hadnagyként esett fogságba.¹ Megjárta Szibéria fogolytáborait, hat év után szabadult, nagybetegen került haza. Rónai Ernő szépen ír fogoly éveikről *Krasznojarszk* című könyvében. Édesapánk a fogság alatt nemcsak oroszul tanult meg, hanem a Csendes-óceán közelében lévő valamelyik fogolytáborban angolul is. Németül még közvetlenül az érettségi után, Grazban, ahova nagyapánk „német szóra” elküldte iker fiait. Mindhárom nyelvet karbantartotta, aminek nagy hasznát vette a második világháború alatt, és még azután is.

Édesanyánk a debreceni Dócziban lett okleveles tanítónő, de csak házasságkötéséig tanított. Szép hangja volt, sokat énekelgetett nekünk és velünk is, tanultunk dalocskákat, mondókákat. Mindig derűs léggört árasztott.

*

A szülői házban gyerekeskedtünk, óvodába nem jártunk, fiatal, úgynevezett „gyerek-lányok”, később a fräuleinek (német lányok) egészítették ki szüleink szeretetteljes nevelését. Iskolába kerülve sem hiányzott az óvoda, mert az akkor még inkább gyermekmegőrző volt, mint nevelő intézmény. A fräuleinek addig voltak mellettünk, míg Hitler haza nem rendelte az utolsót Ausztria elfoglalása után.

Én mindig féltékeny voltam kisebb testvéremre, akit csodagyerekként ismertek szépsége, talpraesettsége, kitűnő memóriája okán. Az 1936-ban Berlinben rendezett olimpián elért eredményeket (már amiket éppen a rádión hallott) számon lehetett kérni tőle. Ötéves korában „sárgaságon” (májgyulladás) esett át, és éveken át diétára és ezzel különös elbánásra volt jogosult, amit a család nőtagjai (engem is beleértve) folyamatosan biztosítottak. Ez elvárás lett volna a feleségektől is.

Korán megtanultunk biciklizni, mert akkor még az utcai forgalom megengedte. Addig szüleink kerékpárjának csomagtartóján (mint „gyerektartón”) rándultunk ki a város közelében lévő valamelyik szőlőbe: a nagyanyánkéba vagy a sajátunkba. Amikor a mi szőlőnkben épült egy kényelmes kis nyári lak, ott nyaraltunk, onnan jártunk strandra, később teniszezni, biciklivel. Egy nyáron együtt szenvedtünk szamárköhögésben édesapánk ikertestvéreinek két velünk nagyjából egykorú gyerekével, és a szőlőben voltunk „karanténban”. Hat hétig tartó „nagy majális” volt.

*

Elemibe a Dunamelléki Református Egyházkerület tanítóképzőjébe jártunk, híres, kiváló iskolába. Más vallásúak is voltak köztünk, nem volt különbség. Ebből a korunkból testvéremmel közös kiemelkedő emlékem csak a mandulaműtét utáni nyaralás. Édesapánk úgy gondolta, hogy alföldi gyerekek lévén nem árt, ha a műtét után magaslatra megyünk. Édesanyánkkal és annak egyik barátnőjével három hetet töltöttünk Böcksteinben, egy szép tiroli hegyi üdülőben. A vonaton azt gondolták, hogy Gyuri

¹ A Mollináry-czred a monarchia cs. és kir. 38-ik ezrede, 1867 és 1904 között Monte Passtellóy Mollináry Antal lovag altábornagy tulajdonában volt. Kecskeméten emlékmű őrzi a „fehérgombos, kék zubbonyos, fekete hajtókás egyenruhájú czred” emlékét.

(<http://hiros.hu/kecskemet/hirek/koszoruzas-a-mollinary-emlekmunel>) – *A szerk.*

osztrák kisfiú, olyan jól beszélt németül (persze: ő még otthon német szón élt, míg én már iskolás voltam).

Sokat olvastunk. Minden alkalomra kaptunk a játékokon kívül könyveket is. A házunkkal szemben lévő Úri Kaszinó gyerekkönyvtárából is hoztuk haza a könyveket. Ott egy nyugdíjas tanító bácsi segített válogatni.

Én már elsős gimnazista voltam, amikor a Piac téri házat megvette édesapánk. Nappalaink eltelték iskolával, különórákkal. Esténként vacsora előtt édesapánkkal sétáltunk egy nagyot. Megvolt a szokásos útvonal, kiszámított idő. Útközben édesapánk mesélt: gyerekkoráról, a szülői házról, iskoláiról, katonaságról, hadifogságról. Szép, nagy könyvtárunk volt, ami sajnos áldozatul esett a háborúnak. Losonczy nagyapánk könyveiből maradt valami kevés, ezeket Gyuri gondosan őrizte.

Zongorázni is tanultunk, kevés sikerrel, de az elég volt ahhoz, hogy karácsonykor, névnapkor szüleinket egy-egy négykezessel köszöntsük fel a különórákon tanult idegen nyelvű (német, francia) vers mellett – pénzen vásárolt ajándék helyett.

Nem volt zsebpénzünk soha, de mindig kaptunk, ha értelmes célra kértünk. Talán ez okozta, hogy egyikőnk se tanult meg a pénzzel bánni.

*

A gimnazista éveiről Gyuri beszámol *Szépe György gimnazista visszaemlékezései* című írásában. Én most a vele kapcsolatos emlékeimről írok, amelyek nagy része ott már szerepel. Arra emlékszem, hogy elsős gimnazistaként az (egyébként kiválóan sikerült) iskolai dolgozatainak rendre rossz volt a külalakja, és édesapánk az iskola rajztanárával külön taníttatta szépírássra (!). A többi gimnáziumi emlékéhez nemigen tudok hozzátenni.

*

A háború alatt egy nyáron édesapánk segítségével tanult angolul. Nagyon szorgalmas volt. Franciául egy iskolaév alatt tanult meg arra hivatkozva, hogy a Jamboree-n ő nem tud semmi ügyességi próbának megfelelni, a néptánchoz túl magasra nőtt, kézügyessége nincs, főzni sincs kedve. Maradt az újabb nyelv tanulása, ami viszont könnyen ment. Naponta járt egyéb elfoglaltságai mellett a kiváló nyelvtanárnőhöz, akiről meg is emlékezett. A világtáborból élményekkel, fényképekkel, könyvekkel és nem utolsósorban barátokkal gazdagodva jött haza. Van Gogh művészetével a tőle onnan ajándékba hozott könyvecskében találkoztam.

Sokat sportolt, nagyon jó labdaérzéke volt, a vízilabda, a futball, a pingpong és a tenisz folyamatos időtöltése volt. A csapatjátékokban kapus volt. Négy város: Nagykőrös, Cegléd, Kecskemét és Szolnok különböző ifjúsági bajnokságain vett részt gimnáziumi tanulóként. Kis gimnazistaként felnőttekkel teniszezett.

*

1949-ben érettségizett. Nem vették fel az egyetemre Budapesten. (Egy évvel voltunk a fordulat éve után. Engem még 47-ben ugyanazzal a származással, azonos érettségi bizonyítvánnyal felvettek.) Debrecennel próbálkozott. Édesapánknak volt „haditerve” arra az esetre is, ha oda se sikerülne. Az idegen nyelvű könyvesboltban ismerős lévén, oda küldte volna akár díjazás nélkül is, míg sikerül bejutnia az egyetemre. Végül is Debrecenben sikerült. Nagy szeretettel emlékezett vissza a Debrecenben eltöltött fél évére. A Hankiss családhoz volt bejáratos, Hankiss Elemért a 47-es Jamboree-n ismerte meg, később is őrizték az ott született baráti kapcsolatot. Hankiss János a tanára

volt. Gyakran emlegette Koczogh Ákos előadásait is, akit ismert Nagykőrösről abból az időből, amikor Koczoghék átmenetileg Nagykőrösön éltek. Karácsony Sándort sem először volt alkalma hallgatni, mert őt valamikor gimnazista korunkban elcsalta Kőrösre tanítványa, Balogh László, aki a gimnáziumban tanárunk volt (majd utóbb Gyuri sógora lett).

Fél év után Debrecenben minden modern nyelv oktatását felváltotta az oroszé. Budapestben abban a házban találtam Gyuri számára átmenetileg alkalmas albérletet, ahol én laktam. Másodéves korától együtt laktunk édesapánk haláláig (1958), amikor is én hazamentem Kőrösre, hogy a hirtelen haláleset utáni dolgokat rendezzem.

Az első közös lakásunk a Bródy Sándor utca 26-ban, a negyedik emeleten volt. Nagyon jó sorunk volt, mert a házinéni gyerekeiként szeretett és ellátott bennünket. Közel esett a klinikákhoz és a bölcsészkarhoz is. Gyuri rengeteg időt töltött könyvtárban meg ki tudja, hol, nekem késő délutánba nyúltak a gyakorlataim. Estéinket és a hétvégeket tudtuk együtt tölteni. Voltak saját és közös barátaink. Gyuri barátai közül csak Németh Balázs, kőrösi osztálytársa járt a lakásunkra. Szó szerint haláláig hű barátja, mert kérésemre már nyugdíjas bécsi református papként vállalta a számára nehéz feladatot: ő temette testvéremet Nagykőrösön. Ismertem még Hazai Gyurkát, Hutterer Miklóst és Hoffmann Tamást, barátokat az egyetemen, és utána is. Az én csoporttársaim is fel-feljöttek, Gyuri ismerte őket. Volt egy kis rádió a szobánkban, ahol főleg híreket és zenét hallgattunk.

Nekünk, kőrösieknek a budapestiekhez képest nagyon csekély volt a lemaradásunk, bár Nagykőrösön a háború végén és még utána is igen rövidek voltak a tanítási időszakok. A gimnáziumban orosz hadi kórház működött, annak a kiürítése után hónapokig tartott, míg elkezdődhetett a tanítás.

A zene, más művészetek, színház folyamatos „tananyagunk” volt. Én nagyon sokat tanultam, a hétvégéim azzal teltek. Gyurit nemigen láttam tanulni. Magyar szakvizsgája előtt beszélgettünk Adyról, akit én akkor már nagyon szerettem. Meglepett, hogy sem az istenes versek, sem a Csinszka-versek nem szerepeltek tanulmányaikban. Beszélgettünk róluk. Már nem emlékszem, hogy melyiket, de a kettő közül az egyiket felelte.

Én kínlódtam az oroszsal, ezt az akadályt ő játszva vette. Emlékszem, egyszer vállalt orosz fordítást: valami biológiai szöveget, amelyben segíteni tudtam, édesapánk meg orosz nyelvtudása révén (ő gyakran járt Pesten). Azt tervezte Gyuri, hogy a fordításért kapott pénzen vesz magának egy új töltőtollat. Csak annyit kapott, hogy tíz tollhegyre futotta.

Kíváncsi volt az én tanulmányaimra, egyszer eljött egy kórbonctani előadásra is. A budapesti tanárai közül csak Fülep Lajos nevére emlékszem, talán mert akkoriban már jó barátóm volt Kiss Gizella, az ormánysági Kákicsi Kiss Géza református papnak a lánya, és ő is emlegette.

Az egyetemen mindketten maximális tandíjat fizettünk. Szépe Pista unokaöcsénk a veszprémi egyetemen kibányászta azt a szabályt, hogy 4,8-as átlageredmény esetén már tandíjmentesség jár. Mi már csak az utolsó félévben mentesültünk, noha végig mindketten e fölötti átlagokat értünk el.

Testvérem időnként segített édesapánknak adatokat beszerezni különféle hivatalokból, amivel mentesíthette őt a fölösleges utazásoktól.

Emlékezetes az 1953-as év vége. Egyszerre fejeztük be az egyetemet. Gyurié négy, az enyém hat év volt. Megünnepeltük. Júniusban (amikor Nagy Imre fellépett) elmentünk a Városligetbe, ahol a Gundelban ebédeltünk. Akkor azt csodaképpen megengedhettük magunknak.

*

Ősszel elváltak útjaink, Gyurit Nagykanizsára helyezték a Kohó- és Gépipari Minisztérium egyik iskolájába felügyelő tanárnak, ahonnan már januárban felkerült Budapestre a Nyelvtudományi Intézetbe. Én a Sportkórház belgyógyászati osztályára. Édesapánknak valami kapcsolata révén kaptunk albérletet a „Százéves ház”-ban. Itt együtt laktunk 1958. október elsejéig.

Jó lakás volt, ablakunkból a Gellért-hegyre és a Dunába lógó Erzsébet hídra volt kilátásunk. Ott is keveset találkoztunk, de hétvégeken fürdőkbe jártunk, alkalmanként barátokkal kirándulni. Már mindketten keresők voltunk, lehetett sűrűbben élvezni a kultúra lehetőségeit. Volt színház- és operabérletünk, zenei eseményeken is részt tudtunk venni. Most hirtelen Honegger Johannája és a Carmina Burana bemutatója jut eszembe. Meg az 56-os időkben még délután háromkor kezdődő Pirandello-darab, a *Játék és valóság*, amelyben Kiss Ferencet láttuk, aki akkoriban győri színész volt. És Németh László *A két Bolyai*-ja.

Gyuri járt a Kruzsokba a nagy nyelvészek közé. Az asztal végén ült. Időről időre alkalma volt kalauzolni egy-egy vendég tudóst, bemutatni az országot. Kosárlabdázni a szomszédba járt, a bölcsészkar akkori épületébe. Egyszer, már 56 után említette, hogy beiratkozott valami matematikai tanfolyamra. Nem értettem, hogy egy nyelvésznek az miért kell. Később persze kiderült.

Emlékezetes az 1956-os forradalom kitörésének élménye. Én a kórházi ügyeletem utáni napokon szokásosan korán lefeküdtem, elaludtam. Gyuri felrázott álmomból: „Kitört a forradalom! Ébredj!” Akkor már hallatszottak távoli (?) lövések. Attól kezdve én főleg a kórházban tartózkodtam, ahol meglátogatott, amikor volt közlekedés. Ilyenkor elláttam bőségesen ennivalóval. Ő beszámolt a kinti eseményekről.

A Nyelvtudományi intézeti munkája mellett volt két fontos feladata. Két „óriással”, Kodály Zoltánnal és Szentágothai Jánossal dolgozhatott az Akadémia nevelési bizottságában talán annak titkáráként (?). Akkoriban sokat beszélt a nagy öregekkel való közös munkáról, büszke volt rá.

Ennek az öt évig tartó idilli állapotnak véget vetett édesapánk váratlan halála 1958. április végén. Akkor eldöntöttük, hogy nekem haza kell költözniem Nagykőrösre, szakorvosként már tudom ott folytatni munkámat. Gyuri októbertől magára maradt.

*

Nagykőrösi tartózkodásom elején az egyik feladatomból az volt, hogy Gyurinak lakást szerezsek. Sikertelenül az Üllői úton egy OTP-lakást venni, ahol nem sokáig élt egyedül, mert megnősült, a családunk távolabbi rokonságához tartozó Fodor Katalint vette feleségül. 1964-ben született kislányuk, Orsi. Gyuri még azon az őszön Amerikába ment egy évre Ford ösztöndíjasként. Fél évre rá követte a felesége. A kislány örömeinkre a mi gondoskodásunkra maradt.

Fiát, Rollandot a második felesége szülte 1971-ben. Nagy öröm volt, annál inkább, mert ő volt az egyetlen Szépe kisfiú az unokatestvérek gyerekei között.

1976-ban kerültem vissza Budapestre, amikor házasságot kötöttem. A közbülső időszokról nincs kiemelendő emlékem Gyurival kapcsolatban. Gyakran volt vendégünk családostul. Amikor édesanyánk magára maradt, Gyuri rendszeresen járt haza Kőrösre édesanyánkat látogatni, többnyire gyerekeivel.

Férjem, Balogh László gimnazista korunkban volt tanárunk, Gyurinak cserkész parancsnoka. Gyurival szakmai kapcsolata volt már előzőleg. Ettől kezdve ismét összefonódott az életünk. Gyakran találkoztunk, szívesen voltak együtt férjemmel, aki irodalomtörténész és kommunikációs szakember volt. Laci halála után ismét gyakrabban találkoztunk, amire akkoriban nekem nagy szükségem volt.

*

Amikor Gyuri is megövezgyült, minden hétvégén meglátogatott. Rendszerint hatalmas szatyorral érkezett, tele olvasnivalókkal és olyan finomságokkal, amelyekről tudta, hogy magamnak sose venném meg. Együtt ebédeltünk, beszélgettünk könyvekről, barátokról, kőrösi eseményekről, a munkájáról. Egyszer meglepett egy latin nyelven írt esszéjével. A címét minden református gimnáziumban tanult felnőtt ismerhette, mert az első gimnazista latinkönyvünk első mondata volt. Beszámolt életviteli problémáiról, amelyeken Rolland fia gondoskodó szeretete segített. Fiával akkortól vált szorosabbá a kapcsolata.

Tiszakécskei hétvégi házam kis padlásszobájában nyaranta volt rövidebb-hosszabb ideig vendégem. Hozta magával a laptopját, azon dolgozott. Uszodába jártunk, üldögélt s olvasgatott a díófa árnyékában, nagyokat sétált a Tisza-parton. Szívesen találkozott tiszakécskei barátaimmal. Míg nem volt hordozható számítógépe, a kécskei könyvtárba ment egy-két alkalommal, hogy az ottani számítógépen nézzen meg valamit (üzenetet? munkájához szükséges adatot? – nem tudom). Amikor egy alkalommal ott létekor hirtelen fekvő beteggé váltam, „anyai szeretettel” gondoskodott rólam, míg meg tudta szervezni Budapestre szállításon. Miattam félbehagyta Budapesten elkezdett munkáját.

Én, míg el nem fogytunk, rendeztem érettségi találkozót az enyémekeknek. Egyiken-másikon Gyuri is részt vett, ismerte jól a társaságot. Osztálytársaim örültek a művelt, tájékozott, jó humorú barátnak.

Gimnáziumunkkal, a Nagykőrösi Arany János gimnáziummal állandó kapcsolatban állt. Többször hívták előadást tartani. Osztálytársai közül négyen kezdtek el egy nagy emlékező munkát: valamennyi, bármikor az ő osztályukba járt társukról összegyűjteni az életükről szóló adatokat. A munka csak elkezdődött, Gyuri halálával abba is maradt. Senki más nem vállalta a szervezést.

*

Mániákusan szerette tanári munkáját. Talán öröksége volt a pedagógus szenvedély. Nyelvtudományi intézeti munkájának elején hetente tanított az érdi gimnáziumban magyar nyelvtant. Csodálkoztam: miért volt szüksége rá? Csak azért, hogy a középiskolai nyelvtanoktatás helyzetével találkozzék. Pécsi tanársága, majd a nyugdíjazása után vállalt főiskolai tanítás idején sem engedett meg magának semmi lazítást. Előfordult, hogy betegen, rekkenő hőségben tartotta meg az óráit. Szabadságai, nyaralásai idején is javította a dolgozatokat, konzultált tanítványaival a Keleti pályaudvar presszójában.

Jó tíz éve kaptam tőle egy számítógépet, amelyet – mint mondta – ő már kinőtt. Segített megtanulni a gép kezelésének alapvető ismereteit. Ha fennakadtam, megmu-

tatta, elmagyarázta. Igaza lett: egyre fokozódó mozgáskorlátozottságom idejére kinyílt előttem a világ.

1989–1990-ben, amerikai vendégprofesszorsága idején rendszeresen beszélünk telefonon. Sokan kérdezték, hazajön-e a megváltozott helyzetben. Megkérdeztem tőle. Azt válaszolta, hogy természetesen. Rákérdeztem: miért? Az volt a válasza: mert ott a hazám.

Igazi folyamatos nagy szerelem a pécsi munkája volt, amely a bölcsészkar létrehozatalától a már emeritus professorként vezetett doktori programig örömet adott neki, sosem feladatot.

*

Szívműtéte (1999-ben) tizenhárom évvel hosszabbította meg az életét. Semmiképpen sem akarta a műtétet vállalni, noha igen súlyos állapotban volt. A klinikán is maga mellett tartotta a számítógépét. Natáliának, akkori felesége erőszakosságának köszönhető, hogy mégis alávetette magát a műtétnek. Felesége másra nem volt féltékeny, csak – mint gyakran mondta – a számítógépre.

Nagyon nagy örömet szereztek gyerekei (akikhez hozzá kell számítani nevelt lányát) a nyolcvanadik születésnapja alkalmából rendezett vacsorával, amelyre mindenkit meghívtak: a rokonságot, barátokat, munkatársakat, akik sorban köszöntötték.

2011-ben stroke érte (átmeneti agyi keringési zavar). A klinikán időnként angol szavakat kevert a beszédébe, amit utóbb megmagyarázott. A magyarázatra sajnos nem tudok visszaemlékezni. A stroke után logopédus kezelte, a beszéde teljesen rendeződött.

Folyamatosan dolgozott, sajnos a szükségesség ellenőrzéseket elhanyagolta. Szemmel láthatóan fáradékonyabb lett, lassult a mozgása, de sok szép terve mellett sem hanyagolta el a tanítást. Továbbra is együtt töltöttük a hétvégek valamelyik napját, mint éveken át.

Nagy szeretettel foglalkozott a 39 nyelvész emlékét megőrkítő könyvének írásával, amit halála előtt éppen be tudott fejezni. A tervezett további könyvek megírására már nem került sor.

*

Az utolsó hetekre nem szívesen emlékezem, nagyon nehéz volt. Most se könnyű. Jó, ha álmaimban megjelenik: kisfiúként, gimnazistaként vagy más egészséges alakban. Olyankor boldogan ébredek.

Dr. Balogh Lászlóné dr. Szépe Margit

Szépe György gimnazista visszaemlékezései¹

Ezek természetesen csak töredékes emlékfoslányok, de életemnek általában nagyon boldog éveiről szólnak.

Nekem nem volt extra vidám az iskola, mert otthon is vidám volt a légkör (még akkor is, amikor a történelem szele egy kissé szembefújít mindannyiunknak a családkban).

Aztán – minimális számú kivételtől eltekintve – nem nagyon szerettem sem a tanulókat cikiző tanárokat, sem a tanárokról folyton viccelő diáktársaimat. Persze visszamenőleg kialakult a véleményem a hajdani tanárimról: ez lassan eltért az *in vivo* tapasztalatoktól. Mindenféle emberek akadtak közülük; gondolom, mint másféle iskolákban is. Egyikről-másikról szeretettel emlékeztem már egyéb írásaimban. A legnagyobb meglepetést azonban az okozta számomra, hogy – egy visszatekintő írásomban – azt kellett írnom, hogy bizony a szomszédos tanítóképző intézet tanári kara „versenyképesebb volt” a maga nemében. (Ennek egyszerű okát is megírtam.)

A következőkben megpróbálok „mozaik-technika” segítségével mindenfeléről írni valamit.

A gimnázium előtt

Anyám tanítónő volt (polgári leányiskolában tanított), de amikor én megszülettem, akkor már ezt abba hagyta. Ő nevelt meg (Losonczy-Beretvás) nagyanyám, aki egy tanítóképző-intézeti tanárnak az özvegyeként gazdálkodott (állandóan újítva a termelési módszereket).

Ma már egy kissé furcsának tűnik, de mellettük – egymás után – több osztrák kisasszony vett részt kettőnknek (nénémmel együttes) nevelésében; ez akkoriban sem volt általános. Amikor pedig Ausztria beleolvadt Németországba, akkor ezeket a *fräulein*-eket visszarendelték a kiterjeszkedett német birodalomba. – Apám erre egy francia *mademoiselle*-t szerződtetett a gyermekei mellé. Amikor ő is elment (szabályszerűen megszőktette egy rendőrtiszt [!]), akkor egy polgári iskolai tanár vezetésével folytatódott a franciatanulás (de már iskolás módon). A franciát később, szinte elképzelhetetlen szerencse folytán, Király Lili (Dr. Nánási Miklósné) tanítot-

¹ Sz. Gy. megjegyzései a kéziratban: „4. változat.” „(Elkezdtem 2010. február 5-én; folytattam és az első változatot befejeztem 2010. május 24-én; tovább javítottam 2010. július 23-án.)”

ta, aki – nő lévén – nem taníthatott akkoriban még fiú-gimnáziumban. – Itt említem meg, hogy két évvel idősebb testvérem mellé fogadtak heti néhány órára egy angol társalkodónőt, de abból – a fotel mögött a padlón ólomkatonákkal játszó – kistestvére is sokat profitált.

Édesapámnak igen nagy hatása volt a neveltetésemre, egyáltalában testi és lelki fejlődésemre 28 éves koromig (amikor ő meghalt). Tőle tanultam angolul, oroszul és sakkozni, valamint a társadalom-tudományokat (beleértve az állam- és jogtudományt) és a történelmet becsülni és szeretni. Az ő biztatására kezdtem esszéket írni; ez lett egész életemben a legkedvesebb műfajom.

Óvodába nem jártam, néha irigykedve leskelődtem az óvoda udvarába.

Az elemi iskolát a Nagykovácsi város és a Dunamelléki Református Egyházkerület Tanítóképző Intézetének gyakorlati iskolájában végeztem. Első tanítóm – az osztatlan 1–2. osztályban – Visontay János nagy bajuszú kiváló alföldi iskolamester volt (negyven évvel később láttam Itália középső táján ilyen kisvárosi dalos kedvű pedagógusokat). A szintén osztatlan 3–4. osztályban Páll Lajos somorjai származású, német precizitású pedagógus viselte a gondunkat. A gyakorlati iskolát átíttatta annak a szakadatlan ünnepségnek a szelleme, amelyben az ország egyik legjobb tanítóképzője működött. Ehhez képest bizony kis csalódás volt a gimnázium; bár én azt is nagyon élveztem (néhány elfelejtetni való epizód kivételével).

A nyolcosztályos gimnáziumban

A nyolc tanév az én eszemben a történelem jóvoltából három részre oszlott: a régi világban jártam az első három osztályt (1941–1944); a zűrzavaros átmenethez illő módon történt a IV. és V. osztály elvégzése (1944–1946); s az utolsó három osztály már az új világ élhető részére esett (1946–1949).

Az első három osztály (1941–1944)

Háborús évek voltak. (A háborúról 1939 őszén értesültem édesapám kommentárjainak segítségével, majd egyre inkább önálló újságolvasóként, s nem utolsósorban a (nem Magyarországgal) szövetséges államok rádió-adásainak buzgó hallgatójaként.)

Az iskolában is megvoltak a háborúnak bizonyos jelei; ezeket azonban mellékes szólamként vettük tudomásul. A gimnázium utóbb sokat megőrzött a két világháborús korszak (sőt az elsőt megelőző idők) szokásaiból és értékrendjéből. (Apám is itt érettségizett 1914-ben.)

A latin nyelv és irodalom maradt a fő tantárgy. Az osztályfőnökünk, K. Tóth József magyar–latin–görög szakos tanárként végzett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán; a háború után átképezték először angoltanárként, majd orosztanárként. Nyolc év alatt latint, magyart, angolt és (egy évig) görögöt tanultam tőle. I. osztályosként elégedetten tapasztaltam, hogy az osztályfőnököm egy konzervatíván jól öltözött *honoratior*; majd nyolc év alatt ruházatának állapotából tudtuk megállapítani, hogy egy agglegéynek megmaradt középiskolai tanár társadalmi státusa hogyan süllyedt. Művelt, odaadó pedagógus volt; az iskola számára az életet, a családot jelentette. Az osztálytársak többsége tisztelte, ha nem is feltétlenül kedvelte. (Az én számomra – visszatekintve – a kontextuson kívül került európai értelmiségi egyik típusa volt.) (Úgy érzem, hogy a latinnal kapcsolatban még egy másik megjegy-

zést is kell tennem. 65 évvel később egy kis – latin nyelven megjelent – írásomban az I. osztályos gimnáziumi legelső olvasmányom: „Ubi est Italia?” alapján próbáltam kifejtetni, hogy az én nemzedékemben a *latin* volt a Róma, Itália és Olaszország iránti egész életen át tartó rokonszerv kiindulópontja.)

Mivel diplomám szerint magyar–francia szakos tanár lettem, évtizedekkel később csodálkozva tekintetem vissza „a magyar nyelv és irodalom tantárgy”-nak általam megtapasztalt állapotára. Már akkor sem új módszerekkel segítette ez a tárgy a XIX. század végi irodalmi értékek megismerését. (Voltak, persze, kivételek: kettőre vissza is fogok térni.) Az osztály legtöbb tagja az iskola mellett olvasóvá vált: beiratkozott valamelyik könyvtárba (én a házunkkal szemben levő úri kaszinó könyvtárának ifjúsági tagozatába), vagy megvette az olcsó könyveket, vagy az otthonába véletlenszerűen odakerült könyveket olvasgatta és cserélgette egymás között. Ha nem tévedek, akkor a Nemzeti Sport című sportújság és a rádió voltak a fő hírforrások.

Az első két osztályban a matematika (számtan és mértan) volt a fő ijesztgető tantárgy, ami nekem – és még néhányunknak – nagy hasznunkra volt. Legkedvesebb emlékeim pedig a földrajzóráról voltak, ahol egy rendkívül jól szervezett személy: a történelem–földrajz szakos Dr. Horváth Zoltán teljesen lekötötte a figyelmemet (mint a későbbiekben a történelem-órákon is).

A vallásórákat nagytiszteletű Hegyi Sándor (Amerikát megjárt) református lelkész tartotta nagy ékesszólással. Ehhez szorosan csatlakoztak a hét végi (református) Soli Deo Gloria mozgalom csoportos foglalkozásai, a vasárnap délelőtti templomba járás, meg a csendes napok.

A természetrajz tanárát nagyon tiszteltük, de nem fért a szívünkbe. A volt Eötvös-collegista Dr. Jánossy Sándor precíz igazgatóhelyettes volt, de saját fiain kívül nem tudott szót érteni a tizenévesekkel.

Az osztály egésze azonban inkább a „vonal alatti” tantárgyakon vett részt nagy-nagy buzgalommal (ezeken ugyanis nem volt házi feladat). Márton Barna (egyébként a városi református egyház nagy tekintélyű orgonaművész-kántora és az országos hírű tanítóképzős férfikórus karnagya) gimnáziumi énektanárnak is nagyszerű volt (minden furcsaságával együtt): a gimnazistákból is szervezett vegyeskart. – Rácz József tanár úr (akit a háta mögött szeretettel Józsi bácsiként emlegettünk) akvarell-festő, grafikus és (később kiderült) kedves újság-karcolatok írója volt. Ő tanította végig a rajzot kiválóan, I. osztályban a szépírást; majd a felsőbb osztályokban szemmel látható nehézségekkel a művészettörténetet. – A testnevelést Hetey Dániel (tartalékos katonatiszt, a budapesti Testnevelési Főiskola legelső végzőseinek egyike) tartotta, aki különleges egyéniség volt: minden sporthoz értett, a neveléshez is nagyon, de leginkább sakkozni szeretett. – Az osztályfőnöki óra részben az osztály tanügyi adminisztrációjára ment el; néha-néha egy kis „civil prédikációra” (ami nem feltétlenül állt jól K. Tóth József osztályfőnökünknek).

És hát a háborús viszonyok miatt bevezették a honvédelmi ismeretek című tantárgyat, amelyet mindegyik tanár köteles volt tanítani (így ismertem meg Dr. Balogh Lászlót, aki ugyan soha egyébre nem tanította az én osztályomat, de később rokonságba és jó barátságba kerültem vele). [Legalább szögletes zárójelben meg kell itt jegyezni, hogy a III. osztályban minden csütörtökön tartott levante-foglalkozás méltatlanul alacsony színvonalú volt, elvette a tanítástól egy délelőttünket, s akkor

kezdtek kínozni zsidó fiú osztálytársainkat (téglákkal a kezükben békaügetéssel kellett felmenniük az iskola II. emeletére...)]

Itt említem, hogy „koeducált” osztályban jártunk, ahol a legelső padokban lányok ültek (hivatalosan „magántanulók” egy fiúgimnáziumban); ők az óráközti szünetekben egy „leányszobában” tartózkodtak (Hegyi Sándor nagytiszteletű úr feleségének felügyelete mellett). Nekik voltak külön programjaik, amiről ők majd nyilván beszámolnak.²

S mivel ez református gimnázium volt, azért az egyéb felekezethez tartozók nem vettek részt a vallásórákon, hanem a saját felekezetük gondoskodásában végezték ezt a tárgyat. (Nota bene: az evangélikus és az unitárius tanulókat ugyanúgy kezelték, mintha reformátusok lettek volna.)

Ezenkívül voltak valódi „magántanulók”, akik csak vizsgázni jártak be.

Egy-egy tantárgynál nagyobb figyelmet keltett a cserkészlet, amelynek felügyelő tanára előbb Dr. Körmöczy László volt (aki közben elment Stuttgartba magyar lektornak), majd Dr. Balogh László (akit meghívtak Debrecenbe). Közben reaktiválódott a legelső cserkész-tiszt, Szalay László tanár úr (a mi időnkben alighanem az ország legidősebb cserkész-tisztjeként). – A sportkör egy délutánt jelentett; ebből már csak a két labdajátékra emlékezem: a „zsinórlabda”-ra (amelyet kiszorított közeli rokona, a röplabda), meg a kosárlabdára. A felsős diákok egy részéből kitűnő szertornász lett. S minden fiú focizott valamilyen formában. Nagyon sokan pingpongoztunk, úsztunk (néha versenyszerűen is: Fröhvirth Ferenc kimagaslóan művelte ezt), biciklivel közlekedtünk; továbbá sakkoztunk, gombfociztunk, kijártunk minden sporteseményre drukkolni. – Lassanként elkezdtünk fényképezni (akinek volt gépe); s bevonult a rádió is az életünkbe: a legtöbben csak hallgattuk, néhányan azonban szerelni is tudták. (A velünk párhuzamos osztálytársak a polgári fiú iskolában ügyesebbek voltak az ilyesmiben, ha jól emlékszem.)

Rendkívüli tárgyként járhattunk kardvívásra, művészeti rajzra, német társalgásra (maga a német nyelv és irodalom tantárgy ugyanis csak a III. osztályban kezdődött Szalay László tanár úr tanításában).

Akkor már a város kellős közepén laktunk. Nekem szinte az egész hetem be volt táblázva teendőikkel; legfőljebb egy kis amatőr kutyatenyésztésben voltam külsős résztvevő, és ott már nem lehetett nyulat tartani.

*

1944 történetileg kivételes évében az iskolai munka (tanév) március 31-én fejeződött be.

Utána hosszú szünet következett; ez idő alatt – Juhász Bécivel és unokatestvéremmel, Szépe Pistával együtt – a nagykőrösi református egyház levéltárának rendezgetésében vettünk részt Dr. Horváth Zoltán történelem-tanárunk vezetésével. Nagyon tanulságos munka volt!

Arra már nem is emlékszem, hogy az ősz folyamán egyáltalában megkezdődött volna a tanítás, hisz’ olyan közel volt a front.

² A Szépe Margit visszaemlékezésében említett akció keretében az életben lévő osztálytársaktól az érettségi utáni pályájukról szóló beszámolójukat és a gimnáziumi éveik emlékeinek felelevenítését is kérték. – *A szerk.*

A IV. és az V. osztály (1944–1946)

A mi családjunk mindenesetre szeptember 30-án Budapestre ment (egy bérelt lovas kocsival).

Mivel ideiglenesen Budapesten a VIII. kerületben, a Szentkirályi utca 6. szám alá költöztünk, engem az érkezés után néhány nappal édesapám elvitt a szemközti Trefort utcai egyetemi gyakorló gimnáziumba. (Ez szenzációs iskola volt; szándékomban áll valahol majd íni róla.)

December legelején továbbmentünk Mosonszolonokra, ahol Losonczy László, édesanyám bátyja gyógyszerész volt. Itt is elvitt édesapám néhány nap múlva Magyaróvárra egy római katolikus szerzetes gimnáziumba, ahol nagyon szívesen fogadtak bennünket. Az iskolai munkára azonban már nem került sor az egyre közeledő front miatt.

Mi pedig 1945 áprilisában egy Mosonszolonokról induló menekülteket szállító vonattal Bajorországba mentünk a Julbach nevű községbe. Itt aztán semmilyen iskola nem működött (a szomszédos Sinbach nevű kisvárosban sem). (Mindkét helységet meglátogattam 60 év múltán.) Viszont a julbachi magyar menekültek református gyülekezete példaszerűen működött 1945 folyamán egy Tokos Károly nevű lelkipásztor vezetésével. Ennek eredményeként a 14 éves magyar protestáns fiatalok ugyanúgy abszolválták a konfirmációt, mint bármely más magyar nyelvű gyülekezetben.

1945 őszén meghallván az első biztató híreket a rádión (Ferenfváros : Újpest 4 : 2) visszatértünk. 1945. november 18-án értünk haza Nagykőrösre. Ismét néhány nap kellett ahhoz, hogy édesapámmal elsétáljunk a gimnáziumba, hogy testvéremmel (Szépe Margittal) együtt folytassuk a tanulmányainkat.

Mindketten magántanulók lettünk. Én a IV. osztályba kerültem, ő pedig a VI.-ba.

Külön élmény volt azok közé kerülni, akik a megelőző években „eggyel alattam” jártak. Itt Szépe Pista unokatestvérem baráti körébe csöppentem bele; ők valamivel vagányabbak voltak, mint az én megelőző évekbeli osztálytársaim. (Persze, hamar kiderült, hogy azok is sokat fejlődtek vagányságban, mert ők is nyakig benne voltak a serdülőkori változásokban.)

A tanári kar ugyanaz volt, de kissé más elosztásban. Számomra a legnagyobb élményt Faragó László tanár úr jelentette (akit háta mögött „szovjet Laci bácsi”-ként emlegettek). Ő a két világháború között Erdélyben élt, s 1945-ben jött haza. Szociáldemokrata volt, hamarosan a városi népfront elnöke lett. Nagy nyilvános üléseken is szónokolt; észrevettem, hogy ünnepi öltözködésében Groza Péter erdélyi származású román miniszterelnököt utánozta. Laci bácsi prima pedagógus volt a bölcs öreg tanár szerepében. (Aztán valamelyik tisztogatás során kikerült a helyi politikai életből, s élete hátra levő részében sírfeliratokat gyűjtött, magára hagyatva, mint a többi egyedül élő nyugalmazott tanár.)

Hegyí Sándor tanár úr hadifogságba került, ezért Kiss Lajos – Erdélyből Nagykőrösre menekült – református lelkész helyettesítette csekélyebb dinamizmussal, de nagy pontossággal.

Hamarosan előkerült a hadifogságból Zilahi Lajos matematikatanár. Nagyobb szenzációt jelentett a katonaságból visszatért Balogh László magyartanár, az önképzőkör tanári elnöke, akivel betört Ady Endrének, József Attilának és Móricz Zsigmondnak a szelleme abba az iskolába, amely méltán viselte hajdani tanárának, Arany Jánosnak a nevét; de eléggé méltatlanul zárta le (egyébként az ország legtöbb gimnáziumával összehangban) az irodalomtörténeti és esztétikai orientációt a XIX. század végével.

Balogh Lászlóval együtt nagy hatást gyakorolt sokunkra Koczogh Ákos is, aki – a felesége helybéli lévén – azokban az időkben Nagykőrösön élt. Mindketten Karácsony Sándor tanítványi köréhez is tartoztak, ennek jóvoltából már 1945 legvégén előadást tartott városunkban a nagyhírű debreceni professzor. (Megjegyzem, hogy 1949 őszén, debreceni egyetemistaként Karácsony Sándor és Koczogh Ákos is kedves professzorom lett. Később egy – Terts István kollegámmal együtt írott – tanulmányban megpróbáltam Karácsony Sándornak nem is olyan egyszerű tudománytörténeti elhelyezéséhez hozzájárulni.³)

Az 1946. év végi bizonyítványt ugyanúgy megkaptam, mint más (szokásos tanulmányait végző) osztálytársam. 1946 júniusában viszont magánvizsgát kellett tennem az egész V. osztályos anyagból (beleértve a testnevelést). Ennek folytán utolértem az eredeti osztályomat; de megmaradt nagyon jó baráti kapcsolatom az átmeneti osztályom tagjaival is.

Közben folyt a cserkészkedés (amelynek országos szövetségét feloszlatták, majd új névvel folytatták), a Soli Deo Gloria, az énekkar, mindenféle sport. Újdonság volt a Diákkaptár nevű diák-gazdálkodási mozgalom, meg a politika csekély mértékű jelentkezése: az is főleg a népi kollégium révén.

A három utolsó osztály (1946–1949)

Erre az időre esett a politikai „fordulat éve”. Addig félig-meddig polgári demokratikus államban éltünk (amely 1946 óta köztársasággá alakult át, a húszas évektől fennálló „király nélküli királyság” állapotából). Az 1947-es választások után hangsúlyozottan „népi demokratikus” állammá vált Magyarország a Magyar Kommunista Párt (majd időközben a szociáldemokrata párttal egyesülve Magyar Dolgozók Pártja) látható primátusa mellett. Az 1949-ben elfogadott új alkotmány – toldozva-foldozva – még ma is (vagyis 2010. június 25-én is) érvényben van. A fordulat nagyon is érezhető volt az egész országban, Nagykőrös városában és az iskolában is. Én itt most az iskolára korlátozom a megjegyzéseimet (személyes emlékezőként, nem pedig történetíróként).

*

Visszakaptuk a gimnázium épületét. Bánóczy Endre igazgató személyes szervezői bravúrával újjáépült az egész iskolai komplexum. A templom karzatáról csatárláncban adogattuk a könyveket vissza az iskolába. Majd elkezdődött a nagyhírű tanári könyvtár megmaradt darabjainak rendezése diák-könyvtárrá átalakított funkcióban. (Magam is részt vettem a könyvtár újrendezésében.) Az ilyen akciók számára elegendő időnk volt a vakációkban és a „szénszünetek” ideje alatt.

Az iskolát erősen érintette, de nem rendítette meg az egyházi iskolák államosítása 1948-ban. (Legemlékezetesebb az volt, hogy az iskola államosított könyvtárából a még nem leltározott értékes régi könyvekből – két taligával – átvittünk néhányat a református egyház irodájába.)

³ Karácsony Sándor, a nyelvészeti megalapozottságú pedagógus kutató. In: Lénárd Gábor (szerk.). *Gyöke-
rek és gyümölcsök. A Karácsony Sándor Tudományos Konferencia előadásai. (Kossuth Lajos Tudomány-
egyetem, 1999. szeptember 29.) = Acta Paedagogica Debrecina. A Debreceni Egyetem Bölcsészkar Nevelés-
tudományi Tanszékének Közleményei C.* Debrecen, 2002. Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék.
pp. 43–58.

A vallásoktatás kötelező jellege is megszűnt; de nem emlékszem ennek hivatalos formáira. Hegyi Sándor tanár úr elmondta, hogy aki nem önként tanulja tovább a valástant, az bátran kimehet az osztályból; sokan ki is mentek. (Vagy ezelőtt, vagy ezután volt egy kis személyes vitám az általam nagyon tisztelt tanárommal, aki – amerikai tapasztalatai alapján – az amerikai-angol demokráciáról is beszélt (ha jól emlékszem). Én pedig részben franciaországi tapasztalataim alapján, részben buzgó francia (magán) tanulmányaim alapján megemlítettem, hogy a magyarországi szellemi elitnek voltak francia műveltségű tagjai is. Megrökönyödött az ellenvéleményem miatt, de ennek nem lett következménye.)

Nagyobb feltűnést (és derűt) okozott köztünk az, hogy először az Apologetika (vagyis Hitvédelemtan[!]) című vallástani könyv egyes részeit ki kellett hagyni; sőt – ha jól emlékszem – a filozófia tankönyv egyes részei is így jártak. (Amúgy is sajátos volt ez a filozófia tankönyv és annak tanítása: a fele régi logika volt, a másik fele régi pszichológia.)

A történelem sem járt sokkal jobban. Az érettségire nem annyira a tankönyvből kellett készülnünk, hanem Rudas Lászlónak egy broszúrájából (ami egyébként elég érdekes volt). (Ha már itt tartunk, akkor megemlítem, hogy jártam a latin érettségien. Az írásbeli tételket kiadták; megkerestük a hozzájuk tartozó könyvet, amelyből le kellett fordítani a kijelölt részt. Én nagy meglepetésemre egy latin–francia kétnyelvű Plinius-kötetet kaptam, mivel nem gondoltak arra, hogy bár az iskolában nem tanítottak franciát, a diákok közül akadhat olyan is, aki ismeri ezt a nyelvet. Mázli.)

A mi osztályunk már (egyetlen elkéső kivételével) angolt tanult K. Tóth József osztályfőnökünktől, aki átképezte magát angoltanárrá, majd orosztanárrá is). A mi számunkra meg is szűnt az iskolai németoktatás. Az érettségi előtti osztályban híre ment annak, hogy a bölcsészkarra csak az mehet, akinek van ógörög érettségije; ezért néhányan „külön görög” órán tanultuk szorgalmasan a görögöt szintén K. Tóth József tanár úrtól. Ő tanította továbbra is a magyar nyelv és irodalom tárgyát is; az érettségiző osztályban rendkívüli jó nyelvtan-tankönyvünk volt (Nagy J. Béla ismert nyelvész műve).

A latint Péceli Tóth József tanár úr oktatta, aki – osztályfőnökünkkel ellentétben – nem a klasszikus latintanár életét élte. P. Tóth tanár úr (vagy Pöcöge, ahogy emlegettük) az egyik órán bejelentette, hogy holnaptól fogva nem Horatiust fordít, hanem szólót. El is ment, s – mint családtalan ember – elég nagy szegénységbe került. Utódja Dr. Lázár Erzsébet nagykőrösi származású tanárnő lett; és mivel első női tanárunk volt, a protokollárisan érettebb osztálytársainknak mindjárt problémát okozott: hogyan köszönjenek neki, hogyan szólítsák meg.

A tanári karban egyébként nem voltak nagy változások. Az elhunyt Márton Barna utódja Hartyáni Dezső énektanár lett (aki a diákokkal együtt vigadó kántort formázta). Egy ideig egy Szombati István nevű matematikatanár is tanított bennünket.

Bánóczy Endre igazgató úr nyugalomba vonult nagy sajnálatunkra. Utóda Dr. Törös László országosan ismert tankönyvíró lett, aki Arany János kultuszát voltaképpen létrehozta az iskolában és a városban. A mi osztályunkat alig-alig tanította nyolc év alatt; s talán ennek is szerepe volt abban, hogy nem nagyon jól jött ki a diák-önkormányzattal abban az évben, amikor osztályunkra esett annak irányítása. (Rendeztünk ugyanis egy diákballt, mert sportfelszerelésre próbáltunk pénzt szerezni; ő azonban másként döntött a bevétellel kapcsolatban.)

Ekkortájt folyt az iskolában a diákönkormányzat megválasztása, majd működése. Számomra emlékezetes volt a budapesti Lónyai utcai református gimnazisták nagy-kőrösi látogatása; ők már fejlettebb formák között gyakorolták az önkormányzatot. (Az első választásokon nagy korteskedés is folyt, vagy ahogy Bánóczy igazgató úr mondta: *kortézia*.) Nemsokára létrejött a diákszervezetek egyesítése egyetlen (réteg) tömegszervezetté (a paraszt, a munkás és az egyetemista ifjúsági rétegszervezetekkel együtt). Ennek Nagykőrösön annyi haszna volt, hogy ugyanabba a tömegszervezeti keretbe kerültek a gimnazisták és a „licisták” (tanítójelöltek).

Vagy tanügyi, vagy tömegszervezeti alapon kiadtak „Jó tanulásért” érmet is; ha jól emlékszem, akkor megyei szinten két nagykőrösi diák kapta (az egyik én voltam).

Az önképzőkör tovább működött, de már külön természettudományi és társadalomtudományi szekciókban. Az énekkar akkori tevékenységére nem nagyon emlékezem. Ismét volt iskolai sakk-kör; két versenyén is részt vettem (sőt kölcsönadtak egy csapat-mérkőzésre a konzervgyári sakközőknak is).

A sportban azonban a kosárlabda volt a kedvencem; egyszerű, a csapatot magával ragadó edzője volt Molnár Ferenc (Lucifer) testnevelő tanár. Ő még a vízipólózást is megszervezte (majd később az alföldi gyerekek hegyvidékeken folyó sielését is). A kosárlabdázással és más sportokkal (akárcsak néhány évvel korábban) eljutottunk a szomszéd városokba is versenyezni; én például az első úszóverseny-érmemet Kiskunfélegyházán szereztem.

Itt jegyzem meg, hogy más iskolából jövő gimnazisták képviselték számomra a nagy világot: Ceglédről Gergely János (későbbi főiskolai tanár, akivel együtt jártunk egyetemre, s fél évszázada jó barátok vagyunk). Kecskemétről Matolcsy H[uba] György (későbbi animációsfilm-producer), Merétey Sándor (később református lelkész) és Szappanos Béla (később vállalati jogász): velük többféle sportban, cserkészeten és mindenféle egyéb programokban voltam együtt. A legendás Sárospatakról pedig Csutorás Iván (későbbi orosz–angol szakos tanár) és osztálytársai: Butykay István (későbbi csúcs-tolmács) és John Shirley (későbbi amerikai diplomata).

Személy szerint, persze, leginkább pingpongoztam unokatestvéremmel együtt; 1947 volt a nagykőrösi asztalitenisz nagy éve: Nagykőrösön rendezték az országos vidéki bajnokságot. Délutánonként teniszteztem; itt is Kiskunfélegyházán voltam sikeres a két város válogatottja közti mérkőzésen. (Később is erőfeszítéseket tettem, hogy más városokban teniszezsek; de sehol másutt nem sikerült azt a baráti társaságot meglelnem, amit Kőrösön annyira élveztem.)

S persze, ment a foci mindenféle keretekben. A biciklizés (meg a segédmotoros „repszés”) nem számított sportnak.

Mivel Hetey Dániel testnevelő tanár kezdeményezte és vezette a *népitánc* (akkor még így neveztük) csoport megalakulását, ezért kezdetben inkább sportfélének tekintettük. Később – több verseny után – vettük észre, hogy ez egy országos folklorisztikai jellegű mozgalom (és természetesen kiváló alkalom volt a magamfajta kissé suta fiúk udvarlásszerű tevékenységére).

A cserkészlet kiemelkedő éve volt számomra az 1947. évi Jamboree (vagyis a cserkészek világtalálkozója a franciaországi Moisson városa mellett); ezen az osztályunkból Biczó Egonnal és Németh Balázssal együtt hárman is bekerültünk a kiutazó (250 fős) magyar csapatba. Ezt követően a cserkészlet elég hamar elsorvadt.

Az iskola mellett én leginkább nyelvtanulással és olvasgatással töltöttem az időmet, de nagyon szerettem moziba, színházba és mindenféle sporteseményre is járni; télen pedig bálokra is. Nekem a nyelvtanulás nagy örömet okozott.

A háború után megmaradt családi könyvtár és nagytiszteletű Göde Lajos református lelkész gyönyörűen megőrzött könyvtára segítségével olvashattam szépirodalmat, történelmet, mindenféle XIX. század végi könyvet és folyóiratot, például a Budapesti Szemlét. (Egyébként ekkor szoktam rá a folyóiratok olvasására is, édesapám Budapestről szerzett be mindenféle – köztük Argentínából származó – folyóiratokat.)

És még sok egyéb följegyzésre méltó is akadna, ha összekeresnének. Ennyi talán elég is lesz. A konklúzióm az lehet, hogy talán túl sokfélét műveltem iskoláskoromban, akárcsak egész életem során.

Egész más

Azután hasonló stílusban végigéltem még hatvan évet, de erről most itt már nem szeretnék írni. Talán majd legközelebb: itt vagy másutt (de csak akkor, ha lesz rá kedvem és szabadidőm).

Budapesten, 2010. június 25-én.

M A J Á L I S

KÖLCSÖN ADNI TILOS.

MINDENKI VEGYE MEG.

AZ ÉV TÖRTÉNETE

Már csak néhány hét és vége lesz ennek az iskolai évnek is. Tavaly szeptemberben két héttel később kezdődött és most sehogy sem tud két héttel hamarább befejeződni. Még most is ezt a két hete böjtöljük...

Szeptemberben, a nyarutói nap havában friss lendülettel kezdtünk bele a tanulásba és az ifjúsági egyesületi munkába: Megalakult az önkormányzat (kár hogy év közben nem nagyon működött), az önképzőkör, sportkör, cserkészlet, SDG, diákptájr, énekkar. Tele voltunk tervekkel. Erőnk is lett volna mindenre, de nem egyszerre.

Azután tanultunk. Nem voltak ugyan unalmasak a napok, de mégis ritkábban akadt valamilyen nagyobb élmény. Októberben nagy öröm ért bennünket: Hazajött Hegyi tanár úr a hadifogságból. Az ifjúság meghatódva fogadta örömkönyvek közt.

De alighogy hazajött az egyik tanárunk messziről, máris elment a másik messzire, nagyon messzire. Meghalt Márton Barna: a művész, a nevelő és az ember. Utolsó két óráját érdemes lett volna szóról-szóra jegyezni. Teljes nagyságában mutatkozott meg előttünk az ember a múltba tekintő, a jelenben látó és a jövőbe tekintő szemével. Ekkor már nem zenetörténetet tanított, hanem életet.

Novemberben és decemberben sokat tanultunk. Talán a legtöbbet. Ugyanerre az időre esik az önképzőkör, a regős cserkészlet és a sportkör működésének a súlya. Az önképzőkör díszülésem emlékezett meg iskolánk névadó költőjének, Arany János Toldijának száz éves megjelenése alkalmából. A cserkészlet egy tanyai iskolában és egy gyárüzemben reg ölték. A futballisták pedig erősen vezettek a kerületi KISE bajnokságban.

Az ősz egy szomorú és egy kedves esemény zárta le. Az intő és a karácsonyfa-ünnepély...

Január és február hónapok összekapcsolódnak a műsoros diákestéllyel és a félévi bizonyítványosztással. A diákestélyen a hetedikes lányok két képből álló diák jelenetet adtak elő. Természetesen annyi szám volt, hogy azokat mind fel sem tudnánk sorolni. Csak az újraalakult énekkar sikeres négy számát emlíjük.

Azután következtek a kultúrversenyek. Ezekben az intézet tanulói egy országos III. és három öt-megyei III. helyet értek el.

Az 1848-as március 15-i eseményekről az iskola ifjúsága lelkes ünnepély keretében emlékezett meg.

Vegyes karunk szerepelt mindenféle iskolai, városi és egyházi összejövetelen és ünnepeken a református templomban. Labdarúgó csapatunk és kosárlabdázóink és pingpongozóink sokat szerepeltek általában javuló eredménnyel. Megrendeztük a népi sakkversenyt is.

Április rosszul kezdődött. A hó első napján, első tanítási óráján a VII. osztályban magyarázás közben meghalt Hegyi Sándor tanár úr. Messziről hozta magával a betegségét s az órán egyszer csak összeesett. Hazajött meghalni. Lesújtva, sápadtan ténferegünk napokig. Elment s milyen szomorúságot hagyott hátra a diák-szívekben. Az ifjúság barátja volt, igazi good fellow. Soha sem vett annyi diák úrvacsorát, mint húsvét vasárnapján, amikor ő osztotta azt.

Az ifjúsági szervezetek közül a csendben dolgozó leánycserkészlet már eddig is első volt a rendszeresség, a szerénység és a taglétszám tekintetében. Most a nyilvánosság előtt is kivívták maguknak az első helyet jól sikerült előadásukkal.

Május következett ezután, a tavaszi fény és a virágzó természet hónapja. A gyorsan múlt napok között a ballagás emlékeztetett csak a közeledő év végére bennünket. Pedig most már igazán belejöttünk, még a tanulásba is. Kellemes iskolai és iskolán kívüli órák. Korai felkelés, tavaszi friss levegő, fürdés...

Most itt vagyunk már júniusban, a vizsgák havában. A majális (leleményességi vizsga), a tornavizsga és az összefoglaló vizsga bizony mindenkit megmozgat. Tanulni kell, dolgozni kell, pedig ez júniusban a legnehezebb.

A diák már fáradt s utolsó erőtartálékait veszi elő (vagy nem veszi elő), s lassanként mindenkinek az lesz a véleménye, hogy szép szép ez az iskola, de a legszebb tantárgy mégis a vakáció.

Megjegyzések Szépe György munkáinak közreadása elé

Szépe György 2006-ban az *MTA doktora* címre a tézises védés előírásai szerint nyújtotta be

- (1) rövid értekezését *Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására)* címmel,
- (2) a rövid értekezés téziseit,
- (3) a munkásságát tükröző irodalomjegyzéket és
- (4) az írásaira történt hivatkozások jegyzékét.

A következőkben

- (a) a rövid értekezést és
- (b) az irodalomjegyzéket, valamint
- (c) az értekezés bírálataira előkészített válaszok szövegét adjuk közre.¹

Szépe György rövid értekezése (a továbbiakban: értekezés) és irodalomjegyzéke szokatlan és egyben példamutató módon szerves egységben kapcsolódik össze. Az értekezés szövegébe belelapozva azonnal feltűnnek az árnyalatos háttérrel kiemelt sorszámok, amelyek az irodalomjegyzék tételeit azonosítják, ez utóbbi pedig nem külön álló egység, hanem az értekezés utolsó pontját alkotja: a szerző ezáltal – hűen mindenkori önmagához – elkerülte ugyanazoknak az információknak (itt könyvészeti adatoknak) a kényszerű ismétlését.²

A bibliográfia szerkezetét Szépe György a benyújtás hivatalos követelményei szerint alakította ki, a tételeit pedig saját értékítéletei alapján válogatta össze. Itt és most az irodalomjegyzéket közvetlenül az értekezés szövege után, de önálló egységként közöljük anélkül, hogy a hivatkozások rendszere sérülne. Ez az irodalomjegyzék ugyanis nem pontos mása az eredetinek, hanem kiegészült különféle új adatokkal.

¹ (a) *Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására)* pp. 25–75.

(b) *Szépe György írásainak jegyzéke* pp. 76–111.

(c) *Válasz a bírálatokra* pp. 112–114.

² Az értekezés, a tézisek és a hivatkozásjegyzék címloldalának fejlécében „Az MTA doktora címre benyújtott ...” előszószöveg, a címloldal alján a keletkezés helye és ideje: „Budapest–Pécs, 2006” olvasható.

2006 után Szépe György elkezdte teljességre törekvő saját bibliográfiájának összeállítását, majd halála után ezt a listát Gion Zsófia bővítette, végül a *Modern Nyelvoktatás* jelen számához a szerkesztő szolgáltatott újabb adatokat. Csábító gondolat volt mindezt együtt kinyomtatva közreadni, erről azonban Szépe György igaza lebeszél bennünket: a válogatás olyan bölcs döntés volt részéről, amelynek az eredményeként *áttekinthető* a mennyiségében is tekintélyes életmű. A teljességet közelítő lista a meglévő szerkezetet szétrobbantotta volna, és fontosnak tartottuk a hivatkozások rendszerének bemutatását is, ami önmagában megakadályozta új tételek beépítését.

Reméljük, hogy a TINTA Könyvkiadó honlapjáról a közeljövőben elérhető lesz az az irodalomjegyzék, amelynek bővítéséhez és pontosabbá tételéhez már a szakmabelieknek és a rokon területek művelőinek a segítségét érdemes kérni. A Kiadó és a *Modern Nyelvoktatás* széles körű tájékoztatást fog nyújtani a gyakorlati részletekről.

Itt és most az irodalomjegyzék 2006 után született bővítéseinek jól meghatározható részeit adjuk közre. A lista háromféle kiegészítést tartalmaz:

- (A) A 2006-tal záruló eredeti irodalomjegyzék tételein belül | jel előzi meg ugyanannak a munkának másféle (például más címmel megjelent) kiadásait és a más nyelven megjelent kiadásokat (fordításokat), valamint || jel után szerepelnek az újraközlések; ezáltal szemmel láthatóvá válik egyetlen tételnek különös értéket jelző „többszöröződése”. Ezeket az „altételeket” gyakran Szépe György maga is feltűntette, vagy utalt ilyenek létezésére, de a közlések részint a mostaniaknál hiányosabbak voltak, részint (a precíz zárójelezések ellenére) beleolvadtak a tételek szövegébe.³
- (B) A 2006 utáni időszakból minden eddig talált tételt közreadunk, ♦ jel után folytatva az eredeti sorszámozást. Az utolsó hat év munkáit általában maga a szerző sorolta be a bibliográfia eredeti szerkezetének megfelelő helyre.
- (C) 2006 után megjelent néhány olyan újraközlés, amelynek az eredetije nem szerepelt a *Hasznos nyelvészet* listájában, ezek a bibliográfia megfelelő részének a végére kerültek ♦♦ jel után, a számozást folytatva. Az eredeti tételek közé már csak azért sem kerülhettek, mert a számozást megváltoztatták (és ezzel a főszöveggel való összhangot felborították) volna.

*Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy tartalmát tekintve szigorúan elválnak a lista 2006-tal záruló és 2006 utáni része. Az előbbibe nem kerülhettek új tételek, annak azonban nem volt akadálya, hogy az egyes tételek új adatelemekkel: elsősorban újabb kiadások és fordítások adataival bővíljenek.*⁴

*

A továbbiakban kerülhet sor a gazdag *hivatkozásjegyzék* átdolgozására és kiegészítésére. Ebben a bibliográfiai tételek időrendben követik egymást, az egyes éveken belül van – a hivatkozások szempontjából elhanyagolható – belső műfaji rendezés. Az egyes bibliográfiai tételek alá kerültek az egyes hivatkozások (külön megjelölés nélkül), va-

³ Az új kiadás és az újraközlés megkülönböztetése időnként bizonytalan (nem törekedtünk bibliográfiai szakszerűségre). Jobb híján elfogadhatónak tartjuk a „Megjelent X nyelven is.” vagy „Több helyen újraközlve.” típusú eredeti megjegyzéseket. Az így hivatkozott altételek felderítése, a tartalmi bővítés folyamatban van.

⁴ A bibliográfiával kapcsolatos további megjegyzéseket lásd ott, a 76–77. oldalon.

lamint a recenziók (Rec jelzéssel) a hivatkozók, illetve recenzensek egyesített betűrendjében (azonos szerzőtől több hivatkozás esetén időrendben). Ez a lista nem azonos a válogatott bibliográfiával, illetve annak rovatokba szedett változatával.

A hivatkozásjegyzék 2005. december 31-ével zárul le. Eddig a dátumig az emberi gondosság lehető határain belül minden hivatkozást tartalmaz a „megjósolható” forrásokból, számos egyéb forrás pedig alkalomszerűen szerepel benne. Az *átdolgozás* néhány olyan hivatkozás törlését jelenthetné, amelyek nem többek pusztán „megemlítésnél”. A *kiegészítés* feladata részben a források körének bővítése, részben – és különös fontossággal – az utóbbi tíz év szakirodalmának feldolgozása, hiszen minél távolabbról tekint vissza egy hivatkozás, annál nagyobb erővel igazolja a hivatkozott munka hatását.

A szerkesztő

SZÉPE GYÖRGY

Hasznos nyelvészet

(Kísérlet munkásságom összefoglalására)¹

Useful Linguistics

(An attempt at summarizing my academic work)

Scholars whose achievements are thoroughly deserving of the highest Hungarian scholarly accolade but who have, for whatever reason, failed to produce a crowning magnum opus, may have the opportunity to earn the degree of “Doctor of the Hungarian Academy of Sciences” for their lifetime academic achievement by presenting and defending the highlights of their published work. A resolution of the Committee of Linguistic Studies of the Academy encouraged György Szépe to write the short study published here.

As will be seen from the table of contents, to give an abstract of this work is not only impossible but also superfluous, since the chapter-headings fulfil this role, particularly if read in conjunction with the non-Hungarian-language items in the bibliography (pp. 78, 79–83, 92–93.) In what follows this is supplemented by some thoughts from *Useful Linguistics*, subjectively selected by the editor.

Table of contents

0. Preliminary remarks
 - 0.1. Motivations
 - 0.2. Problems of genre
1. By way of introduction: A panoramic view of the history of linguistics
 - 1.1. My early career
 - 1.2. The ‘modernist turn’ in Hungarian linguistics
 - 1.3. ‘Applied linguistics’ – an issue in need of definition
2. My work in applied linguistics
 - 2.1. Miscellaneous applications
 - 2.2. Normative linguistics
 - 2.3. Popularizing linguistics
3. Applied linguistics in language teaching
 - 3.1. Applied linguistics in foreign language teaching
 - 3.2. Applied linguistics in mother tongue education
 - 3.3. Applied linguistics in the teaching of Hungarian as a foreign language/Hungarian studies
 - 3.4. A unified model of language education

¹ A tartalomjegyzéket a *Modern Nyelvoktatás* itt és most érvényes oldalszámaival közöljük. Az eredeti szövegben néhány téves utalás maradt az irodalomjegyzék teteleire, ezeket javítottuk. A 6.3. pontot kiegészítettük, egyébként csak jelentéktelen formai változtatásokra került sor a lap szokásos formátumához igazodva, az írások egységes megjelenítése érdekében. – *A szerk.*

4. My work on language policy
 - 4.1. Defining language policy as a discipline
 - 4.2. The field of linguistic human rights
 - 4.3. Linguistic issues affecting bilingual speakers and members of ethnic minorities
5. My other (linguistic) work
 - 5.1. Descriptive linguistics (primarily of Hungarian)
 - 5.2. The issue of 'general linguistics'
 - 5.3. The issue of sociolinguistics
 - 5.4. The history of linguistics and of linguists
 - 5.5. 'Service tasks' in connection with linguistics
 - 5.6. Semiotics
 - 5.7. Research into communication
 - 5.8. What is left of 'miscellaneous'
6. Concluding chapter
 - 6.1. Technical problems in creating an integral whole
 - 6.2. Conclusion
 - 6.3. Other references in the main text of the summary
 - 6.4. Bibliography facilitating reference to my own work

I have tried to keep up to date in my profession and in so doing I have in many cases had to create the topic single-handed (in my own environment and in my native language) thus defining the nature and extent of my personal contribution, by which I mean that I deviated from the existing scholarly paradigm, accepting the obvious risks that involved to my career.

The role of applied linguistics consists primarily in a relationship between any profession or branch of scholarship using language and certain tasks in the given society, primarily in order to study the tasks (as problems), to monitor them (conscientiously tracking them in a scholarly way), and finally to resolve them. Applied linguistics begins by taking cognizance of these relationships; this is followed by defining the problems and, subsequently, attempts to make changes to the situation. Applied linguistics as such is not in thrall to any particular modern or traditional linguistic trend, school or approach.

Among the legitimate aims of linguistic scholarship may be counted the normative approach, i.e. the promulgation of correct usage. Any given community using its own language, or any regional-administrative organization or culturally defined area, needs a uniform communicative form of its own. This also implies that there are people who create these rules and whose task it is to establish them as matters of principle (whether in advance, contemporaneously, or ex post facto). From the individual's point of view the employment of the standard variety of the language is one of the chief means of (upward) social mobility and an index of the degree of their integration.

I have always striven to carry out work that is in some way useful (above all, to the members of the community to which I belong), and as a personal remark I must confess that, most of the time, I enjoyed my work and have tried to pass this feeling on to the younger generation.

Tartalomjegyzék

0. Előzetes megjegyzések	27
0.1. Az ösztönzés	27
0.2. Műfaji problémák	28
1. Nyelvészettörténeti panoráma mint bevezetés	28
1.1. Pályafutásom kezdete	28

1.2. A „modernista” fordulat a magyarországi nyelvészetben	30
1.3. Az „alkalmazott nyelvészet” mint tisztázást igénylő kérdés	33
2. Tevékenységem az alkalmazott nyelvészet területein	34
2.1. Vegyes alkalmazások	34
2.2. Normatív nyelvészet	35
2.3. Nyelvi ismeretterjesztés	37
3. Alkalmazott nyelvészet a nyelvoktatásban	38
3.1. Alkalmazott nyelvészet az idegen nyelvek oktatásában	39
3.2. Alkalmazott nyelvészet az anyanyelvi nevelésben	41
3.3. Alkalmazott nyelvészet a magyar mint idegen nyelv/ hungarológia oktatásában	45
3.4. Egységes nyelvi nevelési modell	47
4. Tevékenységem a nyelvpolitika területén	49
4.1. A nyelvpolitika mint diszciplína körvonalazása	49
4.2. Az emberi nyelvi jogok témaköre	52
4.3. A kétnyelvű és a kisebbségben élő ember nyelvi kérdésköre	54
5. Egyéb (nyelvtudományi) tevékenységem	55
5.1. A nyelv (elsősorban a magyar nyelv) leírása	55
5.2. Az „általános nyelvészet” problémája	58
5.3. A szociolingvisztika problémája	60
5.4. A nyelvészet/nyelvészek története	61
5.5. Szerviz-feladatok a nyelvészet körül	63
5.6. Szemiotika	65
5.7. Kommunikációkutatás	67
5.8. Az „egyebek” maradéka	68
6. Záró fejezet	69
6.1. Technikai problémák a részek összekapcsolásában	69
6.2. Konklúzió	69
6.3. Az összefoglalás fő szövegében történt egyéb utalások	71
6.4. Saját művekre történő hivatkozást megkönnyítő saját bibliográfia	76

0. Előzetes megjegyzések

0.1. Az ösztönzés

A dolgozat elkészítéséhez az MTA Nyelvtudományi Bizottságának erre vonatkozó határozata adta az ösztönzést. Ennek alapján fogtam hozzá ezen „rövid értekezés” megkonstruálásához és megírásához.

Mivel ilyen jellegű feladatra nem készültem, ezért magának a szövegnek (majd a téziseknek) az előállítását, a bibliográfia összeállítását (a megkívánt szerkezetben), valamint az írásaimra vonatkozó hivatkozások jegyzékének összegyűjtését váratlanul hosszú ideig tartott. Ennek során azonban fokozatosan nyilvánvalóvá vált számomra, hogy nyelvtudományi munkásságomnak – legalább egy ilyen jellegű – összegezése is „hasznos” lehet a szakmabeli kollégák számára.

0.2. Műfaji problémák

Az előzőkkel függ össze, hogy eddigi munkásságom során egészen kivételesen készítettem olyan méretű írományt, amellyel a világnak ezen a részén tudományos címetek, illetve tudományos fokozatokat lehet szerezni.

A méreten kívül két műfaji sajátosságát is látom írásaim nagy részének: egyrészt szabadon engedtem a kísértésnek, hogy arról írjak, ami tényleg érdekelt (beleértve azt is, ami – bizonyos esetekben – másokat érdekelt), másrészt igyekeztem olvasható írásműveket készíteni. Igyekeztem úgy lépést tartani a szakmám – és a körülöttem lévő egyéb tényezők – fejlődésével, hogy nagyon sok esetben egyedileg kellett (saját kontextusomban és anyanyelvemen) megkonstruálnom a témát (s ezen belül személyes kontribúcióm jellegét és mértékét).

Valószínűleg másként jártam volna el, ha arra vállalkoztam volna, hogy egy szigorúan körülhatárolt diszciplínán belül dolgozzak. Ilyesmire azonban nem vállalkoztam, szerencsés közvetlen körülményeim folytán erre nem is kényszerültem (néhány minimális számú kivételtől eltekintve).

Éppen azt tekintem saját kontribúciónak, hogy eltértem a meglévő tudományos paradigmától – vállalva ennek a nyilvánvaló kockázatát is a pályámon.

Itt jegyzem meg, hogy a csoportokra osztott bibliográfiámra vagyok kénytelen hivatkozni az esetek nagy részében. Ennek az az oka, hogy még ilyen kivételes körülmények közepette sem szeretném kétszer ugyanazt leírni. A bibliográfiában levő művekben bőségesen található szakirodalmi utalások. Ezek az utalások az egyes közlemények szövegének véglegesítése idején voltak teljesen érvényben. Azóta nyilvánvalóan felfrissíthetők volnának. A jelen összefoglalás azonban bizonyos mértékig tudománytörténeti jellegű. Ha mai szándékkal újraírnék egy témát, akkor nyilvánvalóan más volna annak a dokumentációja is. (Az ösztönzés azonban nem arra szól, hogy szinkroniában írjam újra az eddigieket.)

1. Nyelvészettörténeti panoráma mint bevezetés

1.1. Pályafutásom kezdete

Életre szóló hatást jelentettek számomra Pais Dezső és Bárczi Géza szemináriumai [III/43], különlegesen Bárczi Gézának egy, külön az én részemre tartott ófrancia szövegolvasó szemináriumára. S mind a mai napig hasznát veszem azoknak a romanisztikai ismereteknek (és rutinnak), amit Tamás Lajostól [VII:2/10] és Gáldi Lászlótól [VII:2/18] tanultam.

(1) Nagyon sok nyelvészeti ismeretet és filológiai tapasztalatot szereztem ezekből a forrásokból. (Az alaposabb finnugor tanulmányok hiányát viszont végig éreztem munkásságom során.) A kor színvonalán álló, kiváló szolid leíró nyelvtani képzéshez jutottam a magyar szakon Szabó Dénestől, illetve a francia szakon Gáldi Lászlótól és Eckhardt Sándortól [VII:2/6].

(2) A régmúlt hatásokban összekeverednek a budapesti egyetemen és a Nyelvtudományi Intézetben szerzett első tapasztalataim [VII:6/23]. Egyrészt azért, mert II. éves koromtól fogva bejártam az Intézetbe, másrészt azért, mert hosszú évtizedekig nem szakadtak meg a személyes kapcsolataim az engem kiképző egyetemi tanárainnal. Sok mindent tanultam ezekben az években gyakorlatban is, így például a magyar nyelvjárások vizsgálatának keretében szociolingvisztikát és projektum-szervezést is.

(3) Az ötvenes évek első felében divatos nyelvművelés is alkalmat adott különféle problémák megismerésére és kezelésére. Ez a fajta nyelvművelés 1953-tól kezdve elmozdult a harmincas évekbeli (a *Magyarosan* folyóirat körül kialakult) stílustól; akkor publikált s mind a mai napig publikálatlan írások tanúskodnak erről. Ez a „pozitív nyelvművelés” akkori változatában voltaképpen alkalmazott nyelvészetnek is tekinthető volna (a központi normatív szempont csökkentésével): az alaptudománynak tekintett magyar leíró nyelvtan mellett, a mai terminológia szerint szociolingvisztika, nyelvi pragmatika és szövegnyelvészet is megtalálható volt benne. S az én emlékezetem szerint az akkori nyelvművelés elválaszthatatlan volt a nyelvi ismeretterjesztéstől. Mindez bizonyos mértékig mind a mai napig folytatódik valamilyen módon.

(4) Az MTA Nyelvtudományi Intézetének egészében – a Magyar Osztálynak különösen – a helyesírással való foglalkozás része volt a szakmának; a helyesírás szabályozásában aktívan részt nem vevőket is foglalkoztatta. Ennek több oka lehet a különleges filológusi érdeklődéstől kezdve egészen addig, hogy a magyar „nemzeti irodalmi nyelv” (ami akkoriban egyértelműen közös magyar nyelvészeti és irodalomtörténeti kategória volt) magas szintű egységének megőrzését ideológiától – és ha lehet: a politikától is – független feladatnak tekintették különféle meggyőződésű nyelvészek, irodalmárok és természettudósok.

(5) Az MTA Nyelvtudományi Intézetében igen gyorsan a *Magyar Nyelvőr* szerkesztésében való közreműködés [V:3/1] lett a fő feladatom. Emellett részt vettem a Magyar Osztálynak szinte valamennyi tevékenységében. Ezen felül beosztottak több ide látogató külföldi nyelvész kísérésére (egy ilyen több hónapig tartó feladat során tanultam rendkívül sokat Wolfgang Steinitztől [VII:2/7] a prágai fonológiáról és az etno-lingvisztikáról). A maradék időmben pedig olvastam; ez igyekeztem szerint a XX. századi nyelvészet fő vonalának (autodidakta) áttekintése volt az általam ismert nyelvek területén. (Ennek természetesen könyvtári korlátai voltak; s visszatekintve látom, hogy nem feltétlenül a legjobb módszer a távolban egymással vitatkozóknak árnyékából szemlélni a közeli környezetet.)

(6) Ferdinand de Saussure nevét először a debreceni egyetemen hallottam Bárcki Gézától és Papp Lászlótól. A II. egyetemi féléveimtől (1950 februárjától) kezdve a budapesti egyetemre kerülvén tapasztaltam a Francia Tanszéken és kapcsolt részein, hogy Gáldi László meggyőződéses Saussure-követő volt; a későbbiek során aztán kiderült, hogy a genfi mester egyik első magyarországi követőjének Eckhardt Sándor számít (természetesen Tamás Lajos és mások nyelvészeti műveltségének is része volt ez a saussure-i fordulat). A Prágai Nyelvész Körről, valamint Laziczius Gyuláról szintén Gáldi Lászlótól hallottam először.

(7) A fonémáról, majd a morfémáról hasonló keretekben értesültem még egyetemi tanulmányaim alatt. Ez körülbelül olyan újításnak volt tekinthető – az akkori magyarországi kontextusban –, mint a szintagma (syntagma), amely központi szerephez jutott az újgrammatikus mondattan modernizálásában. Lassanként összeállt egy – persze, elnagyolt – kép az elméleti újítások magyarországi kontinuumáról: *de Saussure* [VII:4/1] > *Gombocz Zoltán* (> Eckhardt Sándor [IV:1/89]) > (Tamás Lajos, Bárcki Géza és Gáldi László) > *Laziczius Gyula*.

(8) Az egyetemen néha-néha olvastuk, de nem nagyon kerestük Laziczius Gyulát, aki véletlenül ugyanakkor hagyta el a budapesti egyetemet [VII:2/16], amikor engem

magyar–francia szakos hallgatóként Budapestre áthelyeztek Debrecenből (ahol átmenetileg bezárták a Francia Tanszéket) [VII:2/13].

(9) Már az MTA Nyelvtudományi Intézetében voltam (1955-ben), amikor egy budapesti nyelvészkongresszuson Tamás Lajostól nagy ívű áttekintést hallottam a magyarországi általános nyelvészet történetéről. (Hasonló gazdagodásnak tekintettem, hogy ekkor ismertem meg – az akkoriban még inkább a hallgatóságban szereplő – Antal Lászlót, Fodor Istvánt és Papp Ferencet, akik mind járatosabbak voltak az újabb nyelvészetben, mint én voltam; vö. 6.3.)

1.2. A „modernista” fordulat a magyarországi nyelvészetben

A fordulatot, talán ebben is, maga a történelem hozta el. Legalábbis néhányan úgy éltük ezt meg. Ezen írás keretében most is, a következőkben is, tartózkodni szeretnék a politikai történelem részleteitől; talán lesz még időm arra, hogy a magyarországi nyelvészet belső és külső történetéről írjak másutt. Az itt előforduló – saját műveimre történő kényszerű – hivatkozásaim, természetesen, nem tekinthetők elemzésnek.

(1) 1957 első felében került sor (még kijárási tilalom idejében, több részletben) Antal László kandidátusi védésére. Ettől kezdve Antal az egyik legtöbbet publikáló magyar nyelvész lett [VII:2/26]. Ő maga Z. Harris követője volt, de (rendkívül széles nyelvismeretének a segítségével is) nagyon széles körben ismerte az amerikai és egyéb modern nyelvészek munkásságát. Papp Ferenc viszont – mint elismert russzista is – fokról fokra szinte beltagjává vált a Moszkvában, I. Melcsuk körül formálódó általános és számítógépes nyelvész kollektívának. Papp Ferenc a transzformációs nyelvészetnek vált a hívévé, az általa kultivált transzformáció azonban egy Chomsky előtti változat volt. Fodor István pedig mindent ismert.

(2) Hamarosan kiderült – többek között Szalai Sándor filozófus-szociológusnak és Kalmár László logikakutatónak [V:1/9] a segítségét is igénybe véve –, hogy a formális nyelvészeti megközelítések közül kiemelkedik a Noam Chomsky *Syntactic Structures* című művében megismert változat: mind matematikailag, mind a tudományelmélet szempontjából ez vált leginkább méltányolhatóvá [IV:1/3].

(3) A „modernista” (vagyis saját maguk vagy mások által modernnek tekintett) nyelvészek eléggé változatos képet mutattak mind tematikájuk, mind munkahelyük szempontjából. Több színhelyen tevékenykedtek fő állásukat tekintve. Lassanként – a hatvanas évek legelejére – kialakultak a tevékenységi centrumaik: (a) ahol valamilyen szervezeti formával kapcsolódhattak össze, (b) ahol akadálytalanul lehetett az újabb közleményeket, illetve a saját félkész-termékeiket megvitatni. (Ezeknek a részletes bemutatására másutt kell majd sort keríteni.) Itt elsősorban a szervezeteknek és főbb tagjaiknak a nevét és tevékenységi körét próbálom elsorolni; a következő bekezdések azonban több szempontból sem tekinthetők tudománytörténeti elemzésnek (egy későbbi alapos elemzésben nyilván nekem is lehet majd valamilyen részem). Az én személyes problémám akkor is az lesz, mint most: szinte mindegyikben részt vettem valamilyen módon.

(3.1.) MTA Nyelvtudományi Intézet, ahol Fónagy Iván [VII:2/27], valamint a szervezésben aktívabb Telegdi Zsigmond [VII:2/14] körül alakult ki egy folyton változó nevű és feladatú csoport; mivel nekem ez volt a fő munkahelyem, ezért erre még visszatérek. Ez a csoport szerkesztette és gondozta az *Általános Nyelvészeti Tanulmá-*

nyok című sorozatot [V:2/1], amelynek az volt a feladata, hogy magyar nyelven legyen fóruma a nyelvtudománynak – elsősorban elméleti szinten. A sorozat máig működik.

(3.2.) MTA Számítástechnikai Központ, ahol Frey Tamás igazgató és Szelezsán János igazgatóhelyettes erősen pártolta a számítógépes nyelvészetet. A hatvanas években itt koncentráltak a matematikai és filológiai két-diplomások: Kiefer Ferenc, Petőfi S. János, Varga Dénes és Ábrahám Samu – más, egy-diplomás nyelvészekkel egyetemben. Itt adták ki a *Computational Linguistics* című periodikát [V:4/5], (amely a későbbiekben – megszűnéséig – a *Computational Linguistics and Computer Languages* címet viselte).

(3.3.) Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Országos Idegennyelv-oktatási Választmány, illetve az ezen társadalmi szervezet mellett működő Országos Idegennyelv-oktatási Központ. Ebben a szervezetben az idegen nyelvek oktatásának modernizálása érdekében alakult ki egy kör (Simon Józsefné Tudóssy Margit szervező munkájának révén), amelyben részt vettek egyrészt a TIT-nyelviskolák tanárai, másrészt pedig nagyon sok együttműködésre hajlandó nyelvész vagy nyelvoktató kolléga. Itt adták ki a (rég) *Modern Nyelvoktatás* című periodikát [V:3/2], amely a címlapja szerint a „felnőttoktatás tájékoztatója” volt. (Ezen periodika megszűnt, de eszmeileg folytatja az [új] *Modern Nyelvoktatás* című folyóirat [V:3/3] – címlapja szerint „alkalmazott nyelvészeti szakfolyóirat” – a Corvina Könyvkiadó kiadásában. Ez az új folyóirat egyébként a TIT-választmány jogutódjának, a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének a folyóirata.) – A fentiek mellett a TIT budapesti szabadegyetemén időről időre figyelemre méltó modern nyelvészeti előadás-sorozatot szerveztek.

(3.4.) A Budapesti Műszaki Egyetem Nyelvi Intézetében egyszerre foglalkoztak az idegen nyelvek oktatásának korszerűsítésével, valamint a számítógépes nyelvészettel: Hell György, Sipőczy Győző és mások. Hell készítette az első sikeres gépi fordítási próbát oroszról magyarra. Ennek a munkahelynek a későbbiekben a *Folia Practico-Linguistica* lett az orgánuma.

(3.5.) Az Országos Műszaki Dokumentációs Központ – mint az akkor jelentős szerepű Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság intézménye – különféle módokon segítette a gépi dokumentációt [V:1/2]. Rajtuk keresztül kapcsolódtak be néhányan a KGST keretében folyó nemzetközi gépi dokumentációs nyelvészeti együttműködésbe. Az OMF megrendelésére készült a dokumentáció gépesítéséről, azon belül is a gépi fordítás fejlesztéséről egy nagyobb áttekintés (két változatban is) a rendelkezésre álló – elsősorban nyelvészeti – erők lehetséges felhasználásáról [II/3–4]. Egyébként a gépi fordítás előkészítése – s ezzel kapcsolatban a dokumentáció nyelvészeti jellegű fejlesztése – teljesen legitim tudományos (elsősorban nyelvészeti) feladatnak tűnt: [IV:1/6] és [III/3], illetve [V:1/2], továbbá [VI/26–27].

(3.6.) A Magyar Nyelvtudományi Társaságnak akkoriban fokozatosan szélesedett a részvétele a nyelvészeti modernizációban. Először az Általános Nyelvészeti és Germanisztikai–Romanisztikai Szakosztálya, majd ezek kettéválása után egyedül az Általános Nyelvészeti Szakosztálya vált modernista előadások megtartásának és bármilyen orientációjú nyelvészek által történő megvitatásának a fórumává. (Ezt a tevékenységet jól dokumentálja a Társaság *Magyar Nyelv* című folyóiratának megfelelő rovata, amely minden egyes ülésről beszámolt.)

(3.7.) Valamivel később az Eötvös Loránd Tudományegyetem Általános Nyelvészeti Tanszékén, amely később az Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék nevet vette

fel, több belső és külső oktató tanított (a) vagy modernista tantárgyat, (b) vagy modernista szellemben, illetve kritikai indíttatásból bármilyen egyéb tantárgyat. Telegdi Zsigmond voltaképpen – nyelvfilozófiai alapon – a generatív grammatika híve lett, Balázs János pedig annak ellenzője; Antal László (a) folytatta egyrészt deskriptivista tevékenységét, (b) kiszélesítette azt a generatív nyelvészet kritikájává, s (c) példátlan méretű magyarra fordítását végezte el mindenféle modern nyelvészeti irányzatnak; Zsilka János pedig fokozatosan kiépítette saját elméletét és módszerét, amely kívülről nézve alternatív transzformációs megközelítésnek látszott. Érdekes módon közülük csak Telegdi Zsigmond vett részt (elsősorban irányítóként) a Tanszéken a hatvanas években beindult „Matematikai és alkalmazott nyelvészeti” „B”-szak oktatásában [VII:3/5].

(3.8.) Végül a hatvanas években jött létre a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályán belül – hivatalosan a Nyelvtudományi (Fő) Bizottságnak alárendelve – az „Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság”, amely hivatalos keretben egyesítette a különféle munkahelyeken dolgozókat, s egyúttal bizonyos akadémiai elismerést is biztosított a modernista megközelítéseknek. (A későbbiek során ez a munkabizottság – más szervezetük nem lévén a rendszerváltásig – képviselte a nemzetközi együttműködésben a magyarországi alkalmazott nyelvészeket. A Munkabizottság ma is működik: akadémiai feladatokat lát el, s kiadja az *Alkalmazott Nyelvtudomány* című periodikát.)

(3.9.) Természetesen a fent vázolt „fővárosi” (akkoriban ezért „országos”) körkép igazságtalan volna, ha nem említenék meg (a) a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen Papp Ferenc körül kialakult alkalmazott nyelvészeti, számítógépes nyelvészeti és russzisztikai tevékenységet, (b) a szegedi József Attila Tudományegyetemen Kalmár László körül kialakult komplex alkalmazott matematikai tevékenység nyelvészeti komponensét, (c) a pécsi Tanárképző Főiskolán Temesi Mihály körül kialakult alkalmazott nyelvészetének is nevezhető sokoldalú tevékenységet, (d) a fentebb említett intézményekben dolgozó finnugor, újlatin, angol, francia, orosz, német és magyar nyelvészeket, akik a saját szakterületükön igyekeztek elvégezni a feladataikat és lépést tartani a nyelvtudomány nemzetközi fejlődésével. (Ez utóbbi törekvés az ötvenes években nem is volt könnyű feladat; aztán hirtelen annyira megkönnyebbedtek a viszonyok, hogy a válogatás kényszere váltotta fel a megelőző korszak ínségét.)

Végül megemlítenédnek tartom, hogy a modernista fordulat indulásának idején Herman Józseffel indítottunk (nem is feltétlenül a saját kedvünk szerint) egy nyilvános vitát a *Magyar Tudomány* című akadémiai folyóiratban 1973-ban [IV:1/28], amelyet másfél évvel később ugyancsak mi zártunk le [IV:1/32]. Ezt követően – úgy vélem – valamivel könnyebb lett az eltérő felfogású kollegák közötti együttműködés.

Itt jegyzem meg azt is, hogy tevékenységem során igyekeztem figyelemmel lenni a szomszédos országoknak a mieinkhez hasonló problémáira, de erről külön keveset írtam: először a nyelvművelésükről [VII:6/1], vegyes tevékenységükről [VII:6/4], [VII:6/17], valamint egy tanulmányban a szomszédos országok modernista nyelvészetének tipológiájáról [IV:2/12].

1.3. Az „alkalmazott nyelvészet” mint tisztázást igénylő kérdés

Nem ez a hely s nem is ez az apropó az alkalmazott nyelvészet valamennyi kérdésének alapos elemzésére. Bizonyos szempontból azonban a következő (állítások formájában röviden előadott) megjegyzések megkerülhetetlenek a magyarországi alkalmazott nyelvészet elmúlt félszáz évének megértése szempontjából.

Óvakodom az *alkalmazott nyelvészet* újabb definiálásától. Természetesen jogosnak tartom az ezzel való foglalkozást; valamint azt is, hogy filológusként vagy lexikográfusként megvizsgáljuk az *alkalmazott nyelvészet* műszó használatát (Simigné Fenyő 2002), illetve szinonimáit.

Hivatkozom ezzel kapcsolatos munkáimra, amelyekben elsősorban az alkalmazott nyelvészet extenziójával (kiterjedésével), másodsorban az alkalmazott nyelvészet funkcióival foglalkoztam [III/6], [IV:1/20], [IV:2/11], [IV:1/34], [IV:1/99]; [IV:2/2], valamint az alkalmazott nyelvészet első magyarországi áttekintésével: [VII:6/6], illetve az alkalmazott nyelvészet legutolsó 15 évének történetével: [IV:1/104].

S itt – kivételesen – szükségesnek tartom felhívni a figyelmet néhány jelentős magyarországi műre (Fodor 1968/2001; Herman 1969; Kontra 1999; Papp 1989), továbbá a témakör újabb vitájára (az *Alkalmazott Nyelvtudomány* című periodikában: Kiefer és társai 2001). Amit ezekhez a jelen összefoglalásban hozzátenni kívánok, az nem több, mint néhány állítás.

Az *alkalmazott nyelvészet funkciója* elsősorban *viszony* a nyelvet felhasználó bármely tudomány (szakma) és az adott társadalom bizonyos feladatai között – elsősorban a feladatok (mint problémák) tanulmányozásának, „monitorizálásának” (vagyis lelkiismeretes szakmai követésének), illetve megoldásának érdekében. Az alkalmazott nyelvészet voltaképpen ezen viszonyok felismerésével kezdődik, ezt követi a problémák megfogalmazása, majd pedig kísérlet a helyzet módosítására.

Az *alkalmazott nyelvészet mint olyan* nincs elkötelezve egyetlen újabb vagy régi nyelvészeti irányzat, iskola vagy megközelítés mellett sem, így egyetlen „modernista” konstelláció mellett sem. (Ezt bizonyítja például az is, hogy a legelső magyar nyelvű (és magyarországi) alkalmazott nyelvészeti tanulmánygyűjteményt Benkő Loránddal együtt szerkesztettük 1971-ben [V/5]; nyilván nem értettünk volna egyet a nyelvészet minden kérdésében, de teljesen azonos hullámhosszon voltunk a nyelvészet társadalmi hasznosíthatósága szükségességének tekintetében.)

Más kérdés, hogy létezik egy általános tudományos feltevés, amely szerint az igazolható, ellenőrizhető, független evidenciával rendelkező tudományos elméletek – bizonyos esetben azok részei vagy elemei – biztosabb kiindulópontok lehetnek problémák kezelésében, mint pusztán a mindennapi élet tapasztalatai vagy vélekedései.

Az a történeti pillanat, amelynek során az *alkalmazott nyelvészet* összekapcsolódott valamilyen modernista partnerrel (mint például a *matematikai és alkalmazott nyelvészet, strukturális és alkalmazott nyelvészet, számítógépes (alkalmazott) nyelvészet* esetében), minden egyes esetben külön-külön utólag kideríthető, de voltaképpen véletlennek is tekinthető okból állt elő.

Az alkalmazott nyelvészet a magyarországi – és általában a kelet-közép-európai – helyzetben (szinte szükségszerűen) generációs jellegű (viszonylag „*avant-garde*” jellegű) innovációs tevékenység volt. Emellett kétségtelenül megvolt és megvan benne nemzetközi, elsősorban „nyugati” mintakövetés is (a szovjet példa követése viszont

elsősorban önvédelmi jellegű volt). S nyilvánvaló, hogy a társadalmi szélességű problémák iránti érdeklődés, részt vevő hajlandóság mindig is része volt az értelmiségi progresszív magatartásnak; egy adott történeti szakaszban ennek is lehetnek „önvédelmi” aspektusai – a direkt politizálás elkerülésének érdekében.

S természetesen akadnak intézményi szempontok, egyéni érdekek és lehetőségek, valamint a felszínen ezer és egy véletlen.

Az alkalmazott nyelvészet intézményes kialakulása nem véletlen egy országban, adott társadalmi szinten; ennek azonban számos részlete nem határozható meg. (Utalok itt azokra a szakmai kapcsolatokra, amelyek a hatvanas évektől kezdve létrejöttek a Magyarországgal szomszédos országok szakemberei között, nagyjában ugyanakkor, amikor – 1964-től – megalakult az alkalmazott nyelvészet nemzetközi szervezete, az AILA.)

Egyelőre nem tekinthető egyetemesen elfogadottnak az alkalmazott nyelvészet egyetlen módszere sem. Természetesen léteznek általánosan respektált eljárások, mint például a nyelvelsajátítás/nyelvtanulásnak az angolra épülő kutatásában; ez voltaképpen speciális pszicholingvisztikának is tekinthető. Egyetemesen elfogadott a nyelvészetben is, akárcsak más nagy mennyiségű adattal dolgozó társadalomtudományban a statisztikai (kvantitatív) módszer igénybevétele; ez azonban nem szorította ki sem a kvalitatív, sem a tudománytörténeti-kritikai megközelítéseket. A sejtés, az ötlet, az innovációs hajlandóság nem iktatható ki az eredményes kutatásból az alkalmazott nyelvészetben sem.

Az alkalmazott nyelvészet nem egyetlen szakembernek vagy egy-egy csoportnak a homogén tevékenysége. Az egymással együttműködő, versengő csoportok közötti, illetve a csoportokon belüli munkamegosztás is lehetséges. Nem zárható ki az sem, hogy egyidejűleg létezzenek az alkalmazott nyelvészetnek különféle tudományelméleti szintű formái – beleértve azt, hogy egyes akciók kialakítsák szabályszerű elméletüket (elhelyezve azt a tudományok mezejében). Ez azonban nem kötelező része a szakmának. S az sem árt a szakmának, ha azt *nyelvtechnológiának*, művelőit *nyelvi mentoroknak* nevezik.

A témakör optimista összefoglalását 1994-ben ilyen címen fogalmaztam meg: „Egynyelvű alkalmazott nyelvészet a többnyelvű világban” [IV:1/72].

2. Tevékenységem az alkalmazott nyelvészet területein

2.1. Vegyes alkalmazások

A „vegyes alkalmazások” tematikáját elég gyakran a véletlen alakította ki. Az MTA Nyelvtudományi Intézet Magyar Osztályán bárkit meg lehetett kérni bármilyen magyar nyelvvel kapcsolatos feladat elvégzésére; aztán személyes viszonyainktól, időnként és érdeklődésünktől függően elkezdtünk egy-egy új feladattal, témával alaposabban foglalkozni. A nyelvművelés (nyelvi ismeretterjesztés) és a helyesírás volt az általános háttere ennek a tevékenységnek.

Ilyen módon kerültem kapcsolatba például a „színházi beszéd” [VII:6/2], a beszéd-gyorsírás [IV:1/4], a „science fiction” [IV:1/27] nyelvi problémáinak témájával. Ezt követően szinte bármilyen alkalmazás sorra kerülhetett volna; az egyik további lépés a dokumentáció gépesítésének a területe lett. Ezen belül igen erős támaszunk volt Papp Ferenc folyamatos kapcsolata a moszkvaiakkal, elsősorban Igor Melcsuk körével.

A nyelvművelésnek természetes kiterjesztése volt a terminológia; azért is, mert mindkettő normatív szándékú volt. Megjegyzendő, hogy a nyelvi kérdések iránt érdek-

lődő „nagyközönség” egy része kimondottan a helyes szóhasználattal kapcsolatban tett fel szóban és írásban kérdéseket az MTA Nyelvtudományi Intézete közönségszolgálatának (amelynek munkájában – ha jól emlékszem – a Magyar Osztály valamennyi tagja részt vett). A tudakozódások egy része hivatalos szervezetektől jött: vagy vitákban kértek állásfoglalást, vagy biztosak akartak lenni nevük használatában és bizonyos – főleg írásbeli – nyelvhasználati kérdésekben. Ezt a tevékenységet részlegesen dokumentálta a *Magyar Nyelvőr* levelezési rovata, valamint a jórészt ezeknek a kérdéseknek és válaszoknak az alapján kiadott gyűjteményes kötetek; ilyen válaszok voltak például: [VII:1/1], [VII:1/5], [VII:1/8–12].

A vegyes alkalmazásokat – akárcsak a Magyar Osztálynak a tevékenységét – hallgatólagosan körülölelte az irodalmi érdeklődés [IV:1/13], [IV:1/14], [VII:5/1]. A klasszikus népi-nemzeti magyar szépirodalom, majd a XX. századi nyugatosok referenciálisan szolgáltak a bevett, illetőleg értékes magyar nyelvhasználat számára. Emellett (a) a tipikus magyar nyelvész a „magyar nyelv és irodalom” középiskolai tanári oklevelével rendelkezett, (b) az ötvenes években és még utána is évtizedekig a szépirodalom volt a nem irányított társadalmi vélekedések olvasható (néha megfejthető) terrénuma, (c) a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának a neve Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya volt (maradt) – a XIX. századi nemes nemzeti hagyományok folytatásaként (maradványaként). Figyelembe véve azt is, hogy a nyelvészet és az irodalomtudomány között ténylegesen található egy köztes zóna, amit a „sermionális” diszciplínák töltöttek ki (akkoriban már csak a stilsztika és kismértékben a poétika), kulturális – és mindenféle korabeli – kihatásaival számolva csakugyan nem látszik definiálhatónak a nyelvészet egésze az irodalom figyelembevétel nélkül [VII:6/18]. (Az csupán velejárója volt ennek a konstellációnak, hogy a nyelvészek között a XX. században is bőven akadtak költők, prózaírók, drámaírók és esszéisták. A nyelvújításnak erre utaló hagyománya valójában hosszú ideig fennmaradt.)

Visszatekintve voltaképpen számos egyéb – a dolgozat szerkezetében külön alfejezet formájában „kinagyított” – téma, feladat is „vegyes alkalmazásnak” indult, vagy egyszerűen „szolgálatnak”, vagy felmerült kulturális/tudományos szükségletek kielégítésének.

2.2. Normatív nyelvészet

Mind a mai napig vagyok arról győződve, hogy a nyelvvel való foglalkozás sok célja között jogos a normatív megközelítés, vagyis a nyelvművelő gyakorlat. Egy adott nyelvi közösségnek, egy területi-igazgatási szervezetnek, egy kulturális térségnek szüksége van saját kommunikációs egységének biztosítására. Ennek a fontossága fölerősödik az írásbeliség viszonyai között. Ezzel összefügg az, hogy ki végzi el az ezzel összefüggő szabályozást: a szabályok megalkotását és ennek (előzetes, menet közben alakuló vagy utólagos) elméleti megalapozását. Természetesen a szabályozás módszerei is figyelembe veendő tényezőt jelentenek.

Az egyén szempontjából a fölemelkedés (ma úgy mondanánk, hogy „függőleges társadalmi mobilitás”), illetve a beilleszkedés egyik fő eszköze (s ugyanakkor mutatója) egy sztenderdizált nyelvi változat használata.

A kelet-közép-európai térségben a normatív nyelvészet összekapcsolódott a nemzetivé válással, illetve – mutatis mutandis – egyéb politikai akciókkal.

Éppen ezért teljesen helyénvalónak tartottam – akár a többi diáktársam –, hogy az alkalmazott nyelvészet Bárczi Géza által említett két ágazatának az egyike a nyelv-művelés volt. (A másik pedig a lexikográfia.) Ehhez képest hiányoltuk is, hogy ez nem kapcsolódott össze az egyetemi nyelvtanoktatással. Érdekes módon ennek a hiánynak a pótlásával kezdtük el 1953 tavaszán az első egyetemi nyelvészeti tudományos diákkör tevékenységét.

A nyelv-művelés összekapcsolódott a helyesírási felvilágosítással, illetve általános-ságban a nyelvi tanácsadással. A kérdések természetesen elsősorban és túlnyomórészt a magyar nyelvre irányultak; ez azonban nem volt kizáró jellegű: bőven akadtak tudakozódások az idegen nyelvek használatával és tanulásával kapcsolatban is. (Nyelv-művelő tanácsadásról hallottam Szeged, Pécs, Kolozsvár és újabban Dunaszerdahely városából is. Itt jegyzem meg, hogy a kilencvenes években Fülei-Szántó Endre próbálkozott azzal, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézet keretében egy – minden el-képzelhető témára kiterjedő – nyelvi tanácsadó szolgálatot hozzon létre. Ez a kísérlete azonban nem járt sikerrel.)

Nyilvános nyelvészeti tevékenységem első folyamatos szála a nyelv-művelés volt (a fenti értelemben). Szóban és írásban igyekeztem válaszolni a nyelvi problémák-kal jelentkezőknek. Az írásbeli válaszok közül a publikálásra méltókat kiválasztotta a *Magyar Nyelvőr* levelezési rovatának gondozója (Ruzsiczky Éva, föltehetően meg-hallgatva Tompa József osztályvezető véleményét), valamint a folyóirat felelős szer-kesztője (Lőrincze Lajos). Ezekből a levelekből válogatott egy kötetre valót Ferenczy Géza (lexikográfusként dolgozó nyelv-művelő), aki a *Somogyi Néplapban* indított egy hetenként egyszer olvasható nyelv-művelő rovatot, amelynek anyagából szintén köte-tet szerkesztett. Különféle nyelvű sajtótermékekben volt napirenden ez a széles érte-lemben vett nyelv-művelés; ezekről Bencédy József készített összefoglaló áttekintést a *Magyar Nyelvőrben*.

Számomra a magyarországi s a magyar nyelvre irányuló nyelv-művelő tevékenység megismerése (kívülről és belülről) nagyon hasznos volt a későbbiekben az alkalma-zott nyelvészet több egyéb rész-diszciplínája számára, mint a nyelvi nevelés, a nyelvi tervezés, a nyelvpolitika, sőt a nyelvi emberi jogok. Arról nem is beszélve, hogy – mindenféle szintű – oktatási vonatkozásait lépten-nyomon fel tudtam használni.

Hozzátenném a fentiekhez, hogy abban a viszonylag rövid időszakaszban, amikor részt vettem a *Magyar Nyelvőr* szerkesztésében, igyekeztem cikkírára felkérni más nyelvek nyelv-műveléséről is az elérhető szakembereket. Magam is írtam egy ösz-szehasonlító cikket a népi demokratikus országok (vagyis kelet-közép-európai, de szovjet tapasztalatok nélküli) nyelv-műveléséről. Egyébként Papp Ferenc segítségével megismerhetővé vált a volt Szovjetunió alkalmazott nyelvészeti és ezzel összefüggő nyelv-művelő tevékenysége is.

Igyekeztem néhány recenzióban is foglalkozni a nyelvi sztenderdizációval (a be-mutatottak közül kiemelkedett az indiai Punya Sloka Ray *Language Standardization* című könyve) [VI/25].

A nyelv-műveléssel kapcsolatban később is írtam más témák részeként. Elméleti álláspontomat egy – Szűcs Tiborral együtt írt – rövid dolgozatunkban fejtettük ki [IV:1/96]; ebben igyekeztünk koherens keretben elhelyezni a nyelvújítást, a nyelv-mű-velést és a nyelvi ismeretterjesztést.

2.3. Nyelvi ismeretterjesztés

Ezen, utoljára hivatkozott írásban a nyelvi ismeretterjesztés és a nyelvművelés összekapcsolása voltaképpen művelődéstörténetileg történt. Évtizedekkel korábban külön írásban foglalkoztam a nyelvi, pontosabban nyelvészeti ismeretterjesztéssel [IV:1/47]. Ezzel kapcsolatban most néhány összefoglaló megjegyzést teszek.

Az ismeretterjesztés minden tudományos közösségnek kollektív feladata; ez azt jelenti, hogy nem szükséges a tudományos közösség valamennyi tagjának a részvétele, de valahogy gondoskodni kell a feladat ellátásáról. Nagy méretű, jól szervezett és gazdag tudományszakok esetében speciális ismeretterjesztő gárda áll rendelkezésre: szakújságírók, szerkesztők, szakfordítók. (Ilyen a farmakológia és az orvostudomány néhány egyéb ága, több természettudományos ágazat, valamint központosított állami és egyházi szervezetek esetében egyéb tudományos jellegű diszciplínák is.) A nyelvészet egyelőre nem ilyen jellegű.

Hagyományosan minden egyes nyelvész részt vehet saját szakmája népszerűsítésében, a nyelvre vonatkozó tudományos ismeretek terjesztésében. Voltaképpen a megírás módja, a föltételezett címzett ismeretszintjének figyelembevétele lehetővé teszi azt, hogy a szakmai kollégákon kívül más is megértse egy-egy tudományos közleményt. Azt hiszem, hogy a XIX. század második felében (amikor a magyarok országában létrejött a tudományos nyelvészet), a középiskola elvégzése meg egy kis betanulási időszak alapján a „művelt nagyközönség” (ahogy azt a *Magyar Nyelv* című folyóirat címlapjára nyomtatták 1905-ben) csakugyan megértette a magyar nyelvészeti közlemények jelentős részét. Ahogy a nyelvészet fokozatosan „professzionálizálódott”, úgy vált szükségessé az egyetemi végzettség, elsősorban a bölcsészkar (ahol minden egyes tanárjelöltnek alapvizsgát kellett tennie a „magyar nyelv és irodalom” témaköréből a második világháború előtti évekig bezárólag).

Még a modern nyelvészet kibontakozásával egy időben vált nyilvánvalóvá, hogy a nyelvről új és érdekes mondanivalója lehet több más szakma képviselőjének: pszichológusnak, művelődéstörténésznek, költészetkutatónak stb. Nehéz az illetékességi határát meghúzni egy-egy interdiszciplináris területnek. A nyelvre vonatkozó tudományos újdonságok nemcsak a nyelvtudományból eredhetnek.

A befogadó oldalnak (a közönségnek) a helyzete a modern nyelvészet megjelenésével átalakult. Ma a nyelvészet egészében átmeneti állapot figyelhető meg; ez azt jelenti, hogy már vannak olyan szakágazatok, amelyet csak azok értenek alaposan, akik azt művelik. Maradtak azonban még olyan ágazatok is, amelyeknek közleményeit minden magyartanári vagy idegennyelv-tanári oklevél birtokában követni lehet. Ez alatt helyezkedik el a középiskolát végzettek szintje (ami egyébként nagyon változatos képet mutat). Egy ilyen konstellációban egyre nagyobb szükség lesz olyan nyelvészekre, akik a nyelvészetről (annak újabb változatairól), illetve saját szakterületükről közérthetően tudnak írni a „láthatatlan nagyközönség” számára. Az írásbeli nyelvi ismeretterjesztést, valamint a nyelvi (nyelvművelő vagy ismeretterjesztő) előadások szerepét nagymértékben átvette a televízió, illetve a rádió. Jellemző, hogy a legsikerültebb rádiós előadások nyomtatásban is közkedvelt olvasmányok (Lőrincze Lajostól a hárompercesekig).

A nyelvművelők régóta foglalkoznak az úgynevezett „nyelvművelő babonák”-kal; ez természetesen akkor is hasznos, hogyha a babonákkal szemben felmutatott „helyes nézet” képviselői is vitában állnak más nyelvészekkel.

Van az áltudománynak egy olyan szintje, amelynek voltaképpen szociálpszichológiai vizsgálat tárgyává kellene válnia anélkül, hogy a szólás szabadságának elve sérülne. Akadnak a magyar nyelv (és etnikum) történetével, rokonságával és használatával (beleértve a stilisztikai recepteket) kapcsolatosan olyan elgondolások, amelyek kifejezetten a „haszontalan nyelvészet” kategóriájába tartoznak (még akkor is, ha kifejtőjüktől nem vitatom el a jóhiszeműséget).

Nagyon finoman meg kell ezektől különböztetni (a) az „adeptusi türelmetlenséggel” hirdetett témákat, mint például a világnyelv (eszperantó) [IV:1/91], [IV:1/94], (b) vagy a tudomány szempontjából egyre nehezebben igazolható „nyelvi purizmust”, (c) valamint a nyelven kívüli okokból – vagy régi reflexek alapján – fenntartott nézeteket, például az idegen nyelvek elsajátításának korai kezdéséről. (Ez természetesen nem kimerítő felsorolás.) Azt hiszem, jobban tesszük, ha türelmes eszmecserét hozunk létre ezen utóbbi nézetek híveivel.

Ennek az alfejezetnek a végén megemlítem, hogy valamilyen módon ismeretterjesztésnek is felfoghatók azok az antológiák, amelyekkel igyekeztem magyar nyelven és ebben az országban ismertebbé tenni a jelenkori nyelvészetet, a kezdeti szociolingvisztikát és a szemiotikát, illetve külön is egyes nyelvészek munkásságát. Mivel a Gondolat Kiadóban – a Jakobson [V/1:4], [V:1/24] és a Lotz [V:1/17] köteteken kívül – több könyvet szerkesztettem, informális tanácsadóként (vagyis nem hivatalos sorozat-szerkesztőként) javasolhattam – többek között – F. de Saussure, E. Sapir, S. Marcus, Ju. Apreszjan, V. M. Zsirmunszkij, továbbá (a szemiotikus-folkloristákkal együttműködésben) Ju. Lotman művének magyarra fordítását, valamint Herman József, Papp Ferenc és Temesi Mihály egy-egy nyelvészeti könyvének a kiadását, amelyek megjelentek (vö. 6.3.), illetve számos olyan művet, amelyek nem jelentek meg valamilyen okból. Ezekhez járul három olyan antológia, amelynek a maga idejében megvolt a jelentősége: napjaink nyelvészetéről [V:1/8], a szociolingvisztikáról [V:1/14] és a szemiotikáról [V:1/13].

Végül megemlítem, hogy *A nyelv világa* című televíziós sorozatban is igyekeztem hozzájárulni a nyelvészet népszerűsítéséhez.

3. Alkalmazott nyelvészet a nyelvoktatásban

A legszélesebb értelemben vett nyelvészetnek az oktatás volna a legnagyobb fogyasztója. (Ebbe természetesen beleértve a felnőttek oktatását és valahogyan – az ismeretterjesztéssel karöltve – a permanens nevelést is.) Akkor is így van, hogyha tudomásul vesszük a nyelvi nevelés külön iskolai hagyományát.

A következőkben a nyelvoktatást szektoronként igyekszem sorra venni; a három „szektor” után megpróbálok kifejteni néhány szintetizáló szempontot.

Megjegyzem, hogy valamennyi szektorban gyűjtöttem tapasztalatokat (alkalmazott) nyelvészeti közreműködőként és pedagógusként. Ezek a tapasztalatok azonban háttérbe szorulnak a mögött a sokféle ismeret és tapasztalat mögött, amelyeket másoktól szereztem, s amelyeknek összefoglalására kísérletet tettem egy-egy idevágó írásemban. Az egyes szektorokat (amelyeket jobb híján nevezek így) annak sorrendjében veszem sorra, ahogy azokkal közelebbi – szakmai – kapcsolatba kerültem.

3.1. Alkalmazott nyelvészet az idegen nyelvek oktatásában

Egyetemi oklevelem szerint középiskolai tanára vagyok nemcsak a magyar nyelvnek és irodalomnak, hanem a francia nyelvnek és irodalomnak is. Mivel – a latinon kívül – egyetlen nyelvet sem az iskolai oktatás keretében ismertem meg közelebről, nem tulajdonítottam túl nagy jelentőséget annak, hogy milyen szakos bölcsész leszek: angol–francia szakra pályáztam, magyar–angol szakra vettek fel, de másolási hiba folytán magyar–francia szakos lettem. A magyar szaknak rendkívüli fontossága lett egész életemben. S miután az első félév végén megszűnt Debrecenben a francia filológia szak, átkerültem onnan a budapesti egyetemre, ahol az akkori francia szakon valószínűleg az ország legjobb idegen nyelvi/filológiai programja keretében formálódtam. (Ezekről a történekekről különféle összefüggésekben írtam több helyen is, például [VII:2/13].)

Rövid gyakorló iskolai francia „mintatanításon” kívül a budapesti TIT nyelvviskolájában és a budapesti közgazdasági egyetem továbbképző intézetében tanítottam angolt. Fő gyakorló terepem azonban a külföldi magyartanítás volt [VII:3/10].

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat munkájában 1954-től vettem részt előadóként, s amikor a hatvanas években a nyelvi szakosztály kettévált, akkor én mindkettőben folytattam a tevékenységemet. A Magyar Nyelvi Szakosztályban nyelvészeti ismeretterjesztő voltam, illetve a József Attila Szabadegyetem grémiumában a nyelvi szakember. Az Országos Idegennyelv-oktatási Választmány keretében egyike lettem azoknak a modernista nyelvészeknek, akik vagy nyelvtanárként, vagy egy-egy nyelv filológusaként, vagy alkalmazott nyelvészként igyekeztek hozzájárulni az ország legnagyobb idegennyelv-iskolai hálózatának fejlesztéséhez. Én akkori olvasottságom szerint az „általános nyelvészek” közé számítottam, de voltaképpen naiv és tapasztalatlan „alkalmazott nyelvész” voltam, vö. [IV:1/7–8]. Valamit segített a helyzeten, hogy többféle kontextusban próbálgattuk a modern nyelvészet alkalmazásait.

Negyed évszázadon keresztül folytattam ezt a tevékenységet. Ez idő alatt – az én felfogásomban – lezajlott egy „saussure-i fordulat”; vagyis nyilvánvalóvá vált, hogy az idegen nyelvek elsajátítása voltaképpen az alkalmazott pszicholingvisztika egyik speciális ágazata: ezért mondhatjuk el azt, hogy meglegelte saját tudományos kereteit. A hatvanas évekig ugyanis ötféle felfogás volt megtalálható az idegennyelv-oktatás és az alapul szolgáló tudomány(ok) viszonylatában: (a) pedagógia, (b) pszichológia, (c) (alkalmazott) nyelvészet, (d) ezek keveréke vagy együttese, (e) olyan praxis, amelyik a filológia, illetve a művelődéstörténet felhasználásával voltaképpen egyénileg alakítható ki (majdnem hogy „művészet”).

Ezen hosszú út során azonban – kiváló alkalmazott nyelvész nyelvtanárok és kiemelkedő gyakorló nyelvtanárok segítségével – nagyon sok téma került napirendre egy többé-kevésbé „mozgalmi” keretekben működő szervezetben. Ennek a „műhelynek” is tekinthető szervezetnek a szerepéről fentebb már szóltam; a következő állandó tevékenységei voltak: az újdonságok bemutatása, megvitatása, bevezetése, a saját kutatásokról történő beszámolás, saját tanári tapasztalatok bemutatása, a tanárnézők továbbképzése, egy olyan országos szakmai közösség létrehozása, amely nemzetközi kapcsolatokat alakított ki (részben Magyarországra történő meghívásokkal, részben külföldi eseményeken – konferenciákon, továbbképzéseken – való részvételek által).

Ezt a tevékenységet nagymértékben szervezte és bemutatta a (rég) *Modern Nyelvoktatás* című periodika. Emellett ebben a szervezetben nagyon sokféle tananyag és számos – a maga idején – úttörő tanulmánykötet látott napvilágot (például itt jelent meg egy-egy első könyve Kiefer Ferencnek és Petőfi S. Jánosnak).

A szervezetnek a vezetésében és folyóiratának szerkesztésében [V:3/2] is részt vettem.

Ennek a szervezetnek önmagában is megálló tevékenysége tette lehetővé – a fordulat után – a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének megalakítását. S valamivel később nyilvánvalóan a régi folyóiratszerű periodika folytatását határozta el a Corvina Könyvkiadó, ezt a folyóiratot azóta is szerkesztem [V:3/3].

A saját tudományos hozzájárulásom illeszkedett a főhivatásszerű nyelvpedagógusi tevékenységhez: ezt úgy lehet jellemezni, hogy alapozás, nemzetközi kitekintés, a kompatibilis innovációk összeillesztése. A hetvenes években lassanként rájöttem arra, hogy reménytelen (és részemről szükségtelen) a nyelvészajátítás szakemberévé történő átképzésem. Viszont föltehetően hasznos volt a szakma számára, hogy egy szélesebb nyelvi pedagógia, amely akkor megálmodott oktatási reform, illetve a későbbiekben a nyelvpolitika és a nyelvi emberi jogok szempontjait folyamatosan igyekeztem összekapcsolni az idegen nyelvek oktatásával. Ez volt a témája megjelent (és meg nem jelent) előadásaimnak és tanulmányaimnak: [III/22], [III/24], [III/28], [III/36], [III/38], [IV:1/52], [IV:1/65], [IV:1/68–69], [IV:1/77], [IV:1/83], [IV:1/87–88], [IV:1/91], [IV:1/98], valamint annak [VII:6/32], amely betekintést nyújt a „szakértő” („expert”) munkájába is. Egy – nemrég megjelent, latin nyelvű – írásomban a latintanítás értékeivel és hagyományaival is foglalkoztam [IV:2/15].

Eközben arra is törekedtem, hogy az idegen nyelvek oktatásával foglalkozó rokon szakmák képviselői frissebb nyelvészettel és rugalmasabb szemlélettel foglalkozzanak saját feladataikkal.

Az 1980-as évektől kezdve igyekeztem a pécsi nyelvtanárképzés modernizálásában is felhasználni ezeket a tapasztalatokat. (Szomorúan nyugtáztam az elmúlt években, hogy megszűnt a hároméves nyelvtanárképzés, amely a bölcsészkarokon és tanárképző főiskolákon az egyetlen „Bologna-konform” pedagógusképző program volt [VII:3/11].)

A szakterületnek Pécsen – és más városokban – működő doktori programjai már vagy alkalmazott pszicholingvisztikai, vagy modern nyelvpedagógiai keretben folynak (az elnevezésüktől függetlenül). Az én hozzájárulásom folyamatosan a nyelvpolitikai aspektusok bemutatása, illetve alkalomszerűen az idegennyelv-oktatás történetének előadása.

Az idegen nyelvek oktatásával kapcsolatos téma szinte állandó komponense a nyelvpolitikai jellegű írásaimnak. S ezzel is összefügg a LINGUAPAX szervezetben való részvételem [VII:3/16]. Ennek az – UNESCO körül formálódott – mozgalom jellegű szervezetnek a közreműködői az idegen nyelvek oktatását egyéb interkulturális tényezőkkel, köztük az emberi jogokkal és a béke szeretetével kívánják összekapcsolni.

Ennek az alfejezetnek az eddigiek alapján nem látszik külön tanulsága, ezért kénytelen vagyok azt külön exponálni a közeljövőre tekintettel.

(1) Nyilvánvaló tendencia, hogy az angol nyelv fokozatosan az első és a legnagyobb mértékben ismert idegen nyelvvé válik Magyarországon is. (Ennek nyelvpolitikai összefüggéseire visszatérek a maga helyén.) Szerencsére az angol nyelv elsajátítására irányuló kutatások is a legfejlettebbek (a kiterjedt szakma és a rokon szakmák felfogása szerint).

(2) Az is nyilvánvaló, hogy más nyelvet tanító nyelvtanárok számára ugyanolyan hasznos lesz az angol nyelv ismerete, mint egy közgazdász vagy mérnök számára. Ennek alapján könnyebbé válik bármely nyelvnek magyarok által történő elsajátítását (illetve iskolai tanulását) kutatni, illetve erre felkészíteni a nyelvtanár-jelölteket. Természetesen ezt megkönnyítheti, hogyha egy ilyen méretű országban megmarad a vízszintes szakmai kommunikáció lehetősége a szakjuknál fogva legjobb helyzetbe került angoltanári gárda és a többi nyelvet tanító nyelvtanárok között.

(3) Az idegen nyelvek elsajátítását – mint komplex problémát – valamilyen módon be kellene vezetni valamennyi pedagógusnak (beleértve tanítóknak, óvodai szakembernek és magyartanárnak), valamint pszichológusnak a képzésébe.

(4) S eddigi tapasztalataim szerint kölcsönösen jót tenne a külön is megemlítendő ágazatok és az idegennyelv-elsajátítás kutatási tematikájának kölcsönhatása; ilyenekről van szó, mint interkulturális kommunikáció, lexikográfia, a megújulóban levő kontrasztív nyelvészet és fordítástudomány, valamint a modern nyelvészetnek olyan friss ágazatai és irányai, mint a pragmatika, szövegtan és kognitív nyelvészet. A felsorolás első ránézésre „abundantia” látszatát kelti; mindezek összegezése és hozzáférhetősége nélkül azonban alighanem feldolgozhatatlanná válik a problematika: a televízió és a nagymértékű utazás (s egyéb nemzetközi kapcsolatok) következtében gyökeresen új társadalmi alaphelyzet van kialakulóban az „idegen” nyelv(ek) és a magyarországi nyelvhasználó viszonylatában.

3.2. Alkalmazott nyelvészet az anyanyelvi nevelésben

A téma körvonalazásában több kérdés szorul tisztázásra. Az első az anyanyelv mibenléte; a második az anyanyelvi nevelés funkciója; a harmadik a nevelés és az oktatás viszonya (különös tekintettel az anyanyelvre az iskolában); a negyedik az anyanyelvi nevelés helyzete az egységes iskolai anyanyelvi tantárgyon belül (amely magában foglalja az irodalmi nevelést is); végül ötödik a nyelvészetnek, illetőleg a tudománynak a szerepe az anyanyelvi nevelésben. Mindezekre keresek választ; tárgyalásában a témának többé-kevésbé a kialakulását és fejlődését igyekszem bemutatni (tengelyében a saját munkásságommal).

Miután az idegen nyelvek oktatásában alkalmazott nyelvészet világszerte virágzott, néhány alkalmazott nyelvésznek kezdett hiányozni az anyanyelvi oktatás az alkalmazott nyelvészetből, látható módon annak nemzetközi kongresszusairól. Először 1972-ben tartottam a témáról nemzetközi körben előadást (a koppenhágai AILA-kongresszuson). Újvidéki vendégtanárságom ideje alatt is bemutattam egy – horvátul megjelent – írásban a témát: [III/7]. A későbbiekben voltaképpen én lettem az AILA keretében az „anyanyelvi nevelés mint alkalmazott nyelvészeti téma” kezdeményezője és gondozója: 1975-ben (Stuttgartban) kerekasztal-vitát szerveztem; majd 1978-ban (Montréalban) egy másikat, amelynek kötete a szakma legelső nemzetközi gyűjteményei közé tartozik: [V:1/21] (benne saját tanulmányom: [III/11]); a kötet későbbi magyar kiadása: [V:1/26]. Az UNESCO számára készült: [III/14] (későbbi magyar változata: [IV:1/64]). Időben egybeestek ezzel a magyarországi reformtörekvések. Ekkoriban kezdte el működését az MTA Nyelvtudományi Intézetében a F fiatal Nyelvészek Munkaközössége, melynek legtöbb tagja valamilyen formában tőlem is tanult nyelvészetet az egyetemen.

Nagyobb körben is megindult a mozgolódás: magas szintű határozatok nyomán megindult az oktatásfejlesztők tevékenysége az Országos Pedagógiai Intézetben, valamint több felsőoktatási intézményben. Teljes egyetértés alakult ki abban, hogy ez az anyanyelvi reform-szál része lesz az egész közoktatásra kiterjedő reformnak. Az MTA Elnökségi Közoktatási Bizottsága [EKB (1973–1976) [V:1/19], [IV:1/90] és [F/4], későbbi nevén: az MTA és az Oktatási Minisztérium Köznevelési Bizottsága (1976–1980)] keretében működött egy Anyanyelv-oktatási Munkabizottság (amely egyúttal része volt az akadémiai bizottsági hálózatnak is).

Hamarosan kiderült, hogy az anyanyelvi nevelés kérdését általában – s azon belül a szükséges nyelvészeti feladatokat különösen – eltérően szemlélték az érdekeltek. Egy – nagyrészt budapesti – generációs csoport és a vele kapcsolatban álló egyes főiskolai magyar nyelvi tanszékek oktatói az egész kérdéskör gyökeres újragondolását tartották szükségesnek új tantervek, tananyagok (és azok kísérleti kipróbálása) segítségével, felhasználva a modern nyelvészet eredményeit és mindenféle egyéb újítást. Ettől eltért a tudományegyetemek magyar nyelvészeti tanszékein oktatóknak, valamint a legtöbb szakdidaktikusnak a felfogása: ők a meglévő, bevált eredményeket terveztek továbbépíteni (beleértve az akkor nagy többségben levő „klasszikus nyelvészet továbbfejlesztett változatának” a felhasználását). Szerencsére kialakult a két eltérő véleményt képviselő csoport közötti párbeszéd, illetve bizonyos együttműködés; ebben Szen-de Aladárall kollaboráltunk: ő a fontolva haladók, én a modernisták felől érkeztem, voltaképpen ennek a mozzanatnak köszönhető számos közös dokumentum, kötet és közös cikk [IV:1/36]. Ebben a korszakban, természetesen, egyedül is foglalkoztam a témával: [IV:1/33], [IV:1/101], [IV:2/5], [IV:5/3].

Az MTA Elnökség Közoktatási Bizottsága azt a célt tűzte ki, hogy kidolgozza azt a műveltségi kört, annak szerkezetét és vázlatos tartalmát, amelyet az évszázad végére kellene átadni a középiskolának. Az Akadémia abban az időben szellemében újítóbb, cselekvésében dinamikusabb és politikailag viszonylag kötetlenebb volt, mint az Oktatási Minisztérium; ezért került ide ez a feladat. (Nota bene: sem azelőtt, sem azóta nem volt idegen az Akadémiától az, hogy országos stratégiai feladatok kidolgozásában jelentős szerepet vállaljon.) Az iskolai műveltség egészéről volt szó: az összes tantárgy által lefedendő ismeretekről, ezért került a feladat az MTA Elnökségének szintjére. Hamarosan kiderült, hogy a műveltség egészében sajátos filozófiai, illetőleg „kulturológiai” feladat; ahhoz, hogy ezt kezelni lehessen, fel kellett osztani hét műveltségi területre. S mivel az is nyilvánvalóvá vált, hogy a végeredmény (az „iskolai műveltség”) nehezen volna meghatározható a közoktatási rendszerben a gyermekek fejlődésétől függetlenül, ezért a műveltségi területeket kidolgozták 3-tól 18. évig. Ezek a dinamikusan jellemzett „műveltségi területek” tehát átalakultak „nevelési területekké”.

A hét nevelési terület között – a természettudósok és társadalomtudósok – a „nyelvi és kommunikációs nevelést” az első helyre emelték. Ezen belül is legelső helyre az anyanyelvi nevelés került: [IV:1/40–41], [IV:1/54]. (Mindjárt utána az „idegen nyelvi nevelés”). Az EKB teljes koncepcióját kifejtő nevezetes „fehérvényvébe” belekerült a közös távlati fejlesztési dokumentumok mellett a Fiala Nyelvészek tervezete is.

Szinte egy évtizeden át a fenti kereteken belül tevékenykedtem és publikáltam (egyéb jellegű munkám mellett). A saját hozzájárulásom a témakörhöz, illetőleg a fel-

adathoz több irányú volt. Igyekeztem szóban és írásban képviselni a témát (mint ügyet is); ennek megfelelően többféle kisebb-nagyobb szintetikus célú írásom jelent meg (hol az idegen nyelvek elsajátításával együtt, hol anélkül). Arra is törekedtem, hogy a téma egy-egy részletét alaposabban megismerjem, illetve integráljam egy „hosszanti” (vagyis az óvodától a nevelő-képzésig tartó) modell számára. Eltérő műfajú írásokat készítettem az óvodai [IV:1/58], az alsó tagozatos [VII:5/3], [VII:5/9], az általános iskolai felső tagozatos [VII:5/8], valamint a szakközépiskolai [IV:1/55] anyanyelvi nevelés fejlesztéséről. (A gimnáziumi anyanyelvi nevelésben a Fiatal Nyelvészek Munkaközösségének mentoraként vettem részt; illetve két ízben a valamilyen okból kieső kísérletező tanár szerepét vettem át. A szakközépiskolai anyanyelvi neveléssel pedig mint hajdani középfokú technikumai magyartanár foglalkoztam.)

Külön foglalkoztatt a nevelők képzése [IV:1/51], [III/18], valamint [VII:6/14]. A nyolcvanas évektől mind a mai napig részt veszek a pécsi magyartanárok képzésében, s ezen belül is az anyanyelvi nevelési specializáció (mellékszak) oktatásában [VII:3/9]. S a kilencvenes évek közepétől a Pécsi Tudományegyetem Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Programjában (amely 2001-től a Nyelvtudományi Doktori Iskola része) a vezetője vagyok az „Alkalmazott nyelvészet az anyanyelv-oktatásban” című „elágazásnak” (ami az alprogram neve). Mind az alapképzésben, mind a kiegészítő képzésben, s elsősorban a doktori képzésben előadásokat és szemináriumokat tartok az anyanyelvi nevelés diszciplinájáról, illetve annak történetéről.

Részt vettem – szóban és írásban – az anyanyelvi neveléssel foglalkozó pedagógusok továbbképzésében is: az óvónők, tanítók és magyartanárok számára tartott továbbképzési foglalkozások nem egyszerűen ismeretterjesztő funkciójúak voltak, hanem a kritikus környezetben folyó tapasztalatszerzés alkalmai is (az iskolalátogatásokhoz, azoknak megbeszéléséhez hasonlóan).

Az anyanyelvi neveléssel többféle tevékenységem társult részben a felkészülés szakaszában, részben a kiterjesztés időszakában, ilyen volt például az iskolai szociolingvisztika [VII:6/9], írástudás/írástudatlanság kérdésköre (amelynek a magyarban nincs meg az angol „literacy”-hoz hasonló összefoglaló műszava) [III/20], [VI/48], majd fokozatosan az anyanyelvoktatás mint emberi jog [IV:1/76].

Ezt a tevékenységet kiegészítette tanulmánykötetek szerkesztése és tanulmányok írása (belföldön [V:1/16] és [V:1/29], valamint külföldön [V:1/21]). Azt hiszem, hogy végül is sikerült nagymértékben hozzájárulnom egy új diszciplína kialakulásához ebben az országban, illetve – földrajzi helyzetünk miatt kisebb mértékben – nemzetközi viszonylatban is. Ez utóbbi volt annak az oka, hogy a XXI. század nyelvpolitikáját körvonalazó, az UNESCO-nak adresszált FIPLV-konceptión belül rám esett az anyanyelvre vonatkozó rész megfogalmazása [I/3].

Ez az imént hivatkozott koncepció, valamint egyéb speciális területek (elsősorban a kisebbségi sorban élő kétnyelvűek, valamint a siketek [IV:1/95]) részleges megismerése természetesen kiterjesztette, árnyaltabbá tette kiinduló felfogásomat.

A következőkben megpróbálok választ adni ezen (3.2. számú) alfejezetnek a legelső bekezdésében fölített kérdésekre (megjegyzem, hogy ezekben a válaszokban egyelőre figyelmen kívül hagytam a televízió és a számítógép, valamint a mobiltelefon vonatkozásait, ezek ugyanis annyira újak, hogy igen nagy gonddal lehet majd őket beiktatni a kilencvenes évekig kialakult keretbe [IV:1/78]).

(1) *Az anyanyelv mibenléte.* Az engem foglalkoztató nyelvpolitikai és oktatási szempontból az *anyanyelv* az európai kultúra egyik kiemelkedő metaforája, amely az európai családmoddellre, annak is monolingvális változatára épül, s amely egyszerre alapja a személyes, a családi és a nagyobb közösségi identitásnak. (Tudomásul kell azonban venni, hogy ez a felfogás egyre több szituációban kiegészítésre, illetve korrekcióra szorul.)

(2) *Az anyanyelvi nevelés funkciója.* Minden ember anyanyelvében benne foglaltatik a nyelv valamennyi funkciója – beleértve a nyelv megismerő funkcióját is. Ennek kifejlesztését, tudatosítását tartom az iskolai anyanyelvi nevelés fő funkciójának. Ezen funkció szoros kölcsönhatásban van az iskolai írás/olvasás-tanítással, az adott nyelv írott és beszélt „magas” változatának elsajátítását elősegítő nyelvtani oktatással (annak kiegészítő részeivel), valamint az irodalmi szövegek megismerésével.

Ebben a fő funkcióban az anyanyelv egyszerre jelent „eszköztudást”, önismeretet, a társadalmi normák idevágó részét, valamint a csoport-identitás – valóságos és szimbolikus – részét. (Amennyiben élő kommunikáció eszköze, annyiban „valóságos”, amennyiben más nyelvekkel szemben áll és azoktól eltér, annyiban „szimbolikus” ez a rész.)

Egyik funkciója az anyanyelvi nevelésnek az is, hogy a társadalomban (munkában és közösségi életben) elősegítse az egyenlő eséllyel való részvétel lehetőségét.

(3) *A nevelés és az oktatás viszonya (különös tekintettel az anyanyelvre az iskolában).* Tartózkodom a neveléstudomány ezen alapkérdésének nagyobb igényű megvitatásától. Az anyanyelv esetében számomra nyilvánvaló (a fentiek alapján is), hogy elsősorban szocializációs feladatokat kell szem előtt tartani, ez pedig azt jelenti, hogy anyanyelvi *nevelésről* van szó: az egyénnek egy adott nyelvközösségen belüli kommunikációjának közvetlen vagy közvetett elősegítéséről. Az anyanyelv oktatási vonatkozásai – vagyis az anyanyelvi tények tudatosítása, szisztematizálása – mind alárendelhetők ennek a feladatnak. Emellett ez utóbbiaknak szerepük lehet az idegen nyelvek elsajátításában.

(4) *Az anyanyelvi nevelés helyzete az egységes iskolai anyanyelvi tantárgyon belül (amely magában foglalja az irodalmi nevelést is).* (Nem ez a helye annak, hogy a nyelv és irodalom tudományának viszonyáról részletesebben szóljak. Azonban itt is elmondandónak tartom, hogy tudományos és kulturális szempontból olyan szorosabb kapcsolatot látok a két szféra között, hogy ezeket nem is tekintem definiálhatónak a másakra történő reflexió nélkül.) Az anyanyelvi nevelésre akadnak példák az irodalmi neveléssel együttes keretben, illetve külön-külön (ez persze az iskola típusától és a tanulók életkorától is függ). Mivel az anyanyelvi nevelés voltaképpen valamennyi tantárgy keretében is folyik (implicit, néha explicit formában), azért ez valójában részletkérdésnek tűnik.

Abban a keretben azonban, amelyben földrészünknek ezen a részén az együttes hagyományok alakultak, nagyobb lehetőség van a két résztantárgy (amely egyúttal két különböző nevelési területnek tekinthető) összehangolására. Ez természetesen szélesebb nevelési célok keretében történik, de nem lebecsülendők a nyelv és irodalom közvetlen nevelési kapcsolatai (beleértve a „köztes” területek hozzájárulását).

Ebben a keretben azonban állandó veszélyt jelent az, hogy a kulturálisan vonzóbb irodalmi rész kiszorítja a „száraz nyelvtant”. (Érdekes módon a legnagyobb újíto szándékú nyelvi nevelési modellek esetében nem fordul elő a kiszorítósdi.)

(5) *A nyelvészetnek, illetőleg a tudománynak a szerepe az anyanyelvi nevelésben.* A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a nyelvészetnek általában, egy kiszolgáló nyelvészetnek különösen két területen van nagy szerepe az anyanyelvi nevelésben. Az első az egész folyamatnak – voltaképpen az egész iskolai nevelési tevékenységnek – megalapozásában: a nyelv valamennyi releváns funkciója érvényesítésében, beleértve a kognitív, kommunikatív, poétikai és identitásépítő funkciókat. A második pedig a tudományosság elvének figyelembevételével összefüggő szerep. Ez azt jelenti, hogy ahogy a természettudományokban elképzelhetetlen a kopernikuszi fordulat előtti tételek tanítása, ugyanúgy a nyelvészetben sem volna szabad a saussure-i fordulat előtti konstelláció fenntartása.

Emellett természetesen szükség van megfelelő életkorban a nyelvről szóló tudomány alapjainak átadására az iskolában. (Hogy ez lehetséges, arra nemcsak külföldi példák vannak, hanem Nagy J. Bélának korát messze megelőző gimnáziumi tankönyve a negyvenes évek első felében.) Nemcsak tudományosan érvényes (és közérthető) grammatikára van szükség, hanem – megfelelő pedagógiai áttétellel – a ma érvényes nyelvészet egész panorámájára: a nyelvtörténettől a kognitív nyelvészetig.

S arról sem volna szabad megfeledkezni, hogy a nyelvről, a mi anyanyelvünkről is fontos új ismeretek találhatók a biológia és a pszichológia területén. A magyar nyelv és irodalom tanárainak ezekről is jó volna folyamatosan értesülni, hiszen a gyerekek világképének változásával muszáj lépést tartani a tanároknak is. Hogy ez mennyire nehéz feladat, azt a legtöbb egyetemi oktató is érzékeli.

A jövőre irányuló gondolkodás szükségszerűen komplex és interdiszciplináris; az anyanyelv, illetve az anyanyelvi nevelés elengedhetetlen eleme ezeknek a reflexióknak [IV:1/80].

Mindezekből folytonosan kitűnik diszciplinánk kulcsszerepe az emberiségnek – és ezen belül nyelvközösségünknek – a jövőjében.

[Ennek az alfejezetnek a szövege kibővített formában megjelent, vö. [IV:1/105].]

3.3. Alkalmazott nyelvészet a magyar mint idegen nyelvi hungarológia oktatásában

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy viszonylag nemrég összefoglaltam ennek a diszciplinának magyarországi kialakulását (annak bizonyos aspektusait, s azon belül a saját hozzájárulásomat is): [IV:1/85], illetve [VII:6/24] (először 1969-ben foglalkoztam a témával [VII:4/7]). Most ezt nem kívánom megismételni.

Ennek a szép kettős diszciplinának külön-külön (és részben együttesen is) figyelemre méltó története van. Ebben viszonylag ugrást jelentett az, hogy az 1970-es évektől konvergáltak azok a szervezetek, amelyek ezzel a témakörrel foglalkoztak: (a) belföldön és (részben) külföldön, (b) a felsőoktatásban és azon kívül, (c) ami elválaszthatatlan attól, hogy Magyarországon ez a témakör/feladat némileg „depolitizálódott” a felszínen, (d) a nyelvi és a kulturális szakterületek viszonylatában (ami azt jelentette, hogy nyelvészek és nyelvtanítók mellett megfelelő szerephez jutottak egyéb tudományágak, elsősorban az irodalomtudomány képviselői is). Idevágó írásaim: [IV:1/56], [IV:2/14], [IV:1/62], [VII:3/7].

Kialakult valamiféle szereposztás is az érdekelt intézmények között: (a) a legmagasabb szintet, természetesen, a Nemzetközi Hungarológiai Társaság képviselte, hisz

ez ugyanolyan tudományos jellegű volt, mint a többi európai nyelvi/etnikai egységre épülő más nemzetközi szervezet (folyóiratuk az azóta megszűnt *Hungarológiai Értesítő*). (b) Utána következett az Anyanyelvi Konferencia (mai nevén: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága), amely a külföldi (elsősorban nyugat-európai és tengeren túli) magyar szervezetek egy részét egyesítette magyarországi szakemberekkel, elsősorban azokkal, akik valamilyen módon szerepet vállaltak a külföldre került magyarokkal azok identitásának (s ezen belül magyar nyelvismeretének) megtartásában (periodikájuk a ma is megjelenő *Nyelvünk és Kultúránk*). (c) Voltaképpen emellett helyezkedett el a Magyar Oktatók Nemzetközi Társasága, amely a „Zsombolyai utcai” komplexumhoz kapcsolódott (utóbbi a nem magyar anyanyelvű külföldi egyetemistáknak a magyarországi felsőoktatásra történő – elsősorban nyelvi – előkészítésének volt a központja). Ehhez a társasághoz és központhoz tartozott a *Hungarológia Oktatása* c. periodika, amely később megszűnt. (Megjegyzem, hogy a másodikként említett szervezet egy időben erősen kapcsolódott a Magyarok Világszövetsége nevű politikai szervezethez; ez a kapcsolat azonban különféle okokból meglazult.)

Nekem valamennyi szervezettel volt – más és más fajta – szakmai kapcsolatom.

Az én magyarországi szerepem egy epizodikus mozzanat mellett főleg a témakörrel kapcsolatos pécsi egyetemi fejlesztésben nyilvánult meg. (Az epizodikus mozzanat pedig az volt, hogy közreműködtem abban, hogy a magyart mint idegen nyelvet oktatók egyesülete tagjává váljon – a „kis nyelvek” közül elsőként – a Fédération Internationale des Professeurs de Langues Vivantes-nak (vagyis az élő nyelveket tanítók világszervezetének) – már csak azért is, mert ezekben az években főtitkárként szolgáltam a világszervezetet.

A pécsi fejlesztés nagy lehetősége az volt, hogy a fordulat után (a) bevezettük a „magyar mint idegen nyelv/hungarológia” szakterület különféle szaktárgyait a magyar szakosok és más érdeklődők számára, majd (b) a magyar szakon belül létrehoztuk a „MIH-specializációt”, majd (c) akkreditált MIH egyetemi alapszakot [VII:3/14], (d) ezt követően akkreditált doktori „elágazást” (vagyis alprogramot: „DLH” – „Alkalmazott nyelvészet a magyar mint idegen nyelv oktatásában”). Mindez a Nyelvtudományi Tanszék keretében működő MIH Szeminárium szervezésében folyik, s ott adják ki a *Hungarológiai Évkönyvet* is [V:4/7] (amely részlegesen pótolja a szakma megszűnt periodikáinak feladatát).

A megelőző összeállításban elsősorban a „magyar mint idegen nyelv/hungarológia” témakör felsőoktatási és szervezési aspektusait mutattam be. Ez a témakör/feladat azonban számos tudományos problémát is fölvetett. Legelsőként a hagyományosan folyó „magyar mint idegen nyelv” feladatának összekapcsolását az újabb „hungarológiai” feladatkörrel. Abban nem volt vita sehol sem, hogy egy külföldön a „magyar vonalat” képviselő lektornak mindkettőt oktatnia kell és mindkettőben tájékozottnak kell lennie. Nagyon kevés helyen képezték ki ilyen tanárokat: a két szélsőség (a) Olaszországban középiskolai (olasz anyanyelvű és általában olasz szakos) nyelvtanárokat küldenek ilyen feladat ellátására külföldre (bonyolult pályázati kiválasztás keretében), (b) az angol nyelvterületen pedig – többnyire – külön erre a feladatra szakosodott [EFL – English as a Foreign Language] alkalmazott nyelvészeké ez a terep.

A feladat megoldásához nem tudományelméleti, hanem felsőoktatás-szervezeti eszközöket vettünk igénybe. Ennek a következő részei említendőek: (a) Olyan jellegű

alkalmazott nyelvészeti felkészítésre van szükség – mutatis mutandis –, mint amit a magyarországi idegennyelv-tanárok kapnak. (b) Ezzel párhuzamosan meg kell kapniuk a keresztmetszetét azoknak a humanisztikus és társadalomtudományi diszciplínáknak, amelyekre munkájuk során szükségük lesz. Ez utóbbinak keretében (b1) nagyszerű együttműködés alakult ki a néprajzos kollégákkal, (b2) ugyanilyen a földrajzosokkal, akik a mi felkérésünkre konstruálták meg Pécssett a „Kulturális földrajz” nevű tantárgyat, majd diszciplínát; (b3) s jól működik a művészettörténészekkel kialakított együttműködés is. Különbő okokból az (b4) irodalommal való együttműködés a komparatviztikára szorítkozik (ami, persze, a legfontosabb témakör, de egymagában nem elegendő); (b5) a történészekkel pedig ilyen együttműködést nem sikerült kialakítani. (A történeti aspektust pótolja az, hogy a kettős tantárgy mindkét részének történetével – egymásra tekintettel előadott – külön tantárgy keretében találkozunk a hallgatók.)

Miért nem foglalkoztunk a „Magyar mint idegen nyelv/Hungarológia” egységének tudományelméleti vonatkozásaival? Azért, mert számunkra (legalábbis az én számomra, valamint a Pécssett érdekelt kollégák számára) ez nyilvánvaló *gyakorlati* feladat volt a szakemberképzés és a tanárképzés területén. Természetesen ismertük a klasszikus filológiai diszciplínák komplex jellegét, s volt némi tapasztalatunk az orientalisztikai stúdiumoknak a filológián is túlmenő összetett és mégis egységes jellegéről. Megemlítendő végül az amerikai kulturális antropológia hatása, amely – bár más feladatok ellátására alakult ki – nem egy tekintetben példaszerűen kezeli az embercsoportok testi, lelki és társas viszonyait.

Ennek a résznek lépten-nyomon akadtak tanulságai, amelyeket nem kívánok megismételni. A fő tanulság valószínűleg az lehet, hogy a tudomány és az azt őriző szervezetek (köztük az egyetemek) voltaképpen olyan kincstárak, amelyekből egy-egy kialakult gyakorlati feladat nagyon sokféle támogatást kaphat, ha meg tudja szervezni annak a felhasználását. Az pedig már szinte tudománytörténeti közhely, hogy ezek az interdiszciplináris – újító jellegű – alkalmazások előbb-utóbb visszahatnak a széles értelemben vett tudományos világra, annak egy-egy országban meglévő szelvényére, majd pedig a nemzetközi tudományos konvenciókra is.

Hadd zárjam ezt az alfejezetet azzal, hogy a MIH témaköre – eddigi tapasztalataim alapján – kölcsönösen gazdagodhat a következő témakörökkel/feladatokkal megerősítendő együttműködés révén: (a) a magyarországi nemzeti kisebbségek és népcsoportok nevelése és speciális kisebbségi problematikája, (b) a szomszédos – illetve távolabbi – országokban egészben (vagy részben) magyar anyanyelvűek nevelése és speciális kisebbségi problematikája [IV:1/60], [VII:6/12], (c) a többnyelvű (az egyszerűség szempontjából „európai”-nak nevezhető) identitás komplex kérdésköre; valamint a Magyarországon kívüli felsőoktatás segítése [IV:1/62]. (Ezeknek a kérdéseknek egyikére-másikára a későbbiek során igyekszem majd visszatérni a nyelvpolitikai fejezetben.)

3.4. Egységes nyelvi nevelési modell

Egyáltalában nem kötelező, hogy az iskolai anyanyelv (nyelv és irodalom) tantárgya és az iskolai idegen nyelv(ek) tantárgya(i) között valamilyen extra egység álljon fenn. (Ezek ugyanis eltérő neveléstörténeti korszakokban, eltérő célokkal kerültek az iskolába.) Bizonyos fajta egységet úgyis biztosít az iskola nevelési közege. Az én közép-

iskolai tanulmányaim pedig annak az időszaknak a végére estek, amikor a *kétszakos* (magyar–latin (és görög), magyar–német, illetve magyar és második idegen nyelv szakos) *tanároknak* személyes kiképzése, műveltsége és pedagógiai képessége járult hozzá ahhoz, hogy a tanulók fejében valaminő rend alakuljon ki ebben a tekintetben is. Hozzá kell az előző mondathoz tenni, hogy az iskolai „nyelvtani” képzés súlya akkoriban a latinra nehezedett; a latin grammatikára kétszer-háromszor annyi idő jutott a magyar nyolc osztályos gimnáziumban, mint a magyar nyelvtanra [IV:2/15].

A helyzet akkor vált problematikusá, amikor a latin voltaképpen kiszorult a gimnáziumból, a hagyományos latin-igényes egyetemi fakultások (philosophia, theologia, iura és medicina) is lemondtak a latin érettségiről (vö. pl. [IV:2/10]). (Most tekintsünk el attól, hogy az 1940-es évekre az oktatási rendszerek túlnyomó többsége számára anakronisztikus volt a nyolc osztályon át folyó latintanítás.) A helyébe került modern nyelvek, majd azok közül hamarosan egyedül az orosz, nem vették át a latinnak nyelvyszerkezeti alapozó funkcióját (egyebek mellett, ezt sem). Ekkor értékelődött fel az anyanyelvi nyelvtannak ez a funkciója.

Itt visszautalok az anyanyelvi, valamint az idegen nyelvi fejezetekre.

Az egységes nyelvi modell igénye három forrásból alakult ki. Vegyük elsőként a gyakorló magyar- (bármely) idegennyelv-szakos tanárok tapasztalatait, akiket nagyon zavart az a helyzet, hogy az emberi nyelvvel kapcsolatban más kell mondani reggel nyolctól kilencig a magyar nyelvtan óráján, mint kilenctől tízig egy idegen nyelvi órán, holott „a gyermeknek egy feje van”, ahogy az a hetvenes években közhellyé vált. – A második forrás az iskola belső reformtörekvéseiből származik. Ennek keretében ugyanis lehetővé vált az addig teljesen különálló iskolai tantárgyaknak „műveltségi területek” formájában történő *koordinálása*, bizonyos esetekben (sőt, mint a Marx György-féle természettudományos oktatási modellben) azoknak egységes iskolai tantárggyá történő *integrálása* is (vö. [V:1/19]). A harmadik forrás pedig az alkalmazott nyelvészek tapasztalata, akik először az idegen nyelvek oktatásának tapasztalatait ismerték meg, illetve azok hasznosítására törekedtek az anyanyelvi nevelésben. (Közben többen azon is elcsodálkoztunk, hogy az egymás után – s részben párhuzamosan – tanított két idegen nyelv esetében sincs koordináció. Nem is beszélve a rendkívüli tárgyként vagy az iskolán kívül tanult idegen nyelvek esetéről.)

A három forrás közül a két utolsóban szereztem közvetlenül is tapasztalatokat. A „nyelvi és kommunikációs nevelés” terminus – ha jól emlékszem – a Fiala Nyelvészek Munkaközössége körül alakult ki (föltehetően az én közreműködésemmel). Figyelemre méltó a kommunikációnak mint egységesítő tényezőnek a megjelenése; ez arra utal, hogy ma már nem képzelhető el az iskolai nyelvi nevelés a meglévő tárgyak egyszerű összeadásaként. Már csupán azért sem, mert az anyanyelvi nevelésnek az egész iskolai – és iskolán kívüli – szférában előtérbe került az eszköz-jellege. Ezt próbáltuk volna átvinni az idegen nyelvi nevelésre is, ez azonban csak igen kismértékben sikerült, mert (a) az orosz nyelvoktatás által dominált korszak erre nem volt alkalmas; (b) az elmúlt másfél évtizedben pedig a piacosított helyzetben (beleértve a nyelvvizsgáztatás előtérbe kerülését) nagymértékben háttérbe szorultak a nevelési szempontok. (Több írásomban foglalkoztam ezzel a témakörrel, részben sajátlagosan, részben más témákkal együttes keretben: [IV:1/35], [IV:1/38], [IV:1/48], [IV:1/50], [IV:1/57], [IV:1/66–67], [IV:1/74], valamint [VII:4/9].)

A kommunikációs keret egyúttal egyebekre is utalt (amit megpróbáltam összefoglalni – a jelen írás vége felé). A televíziózás, a számítógép és az internet korszakában a felnövekvő nemzedék egészen új típusú kommunikációs és kulturális környezetben találja magát. Ennek egyelőre alighogy megindult az alaptudományi jellegű leírása; pedagógiai feldolgozása pedig voltaképpen meg sem kezdődött. (Az én kísérletem, amelyben az internet-korszak nyelvészetét igyekeztem felvázolni [IV:1/78], inkább nyelvpolitikai jellegű volt.)

A televízió és az internet (ezen belül az e-mail és a csevegő fórumok), valamint az sms felerősítette az iskolás és a közvetlenül iskola utáni nemzedék sajátos kommunikációját (amely fokozatosan áthatotta a magyar beszélőközösség nagy részét a jóval idősebbek esetében is); ehhez hozzájárult a mobiltelefon útján megszorodott telefonálás. Mind az írásbeli, mind a szóbeli kommunikáció ezen növekménye (a) újfajta térbeli és társadalmi kommunikációs terepeknek növelte meg a fontosságát, (b) átalakította a hagyományos olvasási szokásokat, amelyek a nyomtatott könyvekhez és periodikákhoz kapcsolódtak. A kábeltelevíziózás révén minden néző potenciálisan egy többnyelvű világgal került kapcsolatba. Ebben a korszakban már megszűnt mindenféle politikai cenzúra, ugyanakkor még nem alakult ki az a pedagógiai keret, amelyik a fiataloknak (és általában a tanulni kívánóknak) ezeken a területeken releváns gyakorlatából indulna ki.

Enne az új konstellációnak a megismerése, leírása, kezelési stratégiájának kialakulása sürgős feladatnak látszik. A dolog természete szerint valószínűleg nemzetközi összefogásra lesz szükség a megoldásához, s alighanem több társadalmi tényezőnek az együttműködésére lesz szükség (az országos kormányzattól kezdve a nemzetközi hírközlési vállalatokig).

Természetesen – a radikálisan átalakulóban levő új környezetben – továbbra is kutatási téma marad az egyes magyar (illetve kétnyelvű) fiatalok kommunikációs képességének, kommunikációs gyakorlatának a leírása (olyan közismert tényezőkkel is összekapcsolva, mint az életkörülmények urbanizálódása, a bennünket körülvevő tényleges és virtuális világ globalizálódása, valamint a felnövekvő nemzedék akcelerációja).

4. Tevékenységem a nyelvpolitika területén

4.1. A nyelvpolitika mint diszciplína körvonalazása

Abban a korszakban került ez a diszciplína látókörömbe, amikor a *politika* terminus több okból is kényelmetlen volt [III/12–14]. Mivel a nagypolitikának nem kerültem a közelébe, ezért egyéb indíttatásaim akadtak: (a) a magyar nyelv *-politika* utótagú összetételeiről kiderítettem a magam számára, hogy valami másról van szó, mint a hatalomról (vagyis elsősorban előrelátásról, illetve gondoskodásról), (b) ezeket a kifejezéseket az angolban általában a *policy* szóval lehet visszaadni, szemben a *politics* szóval, amely általában a hatalomra utal (persze akadnak kivételek, mint például a *foreign policy*). Fokozatosan kezembe kerültek nyelvpolitikai jellegű kiadványok, majd – elsősorban az UNESCO révén – kapcsolatba kerültem magával az eleven nyelvpolitikai tevékenységi körrel [I:1–2]. (Ebben részben az segített, hogy a budapesti és párizsi magyar UNESCO-val foglalkozók számon tartották nyelvismeretemet, illetve széles érdeklődési körömet. A föntebb már említett innovációs hajlandóságom következtében kerültem jó néhány nyelvvel összefüggő interdiszciplináris szakmai rendezvényre.)

A hetvenes évek elejére a párizsi UNESCO központjával összeértek különféle – önmagukban addig is művelt – kérdéskörök: ilyen volt az idegen nyelvek oktatásának modernizálása; az úgynevezett „kevésbé oktatott” (európai) nyelvek oktatása és fordítása; az eltérő nyelvek és kultúrák kölcsönös megértése (mint a béke, biztonság és együttműködés feltétele); az anyanyelvi nevelés a „vernakuláris” elv alapján; a kisebbségi helyzetben levőknek (különösképpen kétnyelvű) iskolázása; az írástudatlanság felszámolása; a több országban használt nyelvek sztenderdizálásának problémája; s helyel-közzel ezeknek az emberi jogi vonatkozásai.

Mint látható, ez meglehetősen heterogén tematika volt. Az tartotta össze, hogy az UNESCO – s annak nyomán egyéb nemzetközi (köztük egyre nagyobb súllyal európai) szervezetek – folyamatosan napirendjükön tartották a kérdéseket. A nyelvi aspektus fokozatosan belekerült a nemzetközi tényleges és szimbolikus diszkusszióba; kötelező témája lett bármilyen indíttatású fejlesztési és nevelési akciónak.

A tematika egyes szektorai között nem volt feltétlenül kapcsolat: sem oksági, sem szervezési, sem technikai jellegű kapcsolat. Néhány szakember igyekezett (a magam módján én is) részlegesen szintetizálni ezt a szertefutó tematikát. Az én harmonizálási törekvéseimet megkönnyítette a magyarországi magyar kiindulás (amelyben térben és időben benne éltem); ezt ugyanis folyamatosan tudtam tesztelni. Ennek bizonyos eredményei az egységes nyelvi nevelési keretben láthatók. Tettem ezen túli kísérleteket is: ezek azonban nem tudományelméleti jellegűek, hanem egy adott történelmi korszakon belüli realiztikus – kompromisszumszerű – felfogásra és a vele kapcsolatos műszóhasználatra vonatkoznak.

(Tudományelméletileg mindez közvetlenül nehezen értékelhető, mivel interdiszciplináris jellegű, központjában a legszélesebb értelemben vett *társas nyelvészet* (szociolingvisztika), illetve ennek is alkalmazott nyelvészeti változata: az *alkalmazott szociolingvisztika* áll. Ennek a megvitatására azonban nem látok semmilyen sürgős indokot: egyetlen működő analfabéta-tanterv elkészítésének nagyobb a fontossága ebben az átmeneti korszakban.)

Reménytelen volna mindazon próbálkozásaimnak – itt és most – az összefoglalására törekedni, amelyeket – ott és akkor – érvényes szóbeli vagy írásbeli kontribúciónak szántam egy eleven emberi kölcsönhatás keretében. Külföldön (idegen nyelven): [III:19], [III:24–26], [III:28–32], [III:34], [III:37–38], [III:42], [III:46–48]; illetve belföldön (magyar nyelven): [IV:1/50], [IV:1/53], különösen a következő kettő: [IV:1/63–64] (talán ez a két írásom az, amellyel a téma jelentkezett a magyarországi nyelvészetben); továbbá: [IV:1/66–69], [IV:1/78–82], [IV:1/86–88], [IV:1/90–91], [IV:1/94], [IV:1/98], [IV:1/102–103], valamint belföldön (idegen nyelven) [IV:2/7–10] és [IV:3/13]. Ezeket kiegészíti egy magyar nyelvű antológia [IV:1/28], egy szemleciक्सzerű recenzió [VI/25], valamint egyéb különféle kisebb-nagyobb tételek [VII:4/11], [VII:5/10], [VII:5/17], [VII:5/24], [VII:6/19–20], [VII:6/24] és [VII:6/30]. Voltaképpen túlnyomó részében idetartozik válogatott írásaimnak a kötete is: [II/7].

A nyelvpolitika kérdéseire irányuló tantárgyat a kilencvenes évek óta adom elő Pécssett: először az alapképzésben, majd a doktori képzésben az Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program „alkalmazott szociolingvisztika/nyelvpolitika” című „elágazása” (alprogramja) keretében. A kurzusok térben, időben és diszciplináris kiterjedésükben többfélék voltak. Az oktatás alapjául eleinte kizárólag egy nemzetközi bibliográfia

szolgált (néhány magyarországi kiegészítéssel); a későbbiek során egyre nagyobb felelősség hárult az általam írt közleményekre. Nem volt könnyű vegytisztán kiszűrni, hogy mi tartozik a „nyelvpolitika” témakörébe. Viszonylag sok – egyéb témakört megcélzott – írásomban elkerülhetetlen volt a nyelvpolitikai szempont megnyilvánulása valamilyen formában, elsősorban a következőkben: az emberi nyelvi jogok, a literáció, a nemzeti kisebbségek kétnyelvűsége, valamint a magyar anyanyelvi nevelés és az idegennyelv-oktatás, a „magyarnak idegen nyelvként való oktatása”, sőt a nyelv művelés témájának tárgyalásában is. S tekintettel arra, hogy az „alkalmazott szociolingvisztikának” is felfogható témakör fokozatosan bújik ki az „alkalmazott nyelvészet” köntöse alól, ezért egy időben az alkalmazott nyelvészet diszciplínára vonatkozó írásaimban is állandó összetevő volt a nyelvpolitika (kimondva vagy kimondatlanul). A földrajzi kiterjedése elsősorban Magyarország, a Kárpát-medence, Közép-Kelet-Európa, Európa. (Megpróbáltam más országok, nyelvi közösségek szémszögét is átvenni; de ezt nem tartottam feladatomnak.) Az időbeli mélység voltaképpen a felvilágosodás utáni korszak (európai) problematikája – mind a mai napig.

Konklúzió értékűnek szánt néhány tapasztalatot és elképzelést fogalmazok meg a következőkben (tekintet nélkül arra, hogy ezeknek mi volna a szakmai illetékességi területe). Ezek azonban nem receptek és nem is tanácsok; a státusuk „átadásra érdemes tapasztalatok”.

Számomra ezen diszciplína keretében is különlegesen tanulságos volt a térségben történt politikai rendszerváltás. Egyértelművé vált, hogy a nyelvpolitikai tematikának van (a) egy (általános) programszerű része, valamint (b) az adott konstelláción belül előállott történelmi-politikai helyzetnek a mindennapos gyakorlata számára felkínálható (konkrét) része. Ez a két rész nem feltétlenül válik el időben, s nem ritkán keveredik.

Hasonlóképpen megkülönböztethető kiindulása a nyelvpolitikára irányuló reflexiónak (a) az emberre vonatkozó általános (és elsősorban emberjogi) megközelítés, illetve (b) egy térben és időben, történelmi konkrétságában létező speciális helyzet változtatására irányuló megközelítés. Ez utóbbin belül lehetséges (b1) egy államnak (mint politikai struktúrának), illetve (b2) egy nyelvközösségnek (mint nyelvi-kulturális kontinuumnak) az előtérbe helyezése. (Igyekeztem minimálisan használni a *politikai nemzet/kulturális nemzet* – és egyáltalában a *nemzet* – műszavakat.)

Mivel a nyelvpolitikai témakör heterogén jellegű, megpróbáltam az egyes szektorai között hasonlóságokat (párhuzamosságokat) találni. Mindössze egyetlen területen sikerült ilyent megleglnem. Úgy látszik, hogy a nyelvi változatok, azaz területi nyelvjárárok (pontosabban: képviselőik) vetélkedése az első (vagyis sztenderd) nyelv szerepéért megismétlődik nemzetközi vonatkozásban az egyes nyelvek (ismét pontosabban: képviselőik) versenyzése által a kontinentális, majd globális nyelv („világnyelv”) szerepéért. Ha ez így van, akkor azonban ez a társadalomtudományok egészének témakörébe tartozik, még akkor is, hogyha következménye nagymértékben kihat embercsoportok nyelvi viselkedésére, kommunikációs gyakorlatára. Olyan kapcsolatot nem sikerült találnom, amely ezen nyelvi változatoknak, illetve nyelveknek (idiómáknak) belső tulajdonságaiból kiindulva befolyásolta volna történetüket, illetve a beszélőik történetét.

Arra a konklúzióra kellett jutnom, hogy az élő (társas) nyelvhasználat inherens módon, spontán variálódik; ezen azt értem, hogy valamilyen – egyelőre nem ismeretes – biológiai/antropológiai oka lehet a variálódásnak. Ezen – módszertanilag – *első sza-*

kasz után nyílik lehetőség arra, hogy valamilyen szervezet nevében beleavatkozzanak a nyelvhasználatba s előnybe helyezzenek bármilyen nyelvi változatot, vagy annak bármilyen részét; a nyelvpolitika (s a nyelvtervezés) ilyen módon – módszertanilag – a *második szakasz* része, vö. [IV:1/3], amely ismét megjelent 2001-ben.

A nyelvi diakrón változásnak ez a két pólusa nevezhető *nyelvi diverzitásnak* [III:50], illetve *nyelvi egységesülésnek* (akár *nyelvi sztenderdizáció*nak) is. A kettő kölcsönhatásában alakulnak mindazok a nyelvek, amelyek rákerültek a globális nyelvi térképre (vagyis csekély kivétellel a világ valamennyi nyelve).

Az emberi művelődés történetének szempontjából (s ezen belül a nyelvvel kapcsolatos eszméknek, gondolkodásnak és hiedelmeknek a története szempontjából) természetesen ezernyi érvényes részletmegjegyzést lehet tenni az embercsoportok nyelvhasználatával kapcsolatban. Ez a humanisztikus érdeklődés tárgyává vált – különösképpen az európai kulturális zónában (akárhogy is határozzuk meg annak a kiterjedését). Nem maradt ki ez a témakör a zónának a folklorjából sem; sőt a nyelvi vonatkozású folklor – mintegy árnyékként – valamelyest le is képezi a nyelvpolitikai viszonyokat.

Itt jelzem, hogy az egész összefoglalás konklúziójában visszatérek a nyelvpolitikai foglalatosságom egyes tanulságaira is.

4.2. Az emberi nyelvi jogok témaköre

A határainkon kívüli magyarság jogainak (ezen belül anyanyelvi iskolázási jogainak) csorbítása volt az első általam megismert probléma ezen a kérdéskörön belül. Ehhez járult a „*vernakuláris elv*”, amelyet az indiai gyakorlatból emeltek egyetemes pedagógiai (s egyúttal nyelvpolitikai) kritériummá az UNESCO alapító atyái. Ennek lényege abban áll, hogy a gyermeknek *azon a nyelven* (s lehetőleg arra a nyelvi változatra építve) *kell elkezdeni az iskolázását, amelyet otthon beszél*. Erről aztán kiderült, hogy egyik alapvető emberi jogként: az anyanyelvi iskolázás nyelvi jogaként is megfogalmazható [III/14]. – A nyolcvanas évek végén a brazíliai Recife városában rendezte az AIMA V nevű (és belgiumi székhelyű interkulturális) nemzetközi egyesület a nyelvi emberi jogokkal kapcsolatos nemzetközi tanácskozását. Ezen a több napos konferencián jogászok, pedagógusok (mint például Paolo Freire), emberjogi aktivisták, etnikai (indian) vezetők mellett, az alkalmazott nyelvészek között én is részt vettem. Az én feladatomban épp az anyanyelvi nevelésnek a témakörbe történő bekapcsolása volt. Ennek a találkozóknak az eredményét a *Recifei Deklaráció* foglalja össze. Megjegyzem, hogy ezt megelőzően az európai alkalmazott nyelvészek voltaképpen annak a jogi megalapozását keresték: hogyan lehetne (a) több nyelv tanulását lehetővé tenni a közoktatásban, (b) s hogyan lehetne – legalább – az egyik nyelv választását valamilyen jogként biztosítani. (Ez egyébként a gyarmatosítás meglazulásának egyik tünete volt Afrikától kezdve Kelet-Közép-Európáig.)

Ezt követte a francia forradalom 200. évfordulója alkalmából rendezett tanácskozások között egy hasonló témájú és eredményű konferencia (Párizsban, az UNESCO épületében). Majd 1991-ben a FIPLV XVII. (Pécsett megrendezett) világkongresszusa után sorra kerülő nyelvi emberjogi kollokviumon elfogadásra került a *Pécsi Deklaráció*. Ekkorra már többé-kevésbé integrálódott a két fő vonal: a jogászoké és a nyelvészeké. Az 1994. évi (svájci) freiburgi konferencia már közös eszmecserét dokumentált (különösebb konklúzió nélkül). Annyi nyilvánvaló lett, hogy a nyelvi emberjogok nem

a klasszikus jogra, hanem inkább az ember és polgár egyetemes és elidegeníthetetlen alapjogaira épülnek. Ez pedig inkább eredt a felvilágosodás filozófiájából, mint a római jogból.

A kilencvenes évektől – az egypólusúnak látszó világban – megerősödtek a nyelvi jogokra irányuló törekvések; ez elsősorban arra irányult, hogy a deklarált jogok (mint szándékok, javaslatok) mindenki által elfogadott kényszerítő erejű emberjogi szabályokká fejlődjenek. Ezek közül három a legnevezetesebb: az Európai Kisebbségi Charta (1992), a Barcelonai Nyilatkozat (1995) [I/4], [IV:2/11] és [VII:6/16], valamint az EBESZ ajánlásai (1996–1998) [IV:2/11].

Az *Európai Regionális és Kisebbségi Charta* voltaképpen a *Helsinki Zárónyilatkozat* nyomán kialakult szélesebb európai együttműködés egyik normatív, hivatalos dokumentuma. Ebben már az eredeti (helsinki) emberi jogi érvelés mellett igen erős a kisebbségi jogok biztosításának a szándéka. (Én még a Helsinki Zárónyilatkozat nyelvpolitikai alkalmazásába kapcsolódtam bele ([I/1] és [I/2]), amelyben a két pólusú világ egyezkedése mellett minimális utalás történt a kisebbségekre. Számomra tehát érthető és szükséges lépés volt ez a koppenhágai dokumentum, amely az egyes államok részéről a területükön levő kisebbségek jogaira vonatkozó vállalásaikat rögzítette.)

A *Barcelonai Nyilatkozat* alapos előkészítésébe is bekapcsolódtam: a FIPLV-nek (elsősorban pécsi kongresszusi) tevékenysége, illetve az UNESCO-nak LINGUAPAX nevű akciója révén. A Barcelonai Nyilatkozat elkészítését katalánok koordinálták – a nemzetközi PEN Club és számos egyéb szervezet és egyes segítők (szakemberek, emberjogi aktivisták, illetve kisebbségi vezetők) közreműködésével. A Nyilatkozat a katalánok alaphelyzetéből érthető a legjobban: a nyelvi (és általában etnikai) jogok természetes keretének a *nyelvközösséget* tekintették (mint például a katalánok közösségét a Spanyol Királyságban, vagy a magyarok közösségét Erdélyben). Ennél kisebb egységeknek a *nyelvi csoport* nevet adták; s ezeknek voltaképpen – az előzőkhöz képest – sokkal kevesebb jog megadását javasolták. – A nyelvi jogi mozgalom egyik nagy nemzetközi ünnepnapja volt a Nyilatkozat aláírása. Akkor ugyanis megvolt annak a reménye, hogy a Nyilatkozatból végül is az ENSZ által elfogadott újabb egyetemes emberi jog fejlődik, amelyiknek a betartása – szankciók révén is – biztosítható. (Mint az egyik kidolgozó és aláíró belekerültem a Nyilatkozat sorsát követő bizottságba is; s tapasztaltam, hogy már az UNESCO-n sem tudott túljutni – különböző okok miatt.)

Az *Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet* [EBESZ (OSCE)] tekinthető a Helsinki Zárónyilatkozatot aláírók összeurópai utódszervezetének. Eltérően az Európai Uniótól (amelyik Nyugat-Európából kiterjedő térségre alapuló politikai szervezet), valamint az Európa Tanácstól (amelyik szintén Nyugat-Európából kiinduló, elsősorban kulturális együttműködési szervezet), az EBESZ – egész Európára, annak 55 országára kiterjedő hatáskörrel – fő feladatát a konfliktusok megoldásában, illetve azok megelőzésében látta ezekben az években. Létrehozták a *Kisebbségi Főbiztos* posztját. Az ő támogatására megszerveztek egy alapítványi keretben működő operatív (kutató-fejlesztő) részleget, amelynek szakértő csoportjai – a főbiztos részvételével – alaposan átgondolt rövid ajánlásokat szövegeztek az európai nyelvi és etnikai kisebbségek (a) oktatási jogaira (*Hágai Deklaráció* [I/5] és [VII:5/18]), (b) nyelvi jogaira (*Oslói Deklaráció* [I/6]), valamint igazgatására (*Lundi Deklaráció*). Az első két dokumentum egyik nyelvész

szakértője (s a szövegezés szempontjából társszerzője) voltam. Ezenkívül is részt vettem tevékenységük egyes mozzanataiban (amíg ez az alapítvány meg nem szűnt).

A fentiekkel egy időben, illetve a későbbiekben is különféle írásaimban, előadásaimban, de legfőképp felsőoktatási tevékenységemben igyekeztem fenntartani és terjeszteni a nyelvi emberi jogi témakört elsősorban Magyarországon, a magyarság, illetve Kelet-Közép-Európa térségében [III/39–40], [III/44], [III/47], [IV:1/74–75], [IV:1/91], [IV:2/10–11], [VII:4/11], [VII:5/26–27], valamint [VII:6/24]. Saját hozzájárulásom ezek alapján – külön is – a fentiekben kívül abban foglalható össze, hogy megpróbáltam (a) harmonizálni az egyetemes emberi nyelvi jogokat a térségünkben időszerű kisebbségi nyelvi kérdéskörrel (ezen belül igyekeztem a nyelvi közösséghez rendelhető kollektív jogokat beilleszteni az emberjogi paradigmába); (b) ezen belül a nyelvészetnek az ilyen kérdésekben szokásos meglehetősen szűk közreműködési sávját kiszélesíteni s egyúttal korszerűsíteni. A *klasszikus nyelvi emberi jogok* ugyanis *egyéni jogok*, míg a *nemzeti kisebbségek jogi fegyvertárában kollektív jogok* állnak ezzel szemben. (Az államok egy része pedig hallgatólagosan *területi jogok* alapján gyakorolja a többségi uralmát: *cuius regio, eius lingua, eius lingua*, akárcsak az európai vallások esetében történt a késő középkorban.) Bármennyire csodálatos, a nyelvészet (s a nyelvpolitika) sokkal többel tud hozzájárulni ezeknek a történeti problémáknak a megértéséhez, mint a nagypolitika.

A legutóbbi bekezdésben érintett saját kontribúcióm megtalálható idevágó írásaimban. Ezeknek abban áll a lényege, hogy részt vállaltam korunk és nyelvi közösségünk egyik égető ügyének a tanulmányozásában.

Itt is megjegyzem, hogy emberjogi tevékenységem érintkezik az emberi békének és a békére nevelésnek interkulturális témáival, amelyeket változatlanul időszerűnek tartok. Ennek a tevékenységnek továbbra is kerete az UNESCO-hoz is kapcsolódó LINGUAPAX szervezet [III/35] és [VII:3/16].

4.3. A kétnyelvű és a kisebbségben élő ember nyelvi kérdésköre

A nyelvpolitikai kérdéskört a világnak ezen a részén nehéz akadémikus magasságból szemlélni. Kiindulópontom és elkötelezettségem, hogy szem előtt tartsam annak az embercsoportnak sajátos helyzetét, amelyben élek. Mindemellett olyan jellegű objektív szemléletre és bemutatásra törekszem, amely más embercsoportok számára is érthető és elfogadható.

Az imént leírt óvás azért került ennek a pontnak az elejére, mivel az újkori európai hagyományban nehezebb az élete (beleértve a nyelvi gyakorlatát) a kétnyelvű (bilingvis) embereknek, mint az egynyelvűeknek, akárcsak a kisebbségben élőknek a többségben élőkhez képest. Bonyolultabbak egy kétnyelvű család, közösség, terület viszonyai, mint a (túlnyomórészt) egynyelvűeké. (Ide kívánczik, hogy az Európához számító államok között – talán Izland kivételével – nincs egynyelvű homogén népesség.)

A (jelzők nélkül) kisebbségben élők pedig etnikai vagy nyelvi kisebbségben élnek, gyakran több egyéb, egymásra halmozódó hátrányos körülménnyel együtt: az állam periferiáján élnek, a többségtől eltérő kulturális hagyománnyal rendelkeznek (beleértve esetenként az államiságra vonatkozó hagyományokat is), a többségtől különböző a vallási megoszlásuk (s egyházaik etnikai-nyelvi jellegzetességei), végül kisebbségi

sorsukban összegyűltek valódi (vagy vélt) sérelmeik: [III/39], [III/42], illetve [IV:1/93]. Ez a felsorolás még tovább bővíthető vagy árnyalható volna: [IV:1/63] és [IV:1/103], valamint [VII:4/10–11], [IV:1/95], [VII:5/14–15], [VII:5/24], [VII:5/28].

Mindenképpen külön tétel a nemzeti kisebbség iskolázásának a többség által történő kezelése (mert hiszen a világnak ezen a táján még csak óhajtott a nemzeti kisebbségek autonómiája s az iskolázásra is kiható anyagi függetlensége).

A nyelvészetben belül lassanként körvonalazódik a kétnyelvűség kategóriája [VI:16] és [VI:50–51]: a kétnyelvű emberé, többé-kevésbé a két eltérő nyelvi kötődésű családban élő gyermeké, a kisebbségi sorban iskolába kerülő kétnyelvű tanulóé. A szociolingvisztika keretében egyre jobban feltárulnak a kétnyelvű kisebbségi csoport nyelvi problémái.

Az én számomra mindez a „nyelvpolitikai horizont” részeként jelentkezik. Magam csak egyetlen alkalommal (egy társszerzős cikkben) néztem a mélyére annak, hogy milyen specifikuma van annak, hogyha egy kisebbségi (magyarországi német) gyermek az iskolában egy idegen nyelvet tanul: [IV:1/73]. (Ebben nem hátrányos a kisebbségi kétnyelvűség.)

Ezenkívül folyamatosan küszködtem a magyarországi cigánység nyelvi problematikájával, amelynek kényszerű jellemzője a domináns – iskolai írásbeliséggel is támogatott – magyar rétegek és a voltaképpen írás nélküli cigány rétegek a viszonya: [VII:6/15], illetve [IV:1/103]. (Újabb „kisebbségi” problémaként kerültem kapcsolatba a gender-nyelvészettel: [VII:4/12].)

Valamilyen módon foglalkoztatott a kivándorolt magyarság nyelvfenntartása is (az iskolázástól az egyházakon át a közösségi intézményekig): [IV:1/60], [IV:1/62], illetve [VI:33]. Ezt az érdeklődésemet nem követték arányos mértékben a külön, ezekkel a témákkal foglalkozó publikációk; nyelvpolitikai összefoglalásaimba (és felsőoktatási tevékenységembe) azonban igyekeztem beilleszteni ezeket a tapasztalatokat is. A fő tanulságom úgy foglalható össze, hogy a nyelvi emberi jogok megfogalmazásában tekintettel kell lenni (különféle szinten) a kétnyelvű emberekre és azok csoportjaira, mégpedig messze túlmenően azon, amit a nyelv szimbolikus funkciói igényelnek; vagyis figyelembe véve a nyelv valamennyi funkcióját a megismeréstől az interkulturális kommunikációig. Ez röviden azt jelenti, hogy valamennyi társas nyelvészeti problémát, feladatot úgy szükséges szemlélni, megfogalmazni, szabályozni, hogy ebbe természetesen beleférjen minden kétnyelvű ember, illetve embercsoport. Mindez azonban nem teszi fölöslegessé, hogy egy adott etnikai-nyelvi kisebbségi csoport a saját szempontjából ne fogalmazza meg ezen a téren is – koherens módon – programját. (Egy közleményben pedig – egy szerzőtársammal együtt – kísérletet tettünk arra is, hogy lehetőleg valamennyi percipciálható kisebbségi csoport nyelvpolitikai kérdéseit áttekintsük: [IV:1/103].)

5. Egyéb (nyelvészeti) tevékenységem

5.1. A nyelv (elsősorban a magyar nyelv) leírása

Mint saussure-iánus (s mellesleg Eckhardt Sándor által oktatott francia szakos) magam számára ugyanolyan alternatívákat láttam már egyetemista koromban, mint később az egész (magyarországi) nyelvészet számára. (Természetesen a későbbiekben sokszorosára bővült és mindenféle újabb szempontokkal gazdagodott a nyelvészetről kialakult felfogásom.) Az egyik alternatíva a diakronikus nyelvtörténet vagy a szinkronikus

leíró nyelvész volt. Mivel az MTA Nyelvtudományi Intézetébe az akkori korszak legérdekesebb leíró nyelvészei – Szabó Dénes és Deme László – révén kerültem be, s ott volt középiskolai magyartanárom, Tompa József osztályán kezdtem dolgozni, hamar eldőlt számomra ez az alternatíva. Hiába tanultam kiváló magyar nyelvtörténetet Bárczi Gézától, majd Pais Dezsőtől, illetve romanisztikát Tamás Lajostól és Gáldi Lászlótól, a munkahelyemen erre nem volt szükség. (Megjegyzem, hogy ez nem volt egészen ellenemre, mert a magyar nyelvtörténeti kutatásokhoz – az akkori véleményem szerint – szükséges uralisztikai ismereteknek nem voltam birtokában; ez a felfogásom annak alapján alakult ki, hogy ezzel ellentétben a romanisztikához szükséges latin ismeretekkel rendelkeztem.) A későbbiek során azonban rájöttem arra, hogy a magyar nyelvjárások változatos anyaga voltaképpen hasonlít az újlatin nyelvekből meg tapasztalt – komplex: egyszerre diakrón, szinkrón és komparatív – nyelvi konstellációhoz.

Itt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy a magyar nyelvjárások kutatása, annak elméleti kérdései, a szöveggyűjtés (beleértve annak módszertanát), a gyűjtött szöveg gépi rögzítése másfél évtizedig foglalkoztatott [IV:1/2], [VII:6/5]. Ez lett az alapja a későbbi szociolingvisztikai és élőnyelvi témákkal kapcsolatos nézeteimnek és tevékenységemnek. (Hutterer Miklóssal együtt német, jiddis és lovári szövegeket is gyűjtöttem, s Pavel Ondrus pozsonyi kollégával magyarországi szlovák nyelvjárási szövegeket is.) (S itt jegyzem meg, hogy minden számomra elérhető nyelvnek az etimológiai szótárait nagy gyönyörűséggel forgattam egész életemben, saját magam azonban minimális mértékben tudtam ezeket gyarapítani.)

Leíró nyelvtani munkásságom első éveiben *A mai magyar nyelv rendszere* című összefoglalást készítő „akadémiai nyelvtan” munkaközösségének tagja voltam, aki minden egyes elkészült fejezetet elolvasott, minden vitán aktívan részt vett, de nem jutott neki saját fejezet (viszont én lettem a kétkötetes mű technikai szerkesztője [V/1]). A munkaközösség átélte a megújított hagyományos nyelvészet több – önmagával vitatkozó – szakaszát, amelynek alapján lehetségesnek látszott az elkészült műre címként ráírni azt, hogy *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan.* – A kézirat leadása előtti utolsó pillanatban derült ki, hogy a „szótani bevezetés” nem készült el; nekem kellett elkészíteni [II/1]. (Tompa József segítségével meg is írtam.) Ezt megelőzően egy Lipcsében megtartott nemzetközi szimpóziumon már valamennyire foglalkoztam a témával; innen ered a szótár (szókincs és szóalaktan) iránti érdeklődésem.

Munkaközösségi tagként kaptam azt a feladatot, hogy kidolgozzam – a leíró nyelvtan egyik háttérmentálataként – a vegyes hangrendű magyar szavak toldalékainak illeszkedési szabályait. Mint ismeretes, ezekben az esetekben az alapforma vagy „mély hangú”, vagy „ingadozó” illeszkedés volt. Én elsősorban a több szótagra kiterjedő toldaléktömb hangrendi illeszkedése iránt érdeklődtem, s természetesen igyekeztem változatos anyagot gyűjteni az ingadozó példákra. Az egyik tapasztalt kollégának az volt az elgondolása, hogy (eufóniai okokból) csökkentjük az „e”-féle elemekkel való illeszkedést. (Ez a szempont elsősorban a normatív nyelvészet egyik változatában rendjén is lett volna. Ennek az eufóniai szempontnak egyik előfutára Arany János volt nevezetes javaslatával: *fölmegy*, de *feljön*. Emellett – emlékezetem szerint – ekkortájt kezdett kibontakozni Bodolay Géza küzdelme a zárt *ë* használatának és jelölésének érdekében.) Az tehát, hogy én az utolsó szótaghoz történő illeszkedés szabályára

konkludáltam, némileg meglepetést okozott [IV:1/1]. (Ezt a következtetést Papp Ferenc könyvében már teljesen elfogadta; s ezen a nyomon (is) haladtak a későbbi finomabb eszközökkel dolgozó kutatások.)

S ezenközben megfigyelhető volt a magyarországi nyelvészetben belül is az a „modernista fordulat” (lásd fentebb), amelynek résztvevője, egyik kezdeményezője és szervezője voltam (valamint folyamatos elszenvédője is, ez utóbbi szerepről a konklúzióban szólok néhány szót). Létrejött az MTA Nyelvtudományi Intézetén belül egy olyan részleg, amelynek a magyar nyelv generatív nyelvtanát kellett volna elkészítenie. Ez a tudományos intézmények önigazoló szervezési elvének (a „big science”-et imitáló tervmunkáknak) a következménye volt. Magamra vállaltam – másokkal párhuzamosan – a generatív nyelvészet első magyarországi bemutatását, sőt az Antal László egyik ragyogó deskriptív nyelvészeti művével való konfrontálódást is. Ekkoriban rendkívüli közvetlen hatás ért az akkori NDK-beli Arbeitsstelle Strukturelle Grammatik részéről, de lassanként a generatív megközelítés világszerte sztenderdnek tekinthető többségi nyelvészeti irányzattá vált, az addigi avantgarde jellegű tevékenységből. A generatív nyelvészetben akkoriban már nem ilyen jellegű művekre lett volna szükség. Erre nem sokkal azután jöttem rá, amikor megjelent az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* VI. köteteként az *Előkészítő dolgozatok „A magyar nyelv generatív nyelvtana” témaköréből* alcímmel az említett „tervmunka”. (Dezső László, a szerzői kollektíva mondattanos specialistája meg is írta, hogy voltaképpen én voltam a team egyetlen „generativistája”.)

Munkám abban állt, hogy a Jakobson(-Fant)-Halle által kidolgozott keretet és sok minden egyéb szempontot figyelembe véve (a) felvázoljam magyar nyelven a generatív szintaxissal kompatibilis egyetemes fonológiai keretet, s ebben a keretben kísérletet tegyek (b) a mai magyar nyelv fonológiai rendszerének felvázolására, (c) a magyar szóalaktan egy kiragadott részletének bemutatására. Mivel a generatív nyelvreírásen belüli vizuális metaforában a szintaxis áll középütt, illetve „fent”, innen adódott tanulmányom címében az „alsóbb nyelvi szintek” [II/5], [IV:1/10]. Ez a mű – különösen a (b) pontbeli magyar fonológiai rendszer – huzamosabb ideig az úttörő vállalkozásnak kijáró figyelemben részesült. Ma már elsősorban tudománytörténeti értéke van; bár bizonyos vonásai alapján egyes alkalmazások (elsősorban afázia-kutatásbeli alkalmazás) számára ma is hasznavehetőnek látszik. A magam részéről két területen próbáltam alkalmazni: (a) a magyar betűrendszer grafematikai szerkezetét tanulmányoztam [IV:1/29], (b) illetve a magyar nyelv asszonánc-rendszerének egy régebbi vizsgálatát (amelyet történetesen Arany János költő és filológus készített) próbáltam újraértelmezni ebben a keretben [IV:1/14]. Mindkét alkalmazási kísérletet az tette lehetségessé, hogy az általam művelt fonológiai keretben nem a fonémának, hanem a fonematikus megkülönböztető elemeknek [angolul: distinctive features] van operatív fontossága. (Itt jegyzem meg, hogy ennek az elemzési technikának – amely voltaképpen „komponenciális elemzés” – másféle nyelvészeti feladatok megoldásában is hasznát vettem.) Végül megjegyzem, hogy a fonológiának ezt a fajtáját előadtam Pécsen, Újvidéken és New Brunswickban is, arra azonban nem gondoltam, hogy rendszeres formában kifejtsem. Nem ez volt a dolgom.

Kisebbségi figyelmet keltett terjedelmes tanulmányomnak a morfológiai része [II/5], [VII:1/7], illetve az agglutinációról szóló közleményem [III/5]. A sorsom úgy alakult, hogy immár két és fél évtizede ezt adom elő a pécsi egyetemen. Ezen a mutatóványon kívül feldolgoztam a magyar morfológia számos egyéb problémáját. (Ebből az utolsó

években négy részlet meg is jelent: [VII:1/14–17].) Ezek a részletek is mutatják, hogy voltaképpen nem törekszem rendszeres morfológia kidolgozására sem; mindössze a magyar szakos egyetemi hallgatók számára szeretném összeállítani mindazokat a morfológiai jellegű kisebb fejezeteket, amelyek a későbbi iskolai oktatásuk számára alapnak tekinthetők. (A magyar egyeztetés kérdéseiről írt rövid írásom voltaképpen a morfológia és a szintaxis kapcsolatával foglalkozik, s örömmre szolgált, amikor kiderült, hogy más is megértette: voltaképpen a nyelv „manifeszt” és a mondat felszíni szerkezete szempontjából „rejtett” egységeinek viszonyáról van szó [IV:1/5].)

A magyar nyelv mondatana keretéhez kapcsolódik – Dezső Lászlóval együtt írt – két nyelvtipológiai írásunk a topic/comment témájáról [IV:1/12], [III/9]. Ma már ennek is inkább előfutár-értelme lehet. (A két írás közül az egyik megjelent angolul is; a másik csak angol nyelven olvasható. Az utóbbiban kísérletet tettünk a témának szemiotikai irányban való kiterjesztésére.) Foglalkoztatott a szótárnak [IV:1/9] és a nominális mondatnak [III/2], [IV:1/11] a problémája a generatív nyelveírásban.

Külső megbízás folytán készítettem a hatvanas évek végén egy teljes francia morfológiát, amely különböző okok miatt nem jelent meg. Ez azonban alapul szolgált arra, hogy a magyar és francia morfológia összehasonlításával is foglalkozzak. Ebben a témakörben azonban mindössze egy írásom jelen meg [IV:2/4]. (Megjelent még másik ilyen kontrasztív írásom is, ebben a két nyelv rokonsági terminológiáját vettem össze: [IV:1/24].) – A francia nyelvvel kapcsolatban foglalkoztatott a kontrasztív nyelvészet számos vonatkozása; erről egy tanulmányt készítettem [IV:1/39], valamint *Studia comparationis linguae hungaricae* című sorozatot szerkesztettem [V:2/2] és [VII:5/7].

Ennek a résznek az lehet a tanulsága, hogy a nyelvészetben – s gondolom más humanista diszciplínában is – koronként változik annak az optimuma, hogy ki milyen széles tematikát művel, illetve hány és milyen témát vesz elő. Amikor elkezdtem ezen a téren dolgozni, akkor még sokkal nagyobb volt a kutató tematikai szabadsága; amióta professzionalizálódott a nyelvészet is, azóta ilyesmit nem nagyon lehet és nem is tanácsos csinálni, mert nem kumulálódnak a látható eredmények. (A láthatatlan eredmények, persze, gyarapodnak, s ennek a felsőoktatásban több az előnye, mint a hátránya.)

Másik – pozitív – tanulság az lehet, hogy egy adott tudománynak a fejlődése szempontjából centrális „paradigmatikus” ágazatát (mint a modern nyelvészet esetében a szintaxist) elkerülhetetlen megismerni (akkor is, ha azt nem kívánjuk aktívan művelni): (a) a korszak egyéb produktumainak megértése szempontjából, (b) az interdiszciplináris alkalmazások szempontjából.

5.2. Az „általános nyelvészet” problémája

Előrebocsátom, hogy soha nem tekintettem magam főhivatású általános nyelvésznek semmilyen szempontból sem.

Annak idején, amikor a nyelvészet közelébe kerültem, akkor az általam megfigyelt összefüggésekben az „általános” arra utalt, hogy nem „különös” (speciális), vagyis nem egy nyelvjárásra, nem egy idiómára, nem egy nyelvcsaládra, hanem általánosságban véve az emberi nyelvre vonatkozik. (Ferdinand de Saussure-nek például – aki eredetileg indogermanista nyelvész volt – egyik professzori funkciója volt hallgatóit bevezetni az általános nyelvészetbe, mint ahogyan őt is bevezették abba Lipcsében.)

Magyarországon a harmincas években alapítottak külön tanszéket a budapesti egyetemen az általános nyelvészet és fonetika számára; ez 1949 és 1957 között szünetelt Laziczius Gyula nyugdíjazása folytán. Az újonnan alapított tanszék neve is „Általános nyelvészeti [és Fonetikai]” lett, majd először „Általános nyelvészeti”-re, utóbb „Általános és alkalmazott nyelvészeti”-re változott. Az MTA Nyelvtudományi Intézetén belül időnként működtek általános nyelvészeti munkaközösségek, csoportok, illetve egy ideig egy külön osztály is.

Lassanként kialakult az a felfogásom, hogy az *általános nyelvészet* műszó (a főntebbi értelemben) egy túl nagy léptékű térképhez hasonlóan funkcionál: (a) azonosíthatók benne a legkiemelkedőbb témák, (b) de csak kiindulópontot – s nem receptet – nyújthat a nyelvészeti vizsgálódásokhoz. A későbbiekben előtérbe került a *nyelvelmélet* műszó (a) részben az *általános nyelvészet* műszó színvonaljaként, (b) részben a *nyelvfilozófia* riválisaként. (Tudományelméleti szempontból, természetesen, a *nyelvelmélet* kifogástalan műszó, amely azonban egyúttal implikál egy meta-teóriát is.) Én ebben a (saját magam számára kialakított) kontextusban kezdtem el figyelemmel kísérni (amíg tudtam) ennek a diszciplinának a fejlődését. A magam szerepét leginkább a figyelemfelkeltésben, közvetítésben és meghonosításban láttam. Természetesen mindennek a nagyobb, fontosabb kontextusa a nyelvészetnek (és ezen belül a magyarországi nyelvészetnek) az utolsó fél évszázada, azon belül is elsősorban a „modernista fordulata” volt.

Voltaképpen magyar nyelvészeti munkásságomban is arra törekedtem, hogy valamilyen módon jelen legyen az „általános nyelvészeti” szempont: [III/1], [III/5], [IV:1/9–12], [IV:1/15–19], illetve [VII:1/14] és [VII:1/17]. Elsősorban általános nyelvészeti indíttatású külön írásom kevés volt: [IV:1/3] és [III/50], illetve még [VII:6/18] és [VII:6/25].

Az MTA Nyelvtudományi Intézetén belül indított *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* című sorozatnak hosszú időn át felelőse voltam [V:2/1]. Külön megemlíthetők „általános nyelvészeti szempontból” a sorozatnak a következő kötetei (amelyek egyik szerkesztője voltam): [V:1/6], [V:1/18], [V:1/22–23], [V:1/25] és [V:1/27].

A hatvanas-hetvenes években írtam több idevágó recenziót a következő témákról: két közép-európai induló sorozat [VI/28–29], U. Weinreich [VI/16], S. Saporta [VI/30], E. Bach [VI/32], N. Chomsky [VI/35], Laziczius Gyula [VI/37], E. Benveniste [VI/38], P. Ronai [VI/41], Károly Sándor [VI/43], W. Dressler [VI/45] és Kelemen János [VI/47], majd később J. Vachek [VI/49]; illetve egy cikksorozaton belül: W. Steinitz [VII:2/7]. Ezt a listát félig-meddig a véletlen állította össze; a benne szereplő nyelvészek nem is mérhető össze, s nem feltétlenül legjellemzőbb művükkel foglalkoztam. (Itt jegyzem meg, hogy az egyes személyekhez kapcsolódó – általában tudománytörténeti ihletésű – írásaiban is egyik jelenlévő szempont volt az általános nyelvészet.) Ezzel a bemutatón (s ezen belül kritikai) szándékkal készült az általam szerkesztett antológiák egy része (még akkor is, ha volt egy speciális szakterületük): [V:1/8], [V:1/13], [V:1/14], [V:1/20] és [V:1/28]. Ide tartozik voltaképpen Lotz János [V:1/17] és Roman Jakobson [V:1/4] és [V:1/24] műveinek magyar kiadása is.

Alkalmazott nyelvészeti, illetve ezen belül külön is a nyelvi neveléssel foglalkozó írásaim egy részében is felhasználtam az általános nyelvészeti kereteket: az anyanyelvi neveléssel [IV:1/43], az idegen nyelvi neveléssel [IV:1/65] és [IV:2/6] kapcsolatos;

a nyelvi jövőképre vonatkozik [IV:1/46] és [IV:1/78], a szaknyelvekkel kapcsolatos [IV:1/61]. Ide helyezhető az első magyarországi általános és alkalmazott nyelvészeti egyetemi szak tanrendjének elkészítése és kiadása [VII:3/5].

Végül megemlítendő, hogy egy időben viszonylag több általános nyelvészeti indíttatású vitában vettem részt: [VII:4/1–6] és [VII:4/8–9]. (S egyes általános nyelvészeti tekinthető nézeteimet az egyik – velem folytatott – terjedelmes interjúban vázoltam: [F/3].)

A fentiekben referált tételek egy részének nem volt irányzatokkal kapcsolatos töltése. Természetesen egyre inkább kirajzolódott az a „tudománytörténetileg” azonosítható kezdőköröm, ahonnan kitekintve törekedtem saját nézeteimet kifejteni, illetve mások nézeteit továbbítani vagy kommentálni. Ez a kör tartalmazta de Saussure-t, a prágai nyelvészetet, Roman Jakobsont, más amerikai, francia, magyar és egyéb országbeli nyelvészeket, valamint a generatív nyelvészet első évtizedét. Saját magam számára – valamint amennyiben tanítottam, akkor a hallgatóim számára – arra törekedtem, hogy a nyelvészet kereteit, alap-problémáinak gyűjteményét, valamint néhány klasszikus megoldási változatát rögzítsem. S ugyanakkor jeleztem, hogy egy tudományos diszciplína alakulása nyitott és flexibilis saját határain belül és azon kívül is.

Bármilyen nyelvészeti tevékenységgel összeférhetőnek, bármilyen nyelvészeti tevékenység egyik lehetséges (de nem kötelező) részének tekintem az „általános nyelvészeti” jellegű érdeklődést. Bizonyos szempontból ez bevezetés, előkészítés minden egyéb témakörrel való foglalkozáshoz.

5.3. A szociolingvisztika problémája

Amikor elkezdtem a szakmát tanulni, akkor ebben a formában még nem létezett a nyelvészetnek ez az empirikus fejezete. Megtalálható volt a társadalmi vagy társas nyelvészlelet a nyelvjáráskutatásban (a „nyelvatlasz-nemzedék” kutatásaiban), a dialektológiának a néprajzkutatással érintkező részében (amit neveznek etno-lingvisztikának is), továbbá a nyelv művelésben, egyes anyanyelvi neveléssel kapcsolatos elképzelésekben, valamint a szociálpszichológiában.

Német nyelvterületen már ismeretes volt a nyelvészlelet. S több nyelvészeti forrásból vált nyilvánvalóvá, hogy a nyelvészet ugyanúgy elkezdett szociologizálni, mint a XX. század első felében több egyéb létező tudomány, illetve kialakulóban levő diszciplína. Amikor az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* VIII. kötetének azt az alcímet adtuk, hogy *Nyelv és Társadalom* [V:1/6], akkor kiderült, hogy az akkori magyarországi kutatók (előző nemzedékbeli mestereikkel együtt) figyelemmel voltak a társadalmi szempontokra nyelvészeti tevékenységük céljában és anyagában is. De hogy mennyire osztatlan volt akkor ez az összeállítás, az is mutatja, hogy én például a magyar rokonságnevek rendszeréről írtam [IV:1/23], igaz, hogy az akkoriban még szokatlan „komponenciális elemzés” segítségével.

Külföldi tanulmányútjaim során megismerkedtem különféle szociolingvisztikai kutatókkal és munkálatokkal. Innen ered az, hogy két nemzetközi szociolingvisztikai folyóirat számított rám valamilyen formában [V:4/11] és [V:4/13].

Saját hozzájárulásom ezen felül az iskola nyelvvel [VII:6/9], a nyelvjárási szövegek hangfelvételével [VII:6/5], részben a nyelvtervezéssel [III/19], a külföldi magyaroktatás szociolingvisztikájával [IV:2/14], a *Magyar Nyelvőr* nyelvjárási gyűjtőpályázatával

[VII:3/3], végül a színpadon hallható nyelvjárási beszéddel [VII:6/2] foglalkozik. Ez nem is mind igazi szociolingvisztika. S ha még hozzávesszük, hogy a *Magyar Nyelvjárások Atlaszának*, valamint Véghe József *Őrségi és Hetési Regionális Nyelvatlaszá-*nak ellenőrzése és belső munkálatai során mennyit foglalkoztam voltaképpen idevágó feladatokkal, akkor ezzel nincsenek arányban a szakterületen megjelent publikációim. Kétségtelen viszont, hogy az élő nyelv megismerésében pótolhatatlan tapasztalatokat szereztem a magyar (és nemcsak magyar) nyelvjárási terepmunkám során.

Leginkább ide sorolható friss érdeklődésem a „gender”-nyelvészet iránt (annak emberjogi vonatkozásaival együtt) [VII:4/12].

A diszciplína magyarországi meghonosításához tartozik egy (teljesen) szociolingvisztikai antológiának [V:1/14], valamint egy (részben) szociolingvisztikai gyűjteménynek [V:1/20] a közreadása. Ide kapcsolódik recenzióim egy része: egy dialektológiai folyóiratról [VI/1], spanyol [VI:7], román [VI/11], német [VI/17–18] és francia [VI/23] dialektológiai művekről, illetve egy erdélyi magyar nyelvjárási monográfiáról [VI/36].

A fenti sajátos hozzájárulásom tanulsága feltétlenül pozitív volt. Kamatozott az alkalmazott nyelvészetnek szinte valamennyi ágazatában, továbbá a kommunikáció minden vonatkozásában. A nyelv társas szemlélete pedig olyan szilárd fogódzót jelent azóta is számomra, amely elméletileg azonos szintű a nyelv jelszerűségével, rendszerűségével, és az alkalmazások jelentős részében (és az azokat körülvevő aktivitásban) legjelentősebb mozzanata a nyelvvel kapcsolatos szemléletnek.

5.4. A nyelvészet/nyelvészek története

A nyelvészet történetével pályám elején valószínűleg ugyanannyit foglalkoztam, mint bármely másik kollegám. Személyes okokból írtam három nyelvészről: (a) Rubinyi Mózes – mint a régi *Nyelvőr* törzsgárdájának tagja – kért meg mint az új *Nyelvőr* segédszerkesztőjét [VII:2/1], [VII:2/5]; (b) Hegedüs Lajos fonetikusától sokat tanultam a nyelvjárási hangfelvételek készítése terén; megtiszteltetésnek tartottam, hogy Sever Pop (a Louvain-ben megjelenő *Orbis* folyóirat számára) tőlem kért Hegedüs Lajosról nekrológot [VII:2/2]; (c) Juhász Jenő pedig – finnugor nyelvész letére – orosz tanárom volt az egyetemen [VII:2/3]. Ezek egyedi írások: az adatok mellett bennük található a junior kolléga tisztelete.

A fordulatot Uriel Weinreich hozta [VI/16], az ő nyelvtudomány-történeti kurzusát hallgattam a Columbia Egyetemen az 1964/65. tanév őszi szemeszterében. Erre készítettem egy angol nyelvű tanulmányt Geleji Katona István munkásságáról (amit majd magyarul publikálok megfelelő alkalommal), valamint egy recenziót (ami meg is jelent [VI/31]). Azóta foglalkozom a nyelvészet, illetve nyelvészek történetével. A nyelvészet történetében igen nagy hatással volt rám Vekerdí László tudománytörténeti munkássága (tanítványáéval, Terts Istvánéval együtt). A nyelvészek (és más szakmabéliek) portréinak felvázolásában, megrajzolásában T. A. Sebeok *Portraits of Linguists* című műve volt az orientációs pontom.

Idevágó írásaim nagyobb részt személyekhez kapcsolódnak, kisebb mértékben a magyarországi nyelvészet történetéhez. Ezeket kiegészíti néhány idevágó recenzióm.

A hangsúlyt a személyekkel foglalkozó írásaimra tenném. A legtöbbet olyanokról írtam, akiket személyesen ismertem és nagyra becsültem. Két volt tanáromnak – Lotz

Jánosnak [VII:2/9], [VII:2/28] és Roman Jakobsonnak – a műveit külön kötetekben is kiadtam (szerkesztettem utószavakkal és bibliográfiákkal).

A személyekkel foglalkozó írásaim műfaja is eltérő. Nekrológot készítettem – a már említettekén kívül – Kniezsa István szlavista professzorról [VII:2/4], Eckhardt Sándor franciaprofesszorról [VII:2/6], Végh József magyar dialektológusról [VII:2/15] és Szende Aladár anyanyelv-pedagógusról [VII:2/23], valamint – azt hiszem, hogy a szakma történetében először – az MTA Nyelvtudományi Intézet két adminisztratív munkatársáról: Brunner Aurélnéről és Szentgróti Árpádnéről [VII:2/11].

Életművét igyekeztem különféle formában (illetve speciális kiindulópontból) bemutatni [itt betűrendben:] Antal László általános nyelvésznek [VII:2/26], Arany A. László felvidéki magyar fonológusnak [VII:2/8], ismételten Eckhardt Sándornak mint saussure-iánus grammatikusnak [IV:1/89], Fabricius-Kovács Ferenc finnugrista és szlavista nyelvésznek és kommunikációkutatónak [IV:1/59], [III/16], Fónagy Iván fonetikusnak és költőnyelv-kutatónak [VII:2/27], Gáldi László romanista nyelvésznek [VII:2/18], Hankiss János franciaindólm-történésznek és kultúrdiplomátának [VII:2/13], Hutterer Miklós ausztriai magyar germanistának [VII:2/21], Karácsony Sándor pedagógiaprofesszornak [VII:2/20], Laziczius Gyula általános nyelvésznek [VII:2/16], Alexandru Rosetti román nyelvésznek [III/33], Wolfgang Steinitz elsősorban finnugor – németországi – nyelvésznek [VII:2/7], Szentágothai János agykutató orvosnak [VII:2/25], Tamás Lajos romanistának [VII:2/10], valamint Telegdi Zsigmond általános nyelvésznek és orientalistának [VII:2/14]. Mindannyiukat jól ismerem (Laziczius Gyula kivételével, akivel csak telefonon beszéltem); ismeretségünk számomra tudománytörténeti tanulságokkal is járt; de ez nem az a hely, ahol erről bővebben kellene szólnom. S természetesen jól ismerem azokat a most is élő kollégákat, akikről valamilyen alkalomból írtam (az ő nevüket nem sorolom fel); vö. [VII:2/12], [VII:2/19], [VII:2/22] és [VII:2/24]. Az én számomra nyilvánvaló, hogy ezek a különféle portrék közelítik az összetett korrajzot. Ez azonban inkább „histoire contemporaine”, bár ahogy múlik az idő, egyre inkább valóságos történelemmé válik.

Két interdiszciplináris klasszikusról – J. A. Comeniusről [III/41] és Brassai Sámuelről [VII:2/17] – írtam „mint alkalmazott nyelvészről”. Mindketten világszinten voltak úttörők és újítók az én diszciplínám – az alkalmazott nyelvészet – szempontjából is. Simonyi Zsigmondról, a professzionális magyar nyelvészet egyik alapítójáról – különleges okok miatt – csak egy vázlatos előszót tudtam eddig közzétenni [VII:5/21]. Megjegyzem még azt is, hogy Arany János asszonánc-elméletének kidolgozásához meg kellett próbálkoznom a költő nyelvészetét beleilleszteni egy felvilágosodás-korabeli poétikai hagyományba [IV:1/14].

Problémákat próbáltam összegyűjteni, majd történeti összefüggésbe helyezni (továbbra sem felejtkezve el a szereplőkről). Első idevágó írásom 1975-ben a magyarországi nyelvészet bemutatására törekedett egy magyar emigránsok által szervezett konferencián [III/10]. Hasonló célt próbáltunk elérni szerzőtársammal a japán közönség számára [III/17]. Egy – nemcsak nyelvész – olasz közönség számára a XX. századi magyar nyelvészetet korszakonként igyekeztem „össz-történeti” paradigma keretében bemutatni [III/45].

Ezen a téren összefoglalásnak (olvasható szintézisnek) tekintem a magyarországi (elsősorban magyar nyelvre irányuló) nyelvészet Budapesti Iskolájának történeti elemzését [III/43].

Egyetlen valóban diakrón nyelvészettörténeti vázlatom a Sajnovics-émlékülésen hangzott el [IV:1/31].

S nemrég kezdtem el [IV:1/104] – majd ezzel a „rövid értekezéssel” folytatom – a magyarországi alkalmazott nyelvészet történetének áttekintését.

Recenzióim közül a következő ötöt említem nyelvészettörténeti szempontból: a „kar-teziánus” nyelvészetről [VI/35], a „poszt-karteziánus” nyelvfilozófiáról [VI/47], a magyar felvilágosodás lexikográfiájáról [VI/9] írtam, valamint egy, magáról a nyelvészet történetéről írott könyvet [VI/31] próbáltam bemutatni. S nemrég recenzeáltam egy könyvet, amely a harmincas évek sajátos magyarországi paradigmáját mutatja be [VI/55].

Azt a kérdést szoktam kapni, hogy mikor (és ha mégsem, akkor miért nem) írok összefoglaló nyelvészettörténetet (akár csak annak magyarországi szeletét). A válaszom egyszerű: az ilyesmi a XX. század utolsó harmadában és a XXI. században csak kollektív munka formájában képzelhető el. Viszont portréim közzétételét tervezem.

Munkásságom ezen részének talán az lehet a tanulsága, hogy nagy türelemmel és empátiával kell megérteni (a megértésre törekedni) a tudománnyal (az én esetemben elsősorban nyelvvel) foglalkozó embereket. El kell fogadni azt, hogy ez a tudomány sem nyílegyenesen halad előre, hanem sokféle úton, köztük kiterő ösvényeken is. Kiderül azonban, hogy vannak maradandó értékek: megkerülhetetlen klasszikusok, akiknek nemcsak az eszméi, hanem egész munkásságuk (benne megismételhetetlen személyük) is tanulságos. Kellő figyelemmel azonban valamennyi kolléga életművében fellelhetők emlékezésre méltó értékek.

5.5. Szerviz-feladatok a nyelvészet körül

A „szerviz-feladatok” ideiglenes műszóval a tudományos kutatást körülvevő tevékenységi gyűrűt értem. Ez nem csupán „tudományszervezés” (bár az is része ennek a térnek), mivel különféle szertágazó tevékenységekről van szó. Szinte reménytelen mindezek kimerítő felsorolására törekedni. Néhány jellemző példát igyekszem találni, amelyek alapján föltehetően közelebb juthatunk konstansok megtalálásához. (Paradox módon ennek a tevékenységnek a köréből vagy nincsenek külön közlemények, vagy – amennyiben akadnak – ezek olyan rövidiek, hogy nem kerültek be a bibliográfiámba.)

Elég hamar az MTA Nyelvtudományi Intézetébe kerültem, s bruttó 40 évig ez volt a munkahelyem. Az Akadémia akkoriban (vagyis az 1950-es években) még nem volt kettéválasztva testületi és szakigazgatási részre: a Nyelvtudományi Intézet az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya alá tartozott. Egészen pontosan a föl-jebbvalók csoportjába tartozott (a) nagy kérdésekben az Osztályt irányító „osztály-vezetőség”, (b) nyelvészeti szakkérdésekben a Nyelvtudományi (Fő) Bizottság (s alkalmanként egyéb bizottságok), (c) bizonyos egyéb kérdésekben (amelyek határait az egyszerű munkatársaknak nem sikerült kiismerni) az Osztály titkársága, (d) valamint az Osztály nyelvészeti referense. S megvolt az Intézet viszonylagos autonómiája is (a gazdasági szervezetekhez hasonló belső helyi szervezeti testületekkel). Mindeh-hez járult a Magyar Nyelvtudományi Társaság (vezetősége és választmánya), amely rezzenéstelenül folytatta a XX. század első évtizede óta folyó szervezeti belső életét.

Ezek mellett igen nagy szerepe volt a folyóiratoknak: a legnagyobb presztízsű a Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata, a *Magyar Nyelv* volt, amelyet kezdeteitől fogva a budapesti egyetemen szerkesztenek. Az MTA Nyelvtudományi Intézetében

szerkesztették (a) (1954-től évtizedeken át) a *Magyar Nyelvőrt*, az MTA Nyelvművelő Bizottságának a folyóiratát (ennek én két évig részt vettem a szerkesztésében), (b) a *Nyelvtudományi Közleményeket*, amely hivatalosan az MTA Nyelvtudományi Bizottságának folyóirata volt, (c) az *Acta Linguistica Hungaricát*, az Akadémia idegen nyelvű folyóirat-flottájának nyelvész tagját (amelynek szerkesztésében részt vettem néhány évig a technikai szerkesztő helyetteseként), (d) A *Nyelvtudományi Intézet Közleményei* című nyelvészeti dokumentációs folyóiratot, amely 1956-ban megszűnt, (e) végül 1963-tól az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* című sorozatot (amelynek hosszú időn át voltaképpen ügyintézője voltam). Emellett időlegesen voltak egyéb kiadvány-sorozatok is, ezek között én (f) a *Studia Contrastiva* sorozatszerkesztője voltam. De itt szerkesztette Imre Samu – aki évtizedeken át az Intézet belső életének egyik meghatározója volt – az Anyanyelvi Konferencia Védnöksége (most A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága) folyóiratát, a *Nyelvünk és Kultúránkat*.

Az Intézet tehát – a budapesti egyetem magyar nyelvészeti részlegeivel karöltve – lényegében a magyarországi (és nemzetközi) magyar nyelvészet központjaként működött. Ehhez a munkatársi körhöz, kiterjesztett tevékenységi zónához voltaképpen még hozzátartozott a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (testületeivel és periodikáival), valamint a Magyar Rádió és a Magyar Televízió nyelvi műsoraival.

Ez a szervezeti rendszer áttekinthető volt – azzal együtt, hogy a működésének nagy része informális szabályok és kollegiális szívességek keretében zajlott. Rendkívüli koncentrációt tett lehetővé; aki belekerült (mint én is), nagyon sokat tanulhatott (szintén informális keretekben). Mindez a szervezési feladatokba bevonható munkatársak számára nemcsak sok lehetőséget nyitott, hanem kockázattal is járt: a sehol sem elszámolható idő a tudományos kutatás számára szükséges kiegészítő feladatokra ment el. S mivel az akkori tudományos kutatóintézeti szervezetben nem volt sem nemzetközi reszort, sem igazi sajtó-felelős, illetve PR-feladatkör, ezért ezek a szerviz-feladatok is a kutatókra hárultak (elég nagy mértékben én is – vagy három évtizeden át). A nemzetközi tevékenységnek volt egy olyan aspektusa, amelyik szinte feledésbe merült a fordulat óta: a közép- és kelet-európai testvér-intézményekkel (egyáltalában nyelvész kollégákkal) kialakult együttműködés; ennek révén eljuthattak a munkatársak több szomszédos ország kutatóintézetébe (ami összességében valahogy kárpótol azért, hogy az intézetek el voltak zárva tudományuk nemzetközi fejlődésétől).

A szerviz-funkciókhoz tartozott az is, hogy a Nyelvtudományi Intézet bevonta különféle „tervmunkákba” (ma már „projekt”-nek nevezik ezeket) az egyetemek és főiskolák nyelvészeti tanszékeit és azok oktatóit (főleg azokat, akiknek akkoriban nem nagyon volt más lehetőségük anyagilag is támogatott kutatási feladatokban részt venni). Ennek révén az Intézet mentesült az adatgyűjtés egy részétől, a bevont tanszékek és oktatók pedig bekapcsolódtak az országos központ munkájába. Én magam – különféle szerepekben – részt vettem ilyen együttműködések szervezésében: hosszabb-rövidebb ideig a gyakorisági szótár, a tájszótár, a kontrasztív nyelvészeti téma, illetve az Intézetben folyó anyanyelvi nevelési kísérlet projektumaiban.

Mindezekhez hozzájárult az Intézet szerepe a saját falait messze áttörő belső (elméleti) továbbképzési célú előadások rendezésében, kisebb-nagyobb munkaértekezletek rendezésében (egyedül vagy más szervezetekkel kooperációban), valamint a Magyar Nyelvtudományi Társasággal együtt rendezett (magyar) nyelvészkongresszusok ren-

dezésében. Nagyon sok ilyen tudományos rendezvényben vettem részt vagy intézeti munkatársként, vagy valamelyik akadémiai testület tagjaként.

Életrajzom évtizedeken át összefonódott az MTA Nyelvtudományi Intézetének történetével. Mindennek természetesen több a szervezeti tanulsága (aminek a levonása nem ennek az írásnak a feladata), mint a publikációkban közvetlenül realizálódó haszna. Jó ideig magam is fontosabbnak tartottam egy munkaértekezlet jó megszervezését (s az azon való részvételt), mint egy publikációt.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetének a története az 1950-es években (s a következő négy évtizedben) szervezetében és személyi állományában a legnagyobb mértékben összekapcsolódott a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karával. A legtöbben – köztük én is – egy bizonyos életkorunkban különféle kurzusokat tartottunk (többféle minőségben is) a bölcsészkar egyes tanszékein (én a Magyar Nyelvtudományi Tanszék, az Általános Nyelvészeti Tanszék és a Szociológiai Tanszék keretében). Voltaképpen ez is a nyelvészet szerviz-feladatai közé tartozik (akárcsak a Tudományos Minősítő Bizottság nyelvészeti szakbizottságában végzett tevékenység). Ennek részletezése (beleértve a tanulságokat is) már nem ennek az összefoglalásnak a feladata.

5.6. Szemiotika

A szemiotikába ugyanúgy keveredtem bele, mint sok szinkrón nyelvész és másféle szakmák *kereső típusú* művelője: a nyelvészet elfogadása mellett valami általánosabb keretet kerestünk a jelekkel összefüggő jelenségek megismeréséhez, kezeléséhez. Egy „de Saussure utáni nyelvész” számára ez nem jelentett problémát. Nem csoda, ha a szemiotika interdiszciplináris mezejének a közepe felé egyre több az eredetileg nyelvész szakember.

A szemiotikát a Roman Jakobsonnal kapcsolatban állók fejlesztették nemzetközi együttműködéssel. Magyarországon Laziczius Gyula, illetve az Amerikában működő – magyar származású – Lotz János és Sebeok Tamás jóvoltából sokkal ismertebb volt a szemiotika, mint számos európai országban. (Sebeok egyébként az egész nemzetközi mozgalomnak is kiemelkedő vezetője volt sokoldalú kutatói pályája során.)

A továbbiakban megpróbálom a szemiotikának – Magyarországon is releváns – különféle aspektusait szétválogatni. (Ebben a keretben említem saját kontribúcióm is.)

Az általános jelelmélet: a szemiotika mint rendszer. Ebben a keretben két – társ-szerzős – írásom készült. A Horányi Özsébbel együtt szerkesztett és nemrég ismét kiadott könyv előszavában [V:1/13] azt igyekeztünk oppozíciók formájában definiálni, hogy „mi nem tekinthető szemiotikának”. Ez a – közvetett popperianus – megközelítés, természetesen, nem pótolhatja annak a kifejtését, hogy „mi is az a szemiotika”. Ezt a feladatot Voigt Vilmossal együtt írott cikkünkben [III/8], [IV:1/25] igyekeztünk megközelíteni, felvázolva alternatívák sorozataként a szemiotika mibenlétét. Mindkét írás az átlagosnál nagyobb figyelmet keltett, főleg a nem nyelvész olvasók körében. Ebbe a csoportba tartozik az egyik első magyar nyelvű szemiotikai tanulmánykötet társszerkesztése: [V:1/12].

Igyekeztem a fenti írásokban és másutt rámutatni arra, hogy a szemiotika bizonyos szakterületeken részlegesen „elméletpótló” funkcióval is rendelkezik. Ez természetesen attól is függ, hogy mit tekintünk elméletnek, illetve szükség van-e olyan szakterületeknek külön saját elméletre, mint például a fotográfia.

A magam részéről a szemiotikát – a komponenciális elemzéssel karöltve – három írásomban használtam: a magyar rokonságnevek elemzésében [IV:1/23], a majdú indiánok számrendszerének elemzésében [IV:1/37], valamint a magyar grafematika (vagyis írásrendszer) [IV:1/29] elemzésében. Az utóbbi szintén a komponensek (vagyis fonológiai megkülönböztető jegyek) elemzésére alapuló magyar fonológiai kutatásom meghosszabbításának is tekinthető; akárcsak a magyar asszonánccal kapcsolatos vizsgálódásom is. (Itt kénytelen vagyok részben megismételni a fentiekben már említett témát.)

A szemiotika azonban Magyarországon szintén generációs jellegű – avant-garde – mozgalom volt (a modern nyelvészettől némileg eltérő módon). Ebben az interdiszciplináris tevékenységben is részt vettem mind belföldön, mind külföldön. A későbbiekben igyekeztem ennek visszatekintő – részleges – krónikáját is felvázolni [IV:1/97]. A hetvenes években a világ különféle pontjain Braziliától Észtorszáig szinte azonos időben keletkeztek szemiotikai törekvések, amelyeket – a Jakobson körül csoportosulók – nemzetközi szervezetben fogtak össze saját folyóirattal és kongresszussal. Valamivel később alakult meg a Magyar Szemiotikai Társaság is figyelemre méltó tevékenységgel (felolvasó-ülések, konferenciák, kiadványok formájában). Magyarországon a mérhetetlenül gazdag ismeretanyagot felhalmozó néprajz és folklór ismereteinek rendszerezésében jelentett legtöbbet a szemiotika, ahogy azt a *Magyar Szemiotikai Olvasókönyv* alapján látom. (Megjegyzendő ezen a helyen, hogy a magyarországi szemiotikai mozgalom kibontakozásának idején sokan kapcsolatba kerültünk a rendszerelmélettel [angolul General System Theory] [IV:1/19], amely a modellálás révén mintegy folytatása volt a szemiotikának. Ebben a – szintén mozgalmoszerű – tevékenységben elsősorban műszaki és közgazdasági szakemberek vettek részt; de mellettük ott voltunk néhányan a humaniórák részéről is.) A hetvenes években foglalkoztatott szemiotikai keretben a kreativitás [IV:1/26], valamint a nyelv szemantikai és szemiotikai vizsgálatának viszonya [IV:1/30]; majd később a nyelvpolitikai diskurzus szemiotikája is [IV:1/86].

A szemiotikával foglalkoztam felsőoktatási tantárgyként is. A pécsi egyetemen közreműködtem a szemiotikának a magyar szakosok számára kötelező tantárgyként történő bevezetésében a nyolcvanas években, amikor még az egyetemek ezzel nem foglalkoztak. Magam nem adtam elő ezt a tantárgyat Pécsett. Amióta átalakult az egyetemi oktatás (egyrészt erősen központosították a követelményeket, másrészt magukra hagyták a diákokat a nem kötelező kurzusok felvételében), azóta a szemiotika kiszorult a jövődiák magyartanárok képzéséből. Megmaradt a kommunikáció szakosok tantervében. Mivel a Zsigmond Király Főiskolán kommunikáció szakosokat is tanítok, ezért újra elővettem a szemiotikát. Számomra nyilvánvalóvá vált, hogy szemléletként, illetve kisebb mértékben módszerként érdemes a szemiotikát ebben a programban oktatni; a szemiotikának osztályozási rendszerként, illetve rögzített kategóriák terminológiájaként történő oktatását pedig a minimumra érdemes csökkenteni. (Megjegyzem, a Fiatal Nyelvészek Munkaközösségének gimnáziumi magyar nyelvészeti kísérleti tananyagában választható tantárgyként szerepelt a szemiotika is. Később megtudtam, hogy egy bostoni középiskolában sikeresen folyt ennek a tantárgynak az oktatása.)

A szemiotika körébe tartoznak még a következő tételek: a nyelvészeti poétikáról [VII:5/1] (amelyről más összefüggésekben is írtam), a montázsról [VII:5/5], valamint „a társadalmi tudat” vizsgálatában használt modellekről [VII:6/7].

Ennek az alfejezetnek nincs különösebb konklúziója, mivel elsősorban referáló céllal készült. Talán az lehet a tanulság, hogy az újítás szele sokfelől áradhat be egy országba. Ha ennek nincsenek külön akadályai (lettek volna, de az érdekelteknek sikerült ezeket kivédeni), akkor mindez tudományosan hasznos lehet a résztvevők számára. S egy interdiszciplináris mozgalomnak egyáltalában nem árt, ha ennek keretében különböző szakmák különféle szintű szakemberei szabadon, előírások nélkül találkozhatnak. Talán ez pótolta a mifelénk hiányzó klubéletet.

5.7. Kommunikációkutatás

A kommunikáció az én nemzedékem számára Karácsony Sándorhoz [VII:2/20] (s műveinek folytatójához: Fabricius-Kovács Ferenchez [IV:1/59], [III/16]) kapcsolódik, valahol az alkalmazott szociálpszichológia és a humanista pedagógiai gyakorlat határvidékén. Tartósabb amerikai tanulmányutam során látogattam meg Gerbner Györgyöt Philadelphióban, az Annenberg School of Communication nevű intézményben. Itt a kommunikáció már teljes mértékben az akkor is nagyüzemi jellegű tömegkommunikáció szolgálatában állt.

Hazatérve egymásra találtunk Szecskő Tamással, aki akkoriban a Magyar Rádió alá rendelt közönségutató szolgálatot irányította. Egy közös interdiszciplináris konferenciát rendeztünk, melynek anyagát együtt szerkesztettük kötetbe [V:1/3]. Ennek a tevékenységnek a folytatásaként létrejött az MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontja, melynek rendszeresen ülésező tudományos tanácsában éveken át nagyon sokat tanultam. Ez a központ mintaszerű munkát végzett az alkalmazott kutatási és fejlesztési tevékenységével együtt (a) a megtalálható magyar szakembereknek az összegyűjtésében, (b) valamint a legfontosabb nemzetközi szakirodalomnak a közzétételében is.

Ezt a korszerűsített kommunikációs szemléletet igyekeztem – másokkal együtt – érvényesíteni a hetvenes években az MTA Elnökségi Közoktatási Bizottsága és egyéb szervezetek által folytatott oktatás-korszerűsítési munkálatokban (lásd fentebb): ez volt a „nyelvi és kommunikációs nevelés” szemlélete. A nyelvi neveléssel kapcsolatos írásaimban mind a mai napig jelen van ez az aspektus. (S nagy öröömre szolgál, hogy lassanként ez már pedagógiai közhellyé vált.)

A nyolcvanas években Pécsen az „egységes tanárképzés kísérletében” [III/27], [VII:3/8] – Horányi Özsébbel együtt – bevezettük a Kommunikációt valamennyi tanárjelölt számára kötelező tantárgyként. (Az utolsó 15 évben a kötelező tárgyak viszszaszorultak, s ezáltal ez a vívmány elenyészett.)

Pécsen más is történt ezen a téren. Először a magyar szakon belül alakult ki kommunikációs specializáció, majd önálló egyetemi szakká vált. Ezzel együtt létrejött egy Kommunikációs Tanszék. Az elmúlt század utolsó éveiben pedig a Nyelvtudományi Doktori Iskolán belül egy Kommunikációs Doktori Program kezdte el a működését. Ezekben a történetekben részt vettem, s helyel-közzel ez tükröződik a publikációimban is. Nagyon sokat tanultam nyelvészként ebből a tevékenységből; nyilvánvaló lett számomra: amellett, hogy a nyelvészetet társas tevékenységnek fogom fel (sok más kollegámmal együtt), kommunikációs keretek nélkül „in vivo” nem értékelhető a nyelvi üzenet. Valamennyi fizikai formája, s valamennyi emberi érzékszerv szükséges ehhez (ezek közül is én elsősorban a vizuális kommunikációs szemponttal gazdagod-

tam). A kommunikációs tényezőt néhány egyéb írásomban is felhasználtam [III/23], [III/35], [IV:1/17], [IV:1/21–22], [IV:1/46], [IV:1/70], [VI/53], [VII:5/23], [VII:6/11] és [VII:6/21].

Néhány év óta részt veszek a Zsigmond Király Főiskolán működő kommunikáció szak munkájában. Három kurzusom van: egy-egy nyelvészeti és szemiotikai bevezetés, valamint egy kommunikációs szeminárium. (Részben ezzel összefüggésben az üzleti kommunikáció elemeit is megismertem, s ennek alapján régebbi szaknyelvi jellegű tevékenységem is gyakorlati keretet kapott.)

Ennek a résznek több tanulsága van a számomra. (a) Az alkalmazott nyelvészet számára ma már elkerülhetetlenül szükséges a kommunikációs keret. (b) A kommunikációkutatás elméleti részének interdiszciplináris kutatásában szükség van nyelvészetre és nyelvészekre. (c) A szaknyelv témakörét ma már előnyösebbnek látszik szakmai kommunikációként kezelni. (d) Valamennyi – „college” szintű – felsőoktatási hallgató számára szükség volna általános és szakmája szerint speciális kommunikációs képzésre. (e) A kommunikáció szakos hallgatók számára szükséges egy olyan tantárgy, amelyben az elméleti és alkalmazott nyelvészetbe kapnak betekintést.

5.8. Az „egyebek” maradéka

Itt voltaképpen azok a – többé-kevésbé – tudományos írásaim kerülnének sorra, amelyek nem voltak besorolhatók eddig egyetlen csoportba sem. Magának a besorolásnak nem tulajdonítok nagy fontosságot, mivel axiomatikus föltevés az, hogy az innováció definíciószerűen interdiszciplináris. (Természetesen ez nem jelenti az újításra nem törekvő tudományos munka – vagy egyáltalában: emberi tevékenység – megbecsülésének, tiszteletének a hiányát.)

Ezen összefoglalás keretében annak sincs jelentősége, hogy ebbe a sokszorosan „maradék” csoportba főleg nyelvvel kapcsolatos témák kerülnek be, hisz ezek valamilyen módon – az én fejemben – összekapcsolódnak a szigorúbban vett nyelvészeti témákkal. Megjegyzem, hogy számomra is tanulságos gyakorlat ennek a csoportnak a kiszemelgetése írásaim bibliográfiájából.

Még ezen a sokszorosan maradék-csoporton belül is lehetséges valamilyen csoportosítási kísérlet. Néhány tétel a fonológiai érdeklődésemnek általános hangtani mellékterméke. Elsősorban *A nyelv hangdomíniuma* kötet társ-szerkesztése az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* sorozatán belül [V:2/1] és [V:1/10], továbbá a *Papers in Interdisciplinary Speech Research* társszerkesztése [V:1/7], néhány előadás, illetőleg rövid írás [IV:1/42], [VII:3/2], ezenkívül több – valamilyen módon ide kapcsolódó – recenzió: [VI/2], [VI/13], [VI/19], [VI/42], [VI/49].

Egyes – számomra kedves – írásokat nem tudtam besorolni rovatokba: [VII:1/13], [VII:5/12], [VII:5/21].

Továbbá néhány nem nyelvészeti írás: az etnológiáról [VI/39], a gyógypedagógia és a közoktatás fejlesztéséről [VII:3/6], a vidéki városok „szellemi urbanizációjáról” [VII:6/8], a társadalomtudományi műveltségről [VII:6/10], amelyek szerepelnek a bibliográfiámban.

Végül megemlítem, hogy sok egyéb recenziót írtam, amelyek között a következőkre még nem utaltam: [VI/3–6], [VI/8], [VI/10], [VI/14–15], [VI/20–22], [VI/24], [VI/34], [VI/44], [VI/46] és [VI/54].

Ezekon felül is maradtak kisebb és nagyobb közleményeim, elő- és utószavaim, hozzászólásaim, egyéb szerzői és szerkesztői tételeim, amely feladatokat igyekeztem elvégezni. Ez olyan megfontolások alapján történt, hogy a nyelvészeti kérdésekben tőlem kért hozzájárulások és segítség mind része a hasznos nyelvészet szélesebben értelmezett körének.

6. Záró fejezet

Ebben a záró fejezetben a megelőző fejezetek és alfejezetek összekapcsolásában próbálok segíteni az olvasónak. Emellett eddigi munkásságom bizonyos tanulságainak összegezésére törekszem.

6.1. Technikai problémák a részek összekapcsolásában

A legnagyobb problémát az összefoglalás lineáris szerkezetének kialakítása jelentette, hisz az én munkásságomban voltaképpen több téma és feladat párhuzamosan futott, akárcsak generációm néhány más tagjának esetében. Tehát a rovatolást, kérem, ne vegye túlságosan komolyan az olvasó. Ez ugyanis részben a mélyben alatta húzódó szakmai és nem szakmai történelemtől függ. A szerkezetnek tehát nincs saját tudományelméleti státusa; feladat van: az, hogy orientáljon egy korszak tudománytörténetének – kénytelenségből kivágott – metszetén belül.

Tudatában vagyok továbbá annak is, hogy az a fajta hivatkozási rendszerem, amelyben saját műveimre a bibliográfiámban levő tételszámmal hivatkozok, nem könnyíti meg az egész összefoglalás részletes elbírálását. Egyes tételekre több helyen is kénytelen voltam hivatkozni; más tételekre pedig csak a maradékok között tudtam helyet szorítani. A jelen – extenzív jellegű – összefoglalásban elkerülhetetlen, hogy egyes bibliográfiai tételek több összefüggésben is előkerüljenek.

Mivel pedig az összefoglalás végén közölt bibliográfiámat – nemcsak technikai értelemben – a jelen mű részének tekintem, az egyes számszerű utalások alapjául szolgáló bibliográfiai tételek címe stb. rendelkezésre áll; ezek mögött pedig elérhetők maguk a hivatkozott írások.

6.2. „Konklúzió” és tanulságok

Az összefoglaló elkészítése számomra nagyon tanulságos volt. Arra, természetesen, nem vállalkozhattam, hogy újraolvassam mindazt, amit eddig írtam. Az alapszövegnek az ellátása – saját s másoktól származó – bibliográfiai utalásokkal felidézett több olyan mozzanatot munkásságomból, amelyre eddig nem gondoltam. Nyilvánvalóvá vált, hogy tevékenységemnek rovatokba (fejezetekbe, alfejezetekbe) osztása olyan kénytelen megoldás, amelyből számomra kiderült, hogy nagyon sok írásomat több rovatba is be lehetne osztani. Az is kiderült számomra, hogy néhány elgondolás egyszerűen csak feltűnt a munkásságomban, aztán – ahol csak lehetett – ismét megjelent.

Itt jegyzem meg, hogy sokat tanultam mind a négy velem folytatott interjú kérdéseiből [F/1–4], amelyek révén szembekerültem külső szempontokkal. Hivatkozási listám (most, első ízben történt) összeállításánál során észleltem, hogy több művet számon tartanak a kollégák: elsősorban a Magyarországon, magyar nyelven és központi fórumokon megjelenteket. Ezen hivatkozások nagy részben semlegesek, illetve pozitívak; meglepően kis arányban tekinthetők negatívnak. (Sajnos, nem volt lehetőségem arra,

hogy sokkal több belföldi és külföldi publikációs fórum visszajelzéseinek szisztematikus összegyűjtésére vállalkozzak.)

A továbbiakban ennél a pontnál kénytelen vagyok félig kilépni a vállalt szerepemből. Részint retrospektív megállapításokat kockáztatok meg arról a közegről, amelyben az elmúlt mintegy fél évszázadban működtem, részint pedig mindazzal kapcsolatban, amivel megpróbáltam hozzájárulni bizonyos változásokhoz. (Olyan kérdéseket nem teszek fel, hogy „mi lett volna”. S végképp nem tartom idevágónak annak megkérdezését, hogy én mi más lehettem volna/mi egyebet tehettem volna.) Egyáltalában nem vagyok biztos abban, hogy egy – többé-kevésbé befejezett – „életművet” annak kell véleményeznie, aki azt túlnyomó többségében egyedül (bizonyos esetekben szerzőtársakkal) létrehozta. Ez majd – esetleg – egy későbbi kor valamelyik tudománytörténésének lehet a feladata.

Az én kérdésem inkább arra irányul, hogy – fél évszázadnál hosszabbra nyúlt – tevékenységem tényleg hasznos volt-e a magyarországi nyelvészet és művelődés (beleértve az iskolát) számára. Ez összefügg azzal, hogy munkásságom elején kétségtelen volt: egy adott ország nyelvészete (mint társadalomtudományainak zöme) elsősorban a saját köre – társadalma, kultúrája, nyelvi közössége – számára produkál, illetve azt szolgálja. Ez nem zárja ki, hogy ettől a körtől eltérő – általános – célok, értékek jelenjenek meg szinte az első pillanattól egy magyarországi nyelvész számára. Az elmélet súlya – ahogy látom – azzal párhuzamosan növekedett, (a) ahogyan professzionálizálódott a nyelvvel való foglalkozás, s (b) ahogyan közvetlenül elérhetővé váltak a nyelvtudomány (és más kapcsolódó diszciplínák) nemzetközi eredményei, illetve az ezen eredmények elérésében kiemelkedő szakemberekkel való személyes kontaktus. Időközben a nyelvre vonatkozó kutatások, azok – nyomtatott és nem nyomtatott – eredményeinek mennyisége legalább két nagyságrenddel megnőtt.

Nyilvánvalóvá vált, hogy az ötvenes-hatvanas évekig lehetséges „nyelvészeti polihisztorságnak” elmúlt az ideje (egy-két erre specializálódott műhelynek a kivételével). Úgy kellett fenntartanom az egyetemes érdeklődésemet, hogy (a) megtartottam a tudománytörténetileg biztosnak tekinthető alapokat, (b) de ezen belül fokozatosan szűkítettem a saját tevékenységi körömet (először a kutatásban, majd a felsőoktatásban); (c) s még ilyen körülmények közepette is törekedtem viszonylagos újításokra, (d) valamint olyan – időbeli, illetve tematikai – áttekintések elkészítésére, amelyekre megszorodott tapasztalataim alapján vállalkozhattam. Így váltam eldöntő mértékben alkalmazott nyelvészé.

Nem szeretnék kitérni sem a szintézis, sem a konklúzió kérdése elől. Ilyeneket keresve szoktak kérdezni, ha megnő az ember éveinek száma. A szintézisre azt tudom válaszolni, hogy az nemcsak (új tartalmú vagy régebbi tartalmakat összefoglaló) vastag könyvekben tárgyasulhat, hanem (új tartalmú vagy régebbieket továbbfejlesztő) tanulmányok készítésében, kötetek és folyóiratok szerkesztésében, felsőoktatási és tudományszervezői munka eredményeként is. A „szintézis” voltaképpen úgy jött létre bennem, hogy azt mások számára is igyekeztem közvetíteni. (Sporthasonlaltal élve: nem kell mindenkinek „marathoni futó”-nak lenni, szükség van „dekatonisták”-ra és azok edzőire is.)

Arra már fõntebb céloztam, hogy egy szakember munkásságának mérlegelésében – úgy gondolom – nem feltétlenül a világméretben első, eredeti újítások számítanak. Ha ilyenek vannak, akkor azok nagyon számítanak, s hadd hangsúlyozzam, ezeknek

megléte vagy hiánya nem függ egy adott ország lakóinak számától, illetve az ország földrajzi fekvésétől. Viszont a tudományos produkció egésze és annak több jellegzetessége nagyon is függ egy adott korszak tudományos életének szerkezetétől, nyilvánosságától, szakirodalommal való ellátásától, a korlátozás nélküli megvitatás lehetőségeitől, valamint a tudományoknak általában, egyes tudományoknak pedig különösen meglevő hagyományaitól: szakember-ellátottságától és értékviszonyaitól. (Ehelyütt nem kívánok kitérni arra a tudománytörténeti helyzetre, hogy félig-meddig szembefújó szélben ki hogyan tudott vitorlázni vagy egyéb módokon reagálni a körülményeire.)

Végül, ha ebben az esetben – az én esetemben – a *konklúziót* helyettesíthetjük a *tanulság* (franciául: *la morale*) kategóriájával, akkor – a szokásosnál tovább tartó – tevékenységem egészében illet kettőt vagy hármat találok: (a) az egyik etikai jellegű: igyekeztem megoldozni a fizetésemért; (b) a másik tudányszociológiai jellegű: arra törekedtem, hogy amit végzek, az valamilyen módon hasznos legyen (elsősorban azon közösség tagjainak, ahova én is tartozom). (Ehhez képest a harmadik már szinte magánügy: (c) közben – legtöbbször – nagyon élveztem a munkát, s ezt az érzésemet igyekeztem továbbadni a következő nemzedékeknek is.)

6.3. Az összefoglalás fő szövegében történt egyéb utalások

Az itt következő betűrendes listában csak azok a személyek, intézmények vagy periodikák találhatóak külön tételként, akik vagy amelyek megjelentek az összefoglalás fő szövegében. Személyek esetében törekedtem a születési (s halálozási) évszámot megadni, valamint röviden utalni a tevékenységi körre és nemzetiségre. A periodikák esetében a kiadás helye szerepel. A szervezetek esetében rövidítés formájában elterjedt nevük feloldása, illetve bizonyos további információk olvashatók.

Két esetben találhatóak – egyes szerzőkhöz rendelt – könyvcímek: (a) a Gondolat Kiadó által kiadott nyelvtudományi-szemiotikai sorozat esetében, (b) egyes alkalmazott nyelvészeti művek esetében. Azon tételek után szerepel szögletes zárójeles utalás a saját válogatott bibliográfiámra, amelyekről külön is írtam.

(A fenti – technikai jellegű – vonatkozásokon túl ennek a listának nincs semmilyen egyéb funkciója.)

AIMAV = Association Internationale pour la Communication Interculturelle, brüsszeli székhelyű nemzetközi társaság

Antal László (1930–1993), magyarországi, majd amerikai nyelvész, vö. [VII:2/26]

Apreszjan, Ju. D. (1931–), oroszországi nyelvész, *A modern strukturális nyelvészet elmélete és módszerei*. 1971, Gondolat. 320 p.

Arany A. László (1909–1967), szlovákiai magyar nyelvész, vö. [VII:2/8]

Arany János (1817–1882), költő és filológus, vö. [IV:1/14]

Ábrahám Samu (1928–), romániai, majd amerikai nyelvész

Általános Nyelvészeti Tanulmányok című sorozat (1963–, MTA Nyelvtudományi Intézet kiadásában, vö. [V:2/1])

Balázs János (1914–1989), magyarországi magyar nyelvész

Bárczi Géza (1894–1975), magyarországi magyar nyelvész és romanista, vö. [III/43]

Benkő Loránd (1921–2011), magyarországi magyar nyelvész

Bodolay Géza (1923–2004), magyarországi magyar irodalomtörténész és filológus

- Bollobás Enikő (1952–), magyarországi amerikanista filológus, a FINYEKÖ tagja
- Brassai Sámuel (1797–1897), magyarországi polihisztor és nyelvész, vö. [IV:2/17]
- Brunner Aurélné (1908–1977), az MTA Nyelvtudományi Intézetének adminisztratív munkatársa, vö. [IV:2/11]
- Computational Linguistics* [majd: *Computational Linguistics and Computer Languages*] című periodika (Budapest), vö. [V:4/5]
- Chomsky, Noam (1928–), amerikai nyelvész és politológus, vö. [VI:35]
- Comenius, Jan Amos (1592–1670), csehországi polihisztor és pedagógus, vö. [III/41]
- Deme László (1921–2011), magyarországi magyar nyelvész
- Dezső László (1927–2016), magyarországi, majd olaszországi nyelvész
- EBESZ = Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet [angol rövidítése: OSCE], vö. [I/5]; [I/6]
- Eckhardt Sándor (1890–1969), magyarországi irodalomtörténész és filológus, vö. [IV:1/89]; [VII:2/6]
- Fabricius-Kovács Ferenc (1919–1977), magyarországi nyelvész, vö. [III/16]; [V:1/59]
- Fant, Gunnar (1919–2009), svédországi akusztikakutató
- Fédération Internationale des Professeurs de Langues Vivantes [FIPLV], vö. [I/3]
- Ferenczy Géza (1901–1974), magyarországi filológus
- Fiatalkorú Nyelvészek Munkaközössége [rövidítve: FINYEKÖ]: „Nyelvtudomány és anyanyelvi oktatás.” In: *Magyar Nyelvőr* 1972, pp. 442–451. A megjelent írást a következők jegyezték: Bánréti Zoltán, Füredi Mihály, Kenesei István, Komlós András, Mártonfi Ferenc, Pap Mária és Radics Katalin. Mellettük a FINYEKÖ tagjai voltak a következők is: Bollobás Enikő, Heller Mária, Pléh Csaba, Réger Zita, Rohonci Katalin, Szabolcsi Anna, Terts István és Tóth Pál.
- Fodor István (1920–2012), magyarországi, majd németországi nyelvész, *Mire jó a nyelvtudomány?* 1968. Gondolat. 398 p. (2. átd., bőv. kiadás: 2001. Balassi. 369 p.)
- Fónagy Iván (1920–2005), magyarországi, majd franciaországi nyelvész és fonetikus, vö. [VII:2/27]
- Freire, Paulo (1929–1997), brazil nevelésszociológus
- Frey Tamás (1927–1977), magyarországi matematikus
- Fülei-Szántó Endre (1924–1995), magyarországi filológus és alkalmazott nyelvész
- Füredi Mihály (1947–), magyarországi nyelvész és informatikus, a FINYEKÖ tagja
- Gáldi László (1910–1974), magyarországi nyelvész és romanista, vö. [VI/9]; [VII:2/18]
- Geleji Katona István (1589–1649), erdélyi református püspök és nyelvész
- Gerbner, George [György] (1919–2005), (magyar származású) amerikai kommunikációkutató
- Gombocz Zoltán (1877–1935), magyarországi magyar nyelvész, vö. [III/43]
- Halle, Morris (1923–1992), amerikai nyelvész
- Hankiss János (1893–1959), magyarországi irodalomtörténész és kultúrpolitikus, vö. [VII:2/13]
- Harris, Z.S. (1909–1992), amerikai nyelvész
- Hegedüs Lajos (1908–1958), magyarországi fonetikus, vö. [VII:2/2]
- Hell György (1921–), magyarországi alkalmazott nyelvész
- Heller Mária (1951–), magyarországi szociológus és kommunikációkutató, a FINYEKÖ tagja

- Herman József (1924–2005), magyarországi romanista és általános nyelvész
- Horányi Özséb (1942–), magyarországi kommunikációkutató és szemiotikus, vö. [F/2]
Hungarológiai Értesítő című periodika (Budapest), vö. [V:4/8]
Hungarológia Oktatása című periodika (Budapest)
Hungarológiai Évkönyv (Pécs), vö. [V:4/7]
- Hutterer Miklós [Claus-Jürgen Hutterer] (1930–1997), magyarországi, majd ausztriai nyelvész, germanista, vö. [VII:2/21]
- Jakobson, Roman (1896–1982), oroszországi, csehszlovákiai, majd amerikai nyelvész és szemiotikus, vö. [V:1/4]; [V:1/24]
- Juhász Jenő (1893–1960), magyarországi finnugrista nyelvész, vö. [VII:2/3]
- Kalmár László (1905–1976), magyarországi matematikus és logikakutató, vö. [V:1/9]
- Karácsony Sándor (1891–1952), magyarországi pedagógiakutató, vö. [VII:2/20]
- Kenesei István (1947–), magyarországi nyelvész, a FINYEKÖ tagja
- Kiefer Ferenc (1931–), magyarországi általános nyelvész és germanista, vö. [VI:2/19]
- Kniezsa István (1898–1965), magyarországi magyar nyelvész és szlavista, vö. [VII:2/4]
- Komlósy András (1946–), magyarországi nyelvész, a FINYEKÖ tagja
- Laziczius Gyula (1896–1957), magyarországi általános nyelvész, vö. [VI:37]; [VII:2/16]
- Lengyel Zsolt (1944–), magyarországi alkalmazott nyelvész és pszicholingvista, vö. [VII:2/22]
- LINGUAPAX, az UNESCO keretében létrehozott nemzetközi bizottság a nyelvi nevelés és a békére való nevelés támogatására
- Lotman, Ju. (1922–1993), észtországi orosz irodalomkutató és szemiotikus, *Szöveg, modell, típus.* 1973, Gondolat. 408 p.
- Lotz János [John Lotz] (1913–1973), amerikai magyar nyelvész, vö. [V/17]; [VII:2/9], [VII:2/28]
- Lőrincze Lajos (1915–1995), magyarországi magyar nyelvész
Magyar Nyelv című folyóirat (Budapest)
Magyar Nyelvről című folyóirat (Budapest), vö. [V:3/1]
Magyarosan című folyóirat (Budapest)
- Marcus, Solomon (1925–2016), romániai matematikus és matematikai nyelvész,
A nyelvi szépség matematikája. 1977, Gondolat. 398 p.
- Mártonfi Ferenc (1945–1991), magyarországi orientalista nyelvész, a FINYEKÖ tagja
- Marx György-féle integrált természettudományos oktatás: Marx György (1927–2002) magyarországi fizikus és a természettudományos oktatás fejlesztője által kidolgozott modell
- Modern Nyelvoktatás* [régi] című periodika (Budapest), vö. [V:3/2]
Modern Nyelvoktatás [új] című folyóirat (Budapest), vö. [V:3/3]
- Nagy J. Béla (1884–1967), magyarországi magyar filológus, *Magyar nyelvkönyv a gimnáziumok és leánygimnáziumok VII–VIII. oszt. számára.* 1946. Franklin. 103 p.
- Nyelvtudományi Intézet Közleményei* című periodika (Budapest)
Nyelvtudományi Közlemények című folyóirat (Budapest)
- Ondruš, Pavel (1919–1980), szlovákiai szlovák nyelvész
Orbis című nemzetközi dialektológiai folyóirat (Louvain, 1952–)
- Pais Dezső (1886–1973), magyarországi magyar nyelvész, vö. [III/43]

- Pap Mária (1942–), magyarországi nyelvész, a FINYEKÖ tagja
- Papp Ferenc (1930–2001), magyarországi szlavista és alkalmazott nyelvész; *Alkalmazott Nyelvtudomány*. 1989, Akadémiai K. 35 p. (*Értekezések, emlékezések* [című akadémiai sorozat]); *Könyv az orosz nyelvről*. 1979, Gondolat. 476 p.
- Papp László (1924–1996), magyarországi magyar nyelvész
- PEN Club, a költők [poets], esszéisták [essayists] és regényírók [novelists] nemzeti szervezeteinek világméretű hálózata
- Petőfi S. János (1931–2013) magyarországi, majd olaszországi szövegkutató
- Pléh Csaba (1945–) magyarországi pszichológus és nyelvész
- Pop, Sever (1901–1961), romániai, majd belgiumi dialektológus
- Punya Sloka, Ray [nem állapíthatók meg születésének adatai], amerikai, majd indiai nyelvész, vö. [VI/25]
- Radics Katalin (1947–), magyarországi nyelvész, majd amerikai könyvtáros, a FINYEKÖ tagja
- Réger Zita (1944–2000), magyarországi szociolingvista és pszicholingvista, a FINYEKÖ tagja
- Rohonci Katalin (1952–), magyarországi nyelvész, a FINYEKÖ tagja
- Rosetti, Alexandru (1895–1990), romániai nyelvész, romanista, vö. [III/33]
- Rubinyi Mózes (1881–1965), magyarországi magyar nyelvész és filológus, vö. [VII:2/1]; [VII:2/5]
- Ruzsiczky Éva (1928–2010), magyarországi magyar nyelvész
- Sajnovics János (1733–1785), magyarországi csillagász és filológus
- Sapir, Edward (1884–1939), amerikai nyelvész és kulturális antropológus; magyar nyelvű műve: *Az ember és a nyelv*. Válogatta, fordította és az utószót írta Fabricius-Kovács Ferenc. 1971, Gondolat. 276 p.
- Saussure, Ferdinand de (1857–1913), svájci általános nyelvész: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. 1967, Gondolat. 305 p. (Második kiadása: 1997, Corvina. 395 p.)
- Sebeok, Thomas A. [Sebők Tamás] (1920–2000), amerikai magyar nyelvész és szemiotikus, (szerk.). *Portraits of Linguists. A Biographical Source Book for the History of Western Linguistics 1776–1963*. Bloomington – London, 1966. Indiana University Press. xv+580, vii+605 p.
- Simon Józsefné [Tudóssy Margit] (1913–2001), magyarországi filológus, nyelvtanár és tudományszervező
- Simonyi Zsigmond (1853–1919), magyarországi magyar nyelvész, vö. [VII:5/21]
- Sipőczy Győző (1924–1996), magyarországi nyelvtanár és alkalmazott nyelvész *Somogyi Néplap* című napilap (Kaposvár)
- Steinitz, Wolfgang (1905–1967), németországi finnugor nyelvész, vö. [VII:2/7] *Studia Contrastiva* (= *Studia comparationis linguae hungaricae*), magyarországi összevető nyelvészeti sorozat (Budapest), vö. [V:2/2]
- Szabó Dénes (1913–1994), magyarországi magyar nyelvész
- Szabolcsi Anna (1953–), magyarországi, majd amerikai nyelvész, a FINYEKÖ tagja
- Szalai Sándor (1912–1983), magyarországi szociológus és filozófus
- Szecső Tamás (1933–1998), magyarországi kommunikációkutató
- Szelezsán János (1934–), magyarországi matematikus és informatikus

- Szende Aladár (1914–2003), magyarországi magyar nyelvész és nyelvpedagógus, vö. [VII:2/23]
- Szende Tamás (1940–2015), magyarországi magyar fonetikus és általános nyelvész, vö. [VII:2/24]
- Szentágothai János (1912–1994), magyarországi anatómus és agykutató, vö. [VII:2/25]; [VII:5/12]
- Szentgróti Árpádné (1923–1977), az MTA Nyelvtudományi Intézetének adminisztratív munkatársa, vö. [VII:2/11]
- Szűcs Tibor (1956–), magyarországi magyar nyelvész
- Tamás Lajos (1904–1984), magyarországi romanista nyelvész, vö. [VII:2/10]
- Telegdi Zsigmond (1909–1994), magyarországi általános nyelvész és orientalista, vö. [VII:2/14]
- Temesi Mihály (1914–1988), magyarországi magyar nyelvész, *A magyar nyelvtudomány*. 1980, Gondolat. 408 p.
- Terts István (1948–), magyarországi magyar nyelvész, a FINYEKÖ tagja
- Tompa József (1905–1990), magyarországi magyar nyelvész
- Tóth József (1940–), magyarországi társadalomföldrajz-kutató
- Tóth Pál (1947–), magyarországi kommunikációkutató, a FINYEKÖ tagja
- UNESCO = United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, az Egyesült Nemzetek oktatási, tudományos és kulturális szakosított szervezete
- Varga [Vargha] Dénes (1928–2014), magyarországi matematikus és informatikus nyelvész
- Vekerdi László (1924–2009), magyarországi tudománytörténész
- Végh József (1912–1997), magyarországi magyar nyelvész, vö. [VII:2/15]
- Voigt Vilmos (1940–), magyarországi folklorista és szemiotikus
- Weinreich, Uriel (1906–1967), amerikai nyelvész
- Zsilka János (1930–1999), magyarországi magyar nyelvész
- Zsirmunskij, V. M. (1891–1961), oroszországi nyelvész és poétikakutató, *Irodalom, poétika*. 1981, Gondolat. 539 p.
- Zsolnai József (1935–2011), magyarországi pedagógiai kutató és alkalmazott nyelvész, vö. [VII:2/22]; [VII:6/26]

Szépe György írásainak jegyzéke

A Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására) c. értekezés 6.4. pontjában benyújtott irodalomjegyzék kiegészített változata

Rövidítések és jelek¹

Folyóiratok, sorozatok

I. OK = A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei

ALH = Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae

ÁltNyT = Általános Nyelvészeti Tanulmányok

MNy = Magyar Nyelv

MNyJ = Magyar Nyelvjárások

MNyO = Modern Nyelvoktatás (új sorozat)

MNyOr = Modern Nyelvoktatás (régí sorozat)

MNyTK = A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai

NyIrK = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (Kolozsvár)

NyK = Nyelvtudományi Közlemények

Nyr = Magyar Nyelvőr

Szerkesztett kötetek

NypMJ = Nyelvpolitika: múlt és jövő. Lásd a bibliográfiában [II/7].

Folyton megújuló = A folyton megújuló nyelvészet. Szépe György nyelvészeti írásaiból tanárok és diákok részére. Lásd a bibliográfiában [II/8].

Nyportrék = Nyelvészportrék. Lásd a bibliográfiában [II/9].

Egyéb (nem közkeletű) rövidítések

Akad. = Akadémiai

T: = Szerzőtárs, Szerzőtársak, Szerkesztőtárs, Szerkesztőtársak

Jelek a tételek között

◆ 2006 utáni első megjelenések tételei következnek

◆◆ 2006 előtti első megjelenésű tételek következnek, amelyek az eredeti bibliográfiában nem szerepeltek, de 2006 utáni újraközlésük miatt ebben a kiegészített listában helyük van

¹ A fentebb már azonosított néhány jel megismétlésével. – *A szerk.*

Jelek a tételeken belül

- | ugyanannak a munkának másféle (pl. más címmel megjelent) kiadása vagy más nyelven megjelent kiadása (fordítása) következik
 || ugyanannak a munkának az újraközlése következik

Megjegyzések a könyvészeti adatok közzétételéről

Könyv megjelenésének adatai lehetőség szerint **Hely: Közreadó vagy kiadó, évszám. x p.** vagy **x–y.** (A megjelenés helye, különösen Bp. gyakran fölöslegesnek tűnik, a sorrend tudatosítása érdekében szerepeltetjük. Az adatok sorrendjének ismerete ritka kiadványok esetében nagymértékben segíti az azonosításukat.)

Időszaki kiadvány címe után zárójelben (**Megjelenés helye**), ha nem közismert. A számozás rendszerint **évszám/sorszám**. Nem egyértelmű, mert a sorszám jelölheti az évfolyamot (lásd régi vagy hazai nyelvészeti folyóiratainkat), és jelölhet az éven belüli sorszámot is. Általában nem okozhat gondot, és szükség szerint kivételesen előfordul **évszám/kötet(szám)** is.

A tételek (és „altételek”) végére került az írás nyelve, ha nem triviális (leggyakrabban a VI. rész recenziói és az *ALH* esetében).

Az irodalomjegyzék felépítése²

I.	Külföldön kiadott könyvek vagy könyvrészletek	78
II.	Belföldön kiadott könyvek vagy könyvrészletek	78
III.	Nemzetközi folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmányok	79
IV.	Hazai folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmányok	84
	IV.1. Magyar nyelvű tanulmányok	84
	IV.2. Idegen nyelvű tanulmányok	92
V.	Szerkesztés	93
	V.1. Kötetek szerkesztése	93
	V.2. Sorozatszerkesztés	95
	V.3. Tényleges folyóiratszerkesztés	96
	V.4. Szerkesztő bizottsági (vagy hasonló) tagság	96
VI.	Tudományos munkák bírálata (recenziók)	97
VII.	Egyéb közlemények	99
	VII.1. Magyar nyelvészeti jellegű kisebb közlemények (válogatás).	99
	VII.2. Személyekhez kapcsolódó írások	100
	VII.3. Szervezetekhez, eseményekhez kapcsolódó írások (erős válogatás).	103
	VII.4. Hozzászólások	104
	VII.5. Előszók és utószók (mások által szerkesztett kötetekhez)	105
	VII.6. Más csoportokba be nem sorolható írások	107
	FÜGGELÉK: Terjedelmes szakmai interjúk	110

² A *Modern Nyelvoktatás* itt és most érvényes oldalszámaival. – *A szerk.*

I. Külföldön kiadott könyvek vagy könyvrészletek

- [I/1] *Less taught languages in Europe. Their place in education and their role.* Paris: UNESCO, 1980. 118 p.
- [I/2] *L'expérience Hongroise dans le domaine de la planification et de méthodologie de l'enseignement des langues relativement peu enseignées en Europe.* Paris: UNESCO, 1983. 107 p. (T: Herman József)
- [I/3] *Language policies for the world of the twenty-first century.* Paris: World Federation of Modern Language Associations, 1993. 50 p. (T: E. Batley, M. Candelier, G. Hermann-Brennecke) | Egyszerre jelent meg hasonló adatokkal franciául, később olaszul és – nagy részben – magyarul is. | Olasz nyelvű változata: *Politiche linguistiche per il mondo del XXI secolo. Rapporto [49] per l'UNESCO.* Roma: Bulzoni Editore, 1995. 97.
- [I/4] *Declaració Universal de Drets Lingüístics. Declaració de Barcelona. 6 / 6 / 96.* Comitè de Seguiment. 36. [A négy nyelvű – katalán, francia, angol és spanyol – dokumentum egyik előkészítőjeként és aláírójaként.] | Magyarul: *A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (Barcelonai nyilatkozat).* Elfogadta a Nyelvi Jogok Világkonferenciája Barcelonában, 1996. június 6-án.
| *Barcelonai nyilatkozat* címmel teljes szöveg:
(http://adattar.adatbank.transindex.ro/nemzetkozi/Barcelonai_Nyilatkozat.htm)
| *A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* címmel:
(http://www.mnyknt.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=101&Itemid=30) *Nyelvünk és kultúránk 1996/94–95.* 140–151. [Megjegyzés a dokumentum szövege előtt: „Teljes magyar fordítását első ízben A Hét közölte (Bukarest).”]
- [I/5] *The Hague recommendations regarding the education rights of national minorities & Explanatory note.* The Hague: Foundation on Inter-Ethnic Relation, 1966. 18. [Az EBESZ háttér-intézménye által összehívott szerzői csoport tagjaként.] || *International Journal on Minority and Group Rights* 1997/4. 199–213.
| Magyarul: *A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló hágai ajánlások és értelmező megjegyzések.*
(<http://www.osce.org/hu/hcnm/32186?download=true>)
- [I/6] *The Oslo recommendations regarding the linguistic rights of national minorities & Explanatory note.* The Hague: Foundation on Inter-Ethnic Relation, 1998. 34 p. [Az EBESZ háttér-intézménye által összehívott szerzői csoport tagjaként.]
| *Oslói ajánlások a nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól, 1998.*
(<http://adattar.adatbank.transindex.ro/nemzetkozi/oslung.pdf>)

II. Belföldön kiadott könyvek vagy könyvrészletek

- [II/1] A szó és a szókészlet általános kérdései. In: Tompa József (szerk.) *A mai magyar nyelv. Leíró nyelvtan* I. Bp.: Akad. K., 1961. 123–142. [Fejezet az akadémiai nyelvtanban.] | 2. kiadás: 1970.
- [II/2] *A dokumentáció gépesítése I. A magyarországi gépi fordítás fejlesztése.* Bp.: OMFB, 1965. 38 p. (I. változat. T: Kiefer Ferenc, Papp Ferenc)
- [II/3] *A dokumentáció gépesítése I. A magyarországi gépi fordítás fejlesztése.* Bp.: OMFB, 1967. 78 p. (II. változat. T: Petőfi S. János, Vargha Dénes)

- [II/4] *Információtechnológia – információkultúra*. 1968. Bp.: OMFB Rendszerelemző Iroda, 1968. 126 p. [Egy szakértő csoport szerzői kollektívájában.]
- [II/5] Az alsóbb nyelvi szintek leírása. In: Károly Sándor – Telegdi Zsigmond (szerk.) *Előkészítő dolgozatok a magyar nyelv generatív nyelvtana témaköréből = ÁltNyT 1969/VI*. 359–466.
- [II/6] *Szociolingvisztika δ - π*. Bp. – Pécs – Veszprém, 1996. 134 p. (T: Lengyel Zsolt, Navrácsics Judit, Szabari Krisztina) | 2. kiadás [változatlan újryomás]: 1998.
- [II/7] *Nyelvpolitika: múlt és jövő*. Pécs: Iskolakultúra, 2001. 225 p. (*Iskolakultúra-könyvek 7*. Sorozatszerkesztő: Géczy János; a kötet szerkesztője: Fóris Ágota.)
- ◆
- [II/8] *A folyton megújuló nyelvészet. Szépe György nyelvészetei írásaiból tanárok és diákok részére*. Bp.: Tinta Könyvk., 2011. 347 p. (*Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 126*. Sorozatszerkesztő: Kiss Gábor; válogatta és szerkesztette Terts István.)
- [II/9] *Nyelvészportrék*. Bp.: Tinta Könyvk., 2013. 294 p. (*Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 153*. Sorozatszerkesztő: Kiss Gábor; a kötet szerkesztője: Szöllősy Éva.)

III. Nemzetközi folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmányok

- [III/1] *Matematicseskzaka i prikladnaja lingvisztika v Vengrii. Masinnij perevod i prikladnaja lingvisztika 1966/9*. 46–52. (T: Papp Ferenc)
- [III/2] Remarks on the Hungarian nominal sentence. In: Morris Halle et al. (szerk.) *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday*. The Hague – Paris: Mouton, 1967. 1960–1972. | Magyar változatát lásd [IV:1/11].
- [III/3] Teoretiko-grammaticseskzake raszsuzsdenija odnositelno masinnogo perevoda. In: Vargha Dénes (szerk.) *Razrabotka masinnih (avtomaticseskkih) szisztem perevoda sz odnogo jazika na drugoj i ih primenenije*. Bp.: OMDK, 1968. 305–310. [Magyarországon kiadott nemzetközi kötet.]
- [III/4] Sprachwissenschaftliche Notizen über Redestenographie. *Theorie und Praxis Wissenschaftliche Zeitschrift für Stenographie, Maschineschreibung und verwandte Gebiete* (Berlin) 1969/13. 98–106. | Magyarul lásd [IV:1/4].
- [III/5] Some problems in agglutination. In: *Actes du Xe Congrès International des Linguistes (Bucarest, 28 août – 2 septembre 1967)*. Bucarest: Editura Academiei, 1970. 357–363.
- [III/6] Bedeutung und Probleme der angewandten Linguistik. In: *Kongressbericht der 2. Jahrestagung für angewandte Linguistik*. Heidelberg: GAL, 1971. 115–120.
- [III/7] *Primenjena lingvistika u Madarskoj i nastava maternjeg jezika u školam v Madarsko*. *Biletan Društva za Primenjenu Lingvistiku* (Novi Sad) 1974/2. 40–49. (Horvát nyelven.)
- [III/8] Alternatives sémiologiques. In: *Sémiotique = Recherches Internationales à la lumière du marxisme* (Paris) 1974/81. 6–25. (T: Voigt Vilmos) || *Kodikas/Code* (Tübingen) 1981/3(1) 83–94. | Magyarul lásd [IV:1/25]. | Románul is megjelent.

- [III/9] Two problems of topic-comment. In: F. Daneš (szerk.) *Papers on Functional Sentence Perspective*. Prague: Academia, 1974. 81–86. (T: Dezső László)
- [III/10] Notes on linguistics in Hungary. In: Makkai Ádám (szerk.) *Toward a Theory of Context in Linguistics and Literature*. The Hague – Paris: Mouton, 1976. 145–162.
- [III/11] The issue of mother tongue education and the attempts to rejuvenate mother tongue education in Hungary. In: Szépe György – A. Zampolli (szerk.) *Studies on Mother Tongue Education = Special Issue No. 21 of the AILA Bulletin*. Pisa: CNUCE, 1978. 106–119. [Vö. [V:1/21].]
- [III/12] Politique linguistique nationale ‘globale’ et ouverte à une coopération européenne et mondiale. In: J.-P. van Deth – J. Puyo (szerk.) *Statut et gestion des langues. Actes du 2e colloque internationale «Langues et coopération européenne»*. Paris: CIREEL, 1982. 207–218.
- [III/13] Remarks on European language policy. In: G. Braga – E. Monti Civelli (szerk.) *Linguistic Problems and European Unity*. Milano: Ageli, 1982. 253–256.
- [III/14] Mother tongue, language policy and education. *Prospects* 14/1. Paris: UNESCO, 1984. 63–77. | Egy időben megjelent az UNESCO többi öt hivatalos nyelvén. | Magyarul lásd [IV:1/64].
- [III/15] L'état de la langue hongroise. In: J. Maurais (szerk.) *La crise des langues*. Montréal – Paris: Le Gouvernement du Québec, 1985. 473–484. (T: Grétsy László, Bencédy József, Honti Mária) [A magyar nyelvű [IV:1/53] rövidített változata.]
- [III/16] Ferenc Fabricius-Kovács and Hungarian mother-tongue education. In: Kontra Miklós (szerk.) *Ferenc Fabricius-Kovács. Bibliography*. Bloomington, Ind.: Eurolingua, 1984. 20–26.
- [III/17] [A sketch of Hungarian linguistics today (japán cím angol fordítása).] *The Bulletin of the International Institute for Linguistic Sciences* (Kyoto) 1985/7(1). 66–80. (T: Hidasi Judit) (Japánul.)
- [III/18] Training of mother tongue teachers who will be at the same time applied linguists. *Journal of Applied Linguistics* (Thessaloniki) 1986/1(2). 106–117. (T: Andor József)
- [III/19] Language policy, language planning, status planning. In: L. Mac Mathúna – N. French – E. Murphy – D. Singleton (szerk.) *The less widely taught languages in Europe*. Dublin: IRAL, 1987. 79–94.
- [III/20] Literacy problems in Hungary. In: E. Zuanelli (szerk.) *Literacy in School and Society*. New York: Plenum, 1989. 115–126. (T: Dovala Márta)
- [III/21] Remarks on language policy and language learning in Europe (demonstrated by the problems of Hungary). In: *Teaching Foreign Languages and Promotion of Cooperation and Understanding in Europe. International Seminar, September 23–27, 1985*. Prague: Charles University, 1989. 71–79.
- [III/22] How can the requirements in language teaching be transposed into the education of future language teachers? *Greek Applied Linguistics Association Bulletin* (Thessaloniki) 1989/1(4). 23–27.
- [III/23] La paz y la comprensión internacional como problemas globales en el contexto de la enseñanza de lenguas extranjeras. In: M. Siguan (szerk.) *Las*

- lenguas y la educación para la paz*. Barcelona: ICE-Horsori, 1989. 13–28. (T: Radnai Zsófia)
- [III/24] Language teaching in the twenty-first century. In: A. Harvey – M. Horsella (szerk.) *Second Latin American ESP Colloquium Proceedings*. Santiago de Chile: Universidad de Chile, Facultad de Ciencias Físicas y Matemáticas, 1990. 59–67.
- [III/25] La politique linguistique avant et après la Révolution Française. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg. Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe* 1990/4. 376–379. (T: Oláh Tibor)
- [III/26] Helsinki Final Act – peace – language. In: A. Raasch (szerk.) *Peace through Language Teaching = Saarbrücker Schriften zur Angewandten Linguistik und Sprachlehrforschung* 1991/9. 77–88.
- [III/27] Program in communication and semiotics at Janus Pannonius University, Pécs. In: J. Bernard – W. Enninger – A. Eschbach-Withalm (szerk.) *Theoretische und praktische Relevanz der Semiotik. Akten des Internationalen Symposiums, Essen, Dezember 1986*. Wien: Österreichische Gesellschaft für Semiotik – Institut für Sozio-Semiotische Studien, 1991. 311–320. (T: Horányi Özséb)
- [III/28] Frühes Fremdsprachenlernen in der neuen Republik Ungarn. In: E. Meyer – Ch. Kodron (szerk.) *Fremdsprachenunterricht in den Primarschulen Europas. Jahrbuch 93. Förderverein für frühes Fremdsprachenlernen. Kinder lernen europäische Sprachen e.V.* Stuttgart – Düsseldorf – Berlin – Leipzig: Ernst Klett, 1993. 132–138. (T: Radnai Zsófia)
- [III/29] Major language issues in the region. *Neofilolog* (Poznań) 1994/7. 173–176[?].
- [III/30] Central and Eastern European language policies in transition (with special reference to Hungary). *Current Issues in Language & Society* (Clevedon) 1994/1(1). 41–64.
- [III/31] Recent changes in language policy in Hungary. In: W. Scott – S. Mühlhaus (szerk.) *Languages for Specific Purposes*. Kingston – London: CILT, 1995. 24–29.
- [III/32] Language policy for the 21st century: lessons from history. In: R. Phillipson – T. Skutnabb-Kangas (szerk.) *Papers from the Round Table on Language Policy in Europe, April 22, 1994 = Rolig Paper 52*. Roskilde, Denmark: Roskilde Univ. Center. 4–8. [A teljes kötet: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED376703.pdf>]
- [III/33] Sketches on the contemporary history of language sciences in Central and East Europe. *Revue Roumaine de Linguistique* (Bucarest) 1995/40. 127–132.
- [III/34] New era, new peace, new language policy. *LINGUAPAX IV*. Barcelona: Centre de UNESCO de Catalunya, 1995. 111–120.
- [III/35] Peace and communication. In: D. Cunningham – M. Candelier (szerk.) *LINGUAPAX V. Melbourne – Australia. June 30 – July 1, 1995*. Belgrave, Australia: Fédération Internationale des Professeurs de Language Vivantes – Australian Federation of Modern Language Teachers Association. 62–69. (T: Horányi Özséb)

- [III/36] Applied linguistics and teacher education. In: Ch. Wulf (szerk.) *Education in Europe*. Münster – New York: Waxmann, 1995. 202–207. (T: Radnai Zsófia)
- [III/37] Language policy and language rights. In: Pusztay János (szerk.) *Materiellen zweier Konferenzen über Die sprachliche Situation bei den uralischen Völkern (Szombathely 1994) und Areale Kontakte der uralischen Sprachen (Szombathely 1995) = Specimina Sibirica 12*. Szombathely: Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola, 1996. 7–24. [Magyarországon rendezett nemzetközi konferencián tartott előadás írásbeli változata.]
- [III/38] Language policy for a wider Europe. Modern language learning in the new Europe. The role of the European languages. In: *Proceedings of the First Annual Colloquy of the European Centre for Modern Languages of the Council of Europe. 8 and 9 December 1995, Graz, Austria*. 20–25. [Baszk, spanyol és francia nyelvű összefoglalással.] | Hasonló formában francia nyelven: Une Politique linguistique pour une Europe élargie. In: *L'apprentissage de langues vivantes dans la nouvelle Europe. Le rôle du Centre européen pour les langues vivantes à Graz. Actes du Premier Colloque Annuel du Centre européen pour les langues vivantes du Conseil de l'Europe. 8 et 9 décembre 1995. Graz, Autriche*. 1997. 63–69.
- [III/39] Remarks on language, human rights and peace. In: *UNESCO LINGUAPAX. International Seminar on Language Policies*. Bilbao: UNESCO-ETXEA, 1997. 381–384.
- [III/40] Some remarks on the education rights of national minorities in Central and Eastern Europe. *International Journal on Minority and Group Rights* (The Hague) 1997/4(2). 105–113.
- [III/41] Comenius as an applied linguist. In: J. Hendrich – M. Procházka (szerk.) *Comenius and the Significance of Languages and Literary Education. Selected Papers [of] Section Five [of the] International Conference [on] J. A. Comenius' Heritage and Education of Man for the 21st Century*. Praha: Carolinum, 1999. 326–335. | In: *Nyportrék* 135–143. (Magyarul.)
- [III/42] The position of Hungarians in Romania and Slovakia in 1996. *Nationalities Papers* (Levittown, Pa.) 1999/27. 69–92. | Magyar fordítását lásd [IV:1/115].
- [III/43] The Budapest School of Linguistics. *Eurasian Studies Yearbook* (Bloomington, Ind.) 2000/72. 5–27.
- [III/44] Right to mother tongue education. Technology and/or identity. In: Th. Fleiner – H. Nelde – J.-G. Turi (szerk.) *Law and Language(s) of Education. IVth International Conference on Language and Law. University of Fribourg, Switzerland (14–17 September 1994)*. Fribourg, Suisse: Institut du Fédéralisme ; Bâle – Genève – Munich: Helbing & Lichtenhahn, 2001. 53–65.
- [III/45] Paradigmi del XX secolo in Ungheria (dalla prospettiva delle Scienze della Lingua). In: Rónaky Eszter & Dombi Beáta (szerk.) *Come interpretare il Novecento? Una memoria per il futuro. Atti del 1° Seminario internazionale interdisciplinare (Pécs, 8–10 maggio 2000)*. Pécs: Imago Mundi, 2001. 41–45. [Magyarországon rendezett nemzetközi konferencián tartott előadás írásbeli változata.]

- [III/46] Problèmes de politiques linguistique en Hongrie. In: Y. Foucault (szerk.) *Politiques linguistiques en Europe. (Actes du colloque organisé les 20–21 novembre 2000 par le Centre Interuniversitaire d'Études Françaises de l'Université Eötvös Loránd de Budapest)*. Bp.: Nemzetközi Hungarológiai Központ, 2001. 23–36. (T: Csernusné Ortutay Katalin) [Magyarországon rendezett nemzetközi konferencián tartott előadás írásbeli változata.]
- [III/47] Language rights and language policy: a European view. In: Székács Anna (szerk.) *Japanese Language Education in Europe 7*. Bp.: Association of Japanese Language Teachers in Europe – Magyarországi Japánnyelv Oktatók Társasága, 2002. 18–31. [Magyarországon rendezett nemzetközi konferencián tartott előadás írásbeli változata.]
- [III/48] Remarques glotto-politiques sur l'activité traduisante en Hongrie. In: Thomas Szende – Máté Györgyi (szerk.) *Frontières et passages. Actes du colloque franco-hongrois sur la traduction*. Bern – Berlin et al.: Peter Lang, 2003. 203–208.
- [III/49] Neue Herausforderungen für die Angewandte Linguistik in Bezug auf den ungarischen Sprachraum. In: R. Emons (szerk.) *Sprache transdisziplinär = Forum Angewandte Linguistik 41*. Frankfurt am Main – Berlin et al.: Peter Lang, 2003. 107–112. (T: Szűcs Tibor)
- [III/50] Linguistic aspects of diversity. In: D. Cunningham – A. Hatoss (szerk.) *An International Perspective on Language Policies. Practices and Proficiencies. Festschrift for David E. Ingram*. Belgrave, Australia: FIPLV, 2005. 51–58.
- ◆
- [III/51] A nyelvpolitikáról mint társadalmi eszközről és mint diszciplináról. In: Benő Attila – Fazekas Emese – Szilágyi N. Sándor (szerk.) *Nyelvek és nyelvvaltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére. = A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet kiadványai 4*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2007. 344–348.
- [III/52] Bilingualismus als Zufall. In: Petra Szatmári – Dóra Takács (szerk.): *Mit den beiden Lungenflügeln atmen. Zu Ehren János Kohn*. München: Lincom, 2008. 273–278. (T: Szűcs Tibor)
- [III/53] Tér és idő leképezése a grammatikában (magyar–francia kontrasztív nyelvészeti vázlat keretében). In: Plamenka Vlahović – Ranko Bugarski – Vera Vasić (szerk.) *Višezjezinčni svet Melanije Mikeš*. Novi Sad: Filozofski Fakultate Univerziteta u Novom Sadu – Društvo Primenjenu Linguistiku Srbije, 2009. 159–166.
- [III/54] Mother tongue competence and socio-professional intergration into the community. In: Vera Vasić (szerk.) *Language in Use. Applied Linguistics in Honour of Ranko Bugarski*. Novi Sad: Društvo za primenjenu linguistiku Srbije, Filozofski fakultet – Beograd: Filološki fakultet, 2011. 219–230.
- [III/55] 52 meetings with Solomon Marcus. In: Lavinia Spanodonide – Gheorghe Paun (eds.) *Meetings with Solomon Marcus*. Bucharest: Editura Spanodugino, 2011. 1205–1210.

IV. Hazai folyóiratban vagy gyűjteményes kötetben megjelent tanulmányok

IV.1. Magyar nyelvű írások

- [IV:1/1] Vegyes magánhangzójú szavaink illeszkedésének kérdéséhez. In: Benkő Loránd (szerk.) *Magyar hangtani dolgozatok*. Bp.: Akad. K., 1958. 105–129.
- [IV:1/2] Néhány, a szinkron dialektológiával összefüggő kérdésről. *MNyj* 1961/7. 45–57.
- [IV:1/3] A generatív grammatika transzformációs modelljéről. *ÁltNyT* 1963/I. 273–294. [Német kivonat külön kivonat-füzetben.]
- [IV:1/4] Nyelvészeti jegyzetek a beszédgyorsírásról. *Nyr* 1963/87. 131–137. | Később külföldön németül lásd [III/4].
- [IV:1/5] Az egyeztetés kérdéséhez. In: Benkő Loránd (szerk.) *Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből*. Bp.: Akad. K., 1964. 355–359.
- [IV:1/6] A magyarországi gépi fordítás néhány kérdése. *ÁltNyT* 1964/II. 211–230.
- [IV:1/7] A nyelvtanulás nyelvészeti modellje. *MNyOr* 1965/2. 39–47. || In: *Folyton megújuló* 102–109.
- [IV:1/8] Újabb jegyzetek az idegen nyelvek tanításáról. *MNyOr* 1965/3. 130–135.
- [IV:1/9] A szótár a generatív nyelvleírásban. *ÁltNyT* 1966/IV. 167–188.
- [IV:1/10] A magyar generatív fonológia néhány kérdése. In: Imre Samu – Szathmári István (szerk.) *A magyar nyelv története és rendszere*. Bp.: Akad. K., 1967. 305–310.
- [IV:1/11] Megjegyzések a nominális mondatról. *ÁltNyT* 1967/V. 269–285. [Először angolul jelent meg külföldön, lásd [III/2], ez a magyar változata.]
- [IV:1/12] Adalékok a topic-comment problémához. *NyK* 1967/49. 365–388. (T: Dezső László) | Contribution to the topic-comment problem. In: Osten Dahl (szerk.) *Topic and comment. Contextual boundness and focus*. Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1974. 65–93. (Angolul [változat].)
- [IV:1/13] A folyton megújuló nyelvészet. *Irodalmi és Nyelvi Közlemények* 1968/1. 151–184. || In: *Folyton megújuló* 71–94.
- [IV:1/14] Nyelvészeti jegyzetek Arany Jánosnak „Valami az asszonánchról” című tanulmányáról. *Nyr* 1969/63. 1–31. || In: *Nyportrék* 32–64.
- [IV:1/15] Nyelvi funkciók, generatív nyelvészet, népköltészet. *Valóság* 1969/6. 20–32.
- [IV:1/16] A nyelvészeti diszciplínák és a kommunikációkutatás. In: Szecskő Tamás – Szépe György (szerk.) *Nyelv és kommunikáció* 1. Bp.: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1969. 127–157. || In: Pataki Ferenc – Solymosi Zsuzsanna (szerk.) *Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény 2. Kommunikáció, kommunikációkutatás*. Bp.: Tankönyvk., 1972. 143–162. || In: *Folyton megújuló* 20–37.
- [IV:1/17] Kommunikációs és grammatikai megjegyzések a névről. In: Kázmér Miklós – Végh József (szerk.) *Névtudományi előadások*. Bp.: Akad. K., 1970. 307–311.
- [IV:1/18] Nyelvészet és nyelvfilozófia. *Korunk* 1970/29. 1742–1745. || In: *Folyton megújuló* 65–69.
- [IV:1/19] Nyelvmélet és rendszerelmélet. In: Hajnal Albert – Kiss István (szerk.) *Rendszerelméleti ankét a szervezeti rendszerekről*. Budapest, 1970. szep-

- tember 22–23. Bp.: Neumann János Számítógéptudományi Társaság, 1971. 237–258.
- [IV:1/20] Az alkalmazott nyelvészet ügye. *MNy* 1971/67. 262–270.
- [IV:1/21] Logopédia, kommunikáció és nyelvészet. In: Benkő Loránd – Szépe György (szerk.) *Nyelvészet és gyakorlat*. Bp.: Akad. K., 1971. 41–53. (T: Vas-Kovács Emőke, Gordosné Szabó Anna)
- [IV:1/22] Az érthetőség és közérthetőség néhány nyelvi vonatkozása. In: Szerdahelyi István (szerk.) *Művészet és közérthetőség*. Bp.: Akad. K., 1972. 42–59.
- [IV:1/23] A magyar rokonsági elnevezések néhány kérdése. *ÁltNyT* 1972/VIII. 181–199. | Some problems of Hungarian kinship terminology. *ALH* 1976/1–2. 1–26.
- [IV:1/24] A magyar és francia rokonsági elnevezések összevetése. In: Horváth Miklós – Temesi Mihály (szerk.) *Összevető nyelvvizsgálat, nyelvtanítás*. Bp.: Tankönyvk., 1972. 343–348.
- [IV:1/25] Szemiotikai alternatívák. *Valóság* 1972/7. 40–49. (T: Voigt Vilmos) | Francia változatban megjelent két helyen, az egyiket lásd [III/8]. | Románul is megjelent. || In: *Folyton megújuló* 116–122.
- [IV:1/26] Szemiotikai megjegyzések a kreativitás kérdéséhez. In: *A kreativitás egyéni és közösségi változatai*. Sopron: Neumann János Számítógéptudományi Társaság, 1973. 1–20. (T: Horányi Özséb)
- [IV:1/27] A sci-fi nyelvészeti problémái. In: Kuczka Péter (szerk.) *A holnap meséi*. Bp.: Kossuth K., 1973. 351–375. [Van német fordítása, amely nem jelent meg.]
- [IV:1/28] A nyelvészeti strukturalizmus kérdéséhez. *Magyar Tudomány* 1973/18. 240–244. (T: Herman József)
- [IV:1/29] A magyar betűállomány fonológiai szerkezetének elemzéséhez. *ÁltNyT* 1974/X. 153–179. | K razboru fonologicseszkoj sztrukturi vengerszkogo szosztava bukva. *ALH* 1977/1–2, 41–73. | Angolul is megjelent.
- [IV:1/30] A nyelv szemantikája és szemiotikája. In: Imre Samu – Szathmári István – Szűts László (szerk.) *Jelentés és stilsztika*. Bp.: Akad. K., 1974. 587–592.
- [IV:1/31] Megjegyzések a nyelvészettörténethez. Gulya János – Szathmári István (szerk.) *Sajnovics János emlékünnepe és tudománytörténeti szimpózium = MNyTK* 1974/131. 121–125. || In: *Folyton megújuló* 96–100.
- [IV:1/32] Továbbfejlődés a nyelvészetben. *Magyar Tudomány* 1974/19. 237–247. (T: Herman József) || In: Szerdahelyi István (szerk.) *A strukturalizmus-vita*. Bp.: Akad. K., 1977. 155–162. || *Látóhatár* 1974/9. 201–210. [Rövidítve.]
- [IV:1/33] Nyelvtudomány és nyelvtanítás. Szathmári István (szerk.) *Anyanyelvünk az általános iskolában*. Bp.: Tankönyvk., 1974. 208–213.
- [IV:1/34] Az alkalmazott nyelvészet néhány kérdése. *NyK* 1975/77. 403–415. || Újra-közölve.
- [IV:1/35] Nyelvi, kommunikációs nevelés. *Magyar Tudomány* 1975/20. 130–137. || *Látóhatár* 1975/9, 116–122. [Rövidítve.] || In: *Folyton megújuló* 166–175.
- [IV:1/36] Az anyanyelvi képzés társadalmi jelentősége. *Társadalmi Szemle* 1975/2. 93–102. (T: Szende Aladár)
- [IV:1/37] A majdú számnevek rendszeréről. *Ethnographia* 1976/87. 394–402. || In: Voigt Vilmos – Balázs Géza (szerk.) *A kezdetektől máig. A modern ma-*

- gyar szemiotika olvasókönyve. Bp.: Magyar Szemiotikai Társaság, 2003. 298–309.
- [IV:1/38] A nyelvileg művelt ember modellje. *Világosság* 1976/17. 500–507. || *Látóhatár* 1976/12, 179–195. [Rövidítve.] || In: *Folyton megújuló* 176–189.
- [IV:1/39] Megjegyzések a magyarországi kontrasztív nyelvészet néhány tapasztalatáról, problémájáról. In: Bańczerowski Janusz (szerk.) *A lengyel nyelvoktatás Magyarországon*. Bp.: Lengyel Kultúra, 1976. 14–31.
- [IV:1/40] Az iskolai anyanyelvi oktatás távlati fejlesztése. In: Rét Rózsa (szerk.) *A Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalásai és ajánlásai a távlati műveltség tartalmára és az iskolai nevelőtevékenység fejlesztésére (1973–1976)*. 1976. Bp.: MTA. 57–74. | Le développement a long terme de l'enseignement de la langue maternelle. *ALH* 1978/28. 329–344.
- [IV:1/41] Az anyanyelvi oktatás korszerűsítésének tervezete. In: *Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért*. Bp.: Tankönyvk., 1976. 15–35. (T: Szende Aladár, Hernádi Sándor, Takács Etel, Temesi Mihály) | A teljes kötet 2. kiadása: 1979; lásd [V:1/16].
- [IV:1/42] Nyelvszerkezet – beszédszerkezet. In: Molnár József – Wacha Imre (szerk.) *A Beszédszimpozíon magyar előadásai*. 1976. Magyar Nyelvtudományi Társaság. 77–80. (T: V. Kovács Emőke) [Eredetileg angol nyelven, lásd [V:1/7].]
- [IV:1/43] Az általános nyelvészet problémája az anyanyelvi nevelésben. *Acta Academiae Paedagogicae Nyiregyháziensis* 1977 (tom 7/C) 197–208. || In: *Folyton megújuló* 246–257.
- [IV:1/44] Néhány probléma a szóval és szókinccsel kapcsolatban. *MNyOr* 1977/15. 5–24. || In: *Folyton megújuló* 124–137.
- [IV:1/45] Nyelvelmélet és nyelvhasználat. *A tanító* 1977/3. 20–26.
- [IV:1/46] A jövőkép nyelvi-kommunikációs része. In: *A II. Magyar Jövőkutató Konferencia előadásai*. (Székesfehérvár, 1978. október 3–5.) Bp.: Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, 1978. 183–196.
- [IV:1/47] A nyelvi és nyelvészeti ismeretterjesztés elvi alapjairól. *Nyr* 1978/102. 65–73.
- [IV:1/48] A nyelvi és kommunikációs nevelés néhány kérdése. *Budapesti Nevelő* 1978/3. 31–49.
- [IV:1/49] Megjegyzések a kommunikációról és a szituációról. *MNyOr* 1979/17. 169–183. || In: *Folyton megújuló* 141–149.
- [IV:1/50] A nyelvi és kommunikációs nevelés fejlesztése. In: Rét Rózsa (szerk.) *Műveltségkép az ezredfordulón*. Bp.: Kossuth, 1980. 33–68.
- [IV:1/51] Az anyanyelvi nevelők képzésének távlati fejlesztése. In: Bachát László – Szathmári István (szerk.) *Az új tantervek bevezetésének küszöbén*. Bp.: OPI, 1980. 124–134.
- [IV:1/52] A felsőoktatási hallgatók nyelvtanulásáról. In: Hell György (szerk.) *Alkalmazott nyelvtan és nyelvoktatás*. Bp.: BME Nyelvi Intézet, 1980. 67–80.
- [IV:1/53] Nyelvünk állapota, anyanyelvi műveltségünk helyzete. *Társadalmi Szemle* 1980/8–9. 112–122. (T: Grétsy László, Bencédy József, Honti Mária) | Franciául [részletek] lásd [III/15].
- [IV:1/54] Az anyanyelvi oktatás tantervi megújításának irányelvei. In: Szende Aladár (szerk.) *Az anyanyelvi oktatás korszerűsítésének változatai*. Bp.: Tan-

- könyvk., 1981. 13–47. (T: Szende Aladár, Hernádi Sándor, Takács Etel, Temesi Mihály)
- [IV:1/55] Jegyzetek a szakközépiskolai anyanyelvi nevelésről. In: Szende Aladár (szerk.) *Az anyanyelvi oktatás korszerűsítésének változatai*. Bp.: Tankönyvk., 1981. 262–268.
- [IV:1/56] A „magyar mint idegen nyelv” néhány diszciplináris kérdése. In: Giay Béla – Ruszinyák Márta (szerk.) *Magyar nyelv külföldieknek. Az V. magyar lektori konferencia anyaga*. Bp.: Művelődési Minisztérium – Nemzetközi Előkészítő Intézet, 1981. 9–27. || *Hungarológiai ismerettár* 1991/6. 145–184.
- [IV:1/57] A nyelvi műveltség modellje a harmadik évezred küszöbén. In: Grétsy László (szerk.) *Társadalmi fejlődés és nyelvi magatartás*. Bp.: TIT, 1981. 85–102.
- [IV:1/58] A közoktatás távlati fejlesztése és az óvodai anyanyelvi nevelés. In: Losoncz Mihályné (szerk.) *Az óvodai anyanyelvi nevelés továbbfejlesztése*. Kecskemét: Óvónőképző Intézet, 1981. 9–31. | 2. kiad. Kecskemét: Tanítóképző Főiskola, 1989. 9–32. || In: *Folyton megújuló* 200–216.
- [IV:1/59] Utólagos előszó Fabricius-Kovács Ferenc „Kommunikáció és anyanyelvi nevelés” című kötetéhez. *MNy* 1981/77. 241–244. || In: *Nyportrék* 97–101. [„Utólagos előszó Fabricius-Kovács Ferenc »Kommunikáció és anyanyelvi nevelés« című posztumusz kötetéhez” címmel.]
- [IV:1/60] Magyarországi tudományos segítség a nyelvfenntartó tevékenységhez. *Nyelvünk és Kultúránk* 1982/48. 26–33., illetve 1982/49. 32–43.
- [IV:1/61] A szaknyelv és a mindennapi nyelv kapcsolata. *A nyelv technikai tanítása* 1982/5. 129–139. || In: Kornya László – Czellerné Farkas Mária (szerk.) *Magyar nyelvészeti cikk- és tanulmánygyűjtemény. 2. Nyelvművelés és szakmai nyelvhasználat*. Debrecen: KLTE, 1996. 73–79.
- [IV:1/62] A magyar tanulmányok tartalmáról és szerkezetéről a Magyarországon kívüli felsőoktatásban. In: M. Róna Judit (szerk.) *Hungarológiai oktatás régen és ma*. Bp.: Tankönyvk., 1983. 201–208.
- [IV:1/63] Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról. *ÁltNyT* 1984/XV. 303–329. || In: *NypMJ* 11–42. || In: Kárpáti Eszter (szerk.) *Szöveggyűjtemény az alkalmazott nyelvészet tanulmányozásához*. Bp.: Aula, 2003. 106–136.
- [IV:1/64] Anyanyelv, nyelvi politika, oktatás. *MNy* 1985/81. 267–279. [Eredetileg az UNESCO hat hivatalos nyelvén; angolul lásd [III/14].] || In: *Folyton megújuló* 280–279.
- [IV:1/65] Altalános nyelvészet, alkalmazott nyelvészet, idegennyelv-oktatás. In: Giay Béla (szerk.) *A magyar nyelv külföldieknek. A VI. magyar lektori konferencia anyaga*. Bp.: Magyar Lektori Központ, 1985. 31–48. || In: *Folyton megújuló* 266–279.
- [IV:1/66] Nyelvi és kommunikációs nevelés – a jövőre irányuló elképzeléseink közelmúltja és jelene. *Baranyai Művelődés* 1985/3. 17–26.
- [IV:1/67] Nyelvi és kommunikációs nevelés. In: Kontra György – Rét Rózsa (szerk.) *Az MTA Elnöksége Közoktatási Bizottságának martonvásári és pécsi ajánlásai*. Bp.: MTA, 1986. 15–21. (T: Dezső László)
- [IV:1/68] Nyelvvoktatás és nyelvi tervezés. *MNyOr* 1986/1. 17–38. || In: *Folyton megújuló* 150–165.

- [IV:1/69] Nyelvpolitika – nyelvoktatás. In: Klaudy Kinga – Lengyel Zsolt (szerk.) *Az idegen nyelvi nevelés-oktatás néhány iránya és lehetősége*. Bp.: Művelődésügyi Minisztérium, 1986. 1–36.
- [IV:1/70] A „determinologizált” szakmai kommunikáció. *Nyelvpedagógiai Írások* 1987/9. 18–29.
- [IV:1/71] Az alkalmazott nyelvészet kutatásáról és oktatásáról. In: *Harmadik Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. 1993. április 2–3*. Miskolc: Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, 1993. 17–28.
- [IV:1/72] Egynyelvű magyar alkalmazott nyelvészet a többnyelvű világban. *IV. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. Többnyelvűség az oktatásban és a kutatásban = Folia Practico-Linguistica* 1994/1. 24–35. || Alkalmazott nyelvészet a többnyelvű világban. *NyelvInfo* 1994/2. 3–7. [Azonos az előző tétellel; a címet a szerkesztő adta.] || In: *NypMJ* 43–51. [A kötet 224. oldalán tévesen V. Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia.]
- [IV:1/73] Nyelvpolitikai keret a kisebbségi nyelvhasználat kérdésköréhez. In: Kassai Ilona (szerk.) *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Bp.: MTA Nyelvtudományi Intézet, 1995. 49–56. (T: Zimmermann Claudia)
- [IV:1/74] A nyelvi és kommunikációs nevelés időszerű kérdései. *Iskolakultúra* 1995/8–9. 20–55. || In: *Folyton megújuló* 191–199.
- [IV:1/75] A nyelvi jogokról (a nyelvész szemével). *Vigilia* 1996/61. 501–509. || Később újraközölve.
- [IV:1/76] Az anyanyelvhasználat mint emberi jog. *Nyelvünk és Kultúránk*. 1996/94–95. 101–117. || In: *NypMJ* 52–71. || Több helyen újraközölve.
- [IV:1/77] Modernizálási törekvések a legújabbkori magyarországi idegennyelv-oktatásban. In: Deák Péterné – Máté Györgyi (szerk.) *A nyelvtanulás folyamata és mérése*. Pécs: JPTE Lingua Franca Csoport, 1997. 7–24.
- [IV:1/78] Az internet-korszak nyelvészete. *MNyO* 1997/1–2. 76–89. || In: *NypMJ* 85–99. || Több helyen újraközölve.
- [IV:1/79] Az európai „csatlakozás” néhány nyelvi vonatkozása. In: Polyák Ildikó (szerk.) *Hetedik országos alkalmazott nyelvészeti konferencia I. Budapest, 1997. április 3–5*. Bp.: Külkereskedelmi Főiskola, 1997. 10–18. || In: *NypMJ* 72–84.
- [IV:1/80] Anyanyelvi nevelés a többnyelvű világban. In: Lengyel Zsolt – Navracsecs Judit (szerk.) *Alkalmazott Nyelvészeti Tanulmányok, Közép-Európa*. II. Veszprém: Veszprémi Egyetem, Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, 1998. 1–9. || In: *NypMJ* 121–129.
- [IV:1/81] Magyarország nyelvpolitikája és a kutatás. In: Balaskó Mária & Kohn János (szerk.) *A nyelv mint szellemi és gazdasági tőke I. A VIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia előadásainak gyűjteményes kiadása. 1998. április 16–18*. Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola, 1999. 13–24. || In: *NypMJ* 107–120.
- [IV:1/82] Szakemberek és beszélők együttműködése a magyar nyelv jelenével és jövőjével kapcsolatos kérdésekben. In: Glatz Ferenc (szerk.) *A magyar nyelv az informatika korában*. Bp.: MTA, 1999. 119–128. || In: *NypMJ* 143–153.

- [IV:1/83] A nyelvtanári képzés és az alkalmazott nyelvészet kontextusa. In: *Az idegennyelv-képzés fejlesztése a felsőoktatásban. A FEFA idegen nyelvi programjainak eredményei. Tervek és lehetőségek az idegen nyelvi képzés fejlesztésében*. Pécs: Lingua Franca Csoport, 1999. 59–69. (T: Deák Péterné, Máté Györgyi, Szűcs Tibor)
- [IV:1/84] Az európai nyelvpolitika problémája. *Új Horizont* (Veszprém) 1999. évi különszám. 133–136.
- [IV:1/85] A magyar mint idegen nyelv/hungarológia koncepciójának kialakulása a munkám során. *Hungarológiai Évkönyv* (Pécs) 2000/1. 11–23. || In: *NypMJ* 179–192.
- [IV:1/86] A nyelvpolitikai diskurzus szemiotikája. In: Balázs Géza – Voigt Vilmos (szerk.) *Jeles jogok – jogos jelek. Nyelvi jogok – társadalmi konfliktusok*. Bp.: Magyar Szemiotikai Társaság, 2000. 57–71. (T: Derényi András)
- [IV:1/87] Nyelvészeti és nyelvpolitikai megjegyzések. *Educatio* 2000/4. 639–650. || In: *NypMJ* 208–223.
- [IV:1/88] Gondolatok az európai iskoláról és az európai nevelésről. *Hogyan Tovább* (Győr) 2000/2. 2–4. || In: *NypMJ* 193–202. || In: Annási Ferenc – Görcsné Muzsai Viktória (szerk.) *Európai iskola – európai nevelés. CERNET Projekt és az európai középiskola. Közép-kelet-európai régiók oktatási együttműködése*. Győr: Győr-Moson-Sopron Megyei Pedagógiai Intézet, 2001. 26–29.
- [IV:1/89] A XX. századi magyarországi nyelvtanokról (elsősorban Eckhardt Sándor francia nyelvtanai alapján). In: Mihalovics Árpád (szerk.) *Tanulmánykötet Jean Perrot tiszteletére, 75. születésnapjára*. Bp. [Nyíregyháza]: Bessenyei K., 2000. 143–154. (T: Kóbor Márta) || In: *Nypportrék* 160–168.
- [IV:1/90] Az anyanyelvi nevelés mint ideológia és technika. In: Csapó Benő – Vidákovich Tibor (szerk.) *Neveléstudomány az ezredfordulón. Tanulmányok Nagy József tiszteletére*. Bp.: Nemzeti Tankönyvk., 2001. 217–224.
- [IV:1/91] Világnyelv – regionális nyelv és néhány egyéb nyelvpolitikai kérdés. In: Drescher J. Attila – Herr Judit (szerk.) *Válogatás a IX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus (Veszprém) nemzetiségi tárgyú előadásaiból = Szekszárdi Alkalmazott Nyelvészeti Füzetek* 2001/1. 7–16.
- [IV:1/92] A magyar nyelvű tudományos közlemények távlatai. In: Minya Károly – Sikolya László (szerk.) *Tudomány és anyanyelv. A Magyar Professzorok Világtanácsának (MPV) és az MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének közreműködésével megrendezett ankét előadásai, 1999*. Nyíregyháza: MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Tud. Test., 2001. 15–19.
- [IV:1/93] A nyelvi emberi jogokról (különös tekintettel az 1999. évi szlovákiai kisebbségi nyelvtörvényre). In: *NypMJ* 154–171. [Az 1999. február 23-án Pozsonyban, „A nyelvhasználat és nyelvpolitika – a kisebbségi nyelvtörvény multidiszciplináris megközelítésben” c. konferencián elhangzott előadás végső szövegezése Lanstyák István (Pozsonyi Comenius Egyetem) segítségével. Első megjelenés.]
- [IV:1/94] A magyar nyelv helyzete az Európai Unióban. In: *NypMJ* 203–207. [A 2000. november 7-én Budapesten, az ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke és a Magyarországi Eszperantó Szövetség által rendezett

- konferencia egyik vitaindító előadásának végső szövegezése Derényi András (PTE) segítségével. Első megjelenés.]
- [IV:1/95] A jelnyelv hazai és nemzetközi helyzetének bemutatása. Stratégiai javaslatok. *SINOSZ Szemle* 3. = *Siketek Nemzetközi Hete 2000. szeptember 18–24.* Bp.: SINOSZ, 2001. 10–19. (T: Szabó Mária Helga) [2000-ben tartott előadás írásbeli változata.]
- [IV:1/96] A nyelv művelés és a nyelvi ismeretterjesztés néhány kérdése. In: Balázs Géza – A. Jászó Anna – Koltói Ádám (szerk.) *Éltető anyanyelvünk. Mai nyelv művelésünk elmélete és gyakorlata. Írások Grétsy László 70. születésnapjára.* Bp.: Tinta Könyvk., 2002. 445–450. (T: Szűcs Tibor)
- [IV:1/97] A szemiotika diszciplínájáról és annak művelőiről (Megjegyzés-sorozat). In: *A 60 éves Horányi Özséb tiszteletére. Életmű-montázs: képekről, szemiotikáról, logikáról és kommunikációról = Janus* (Pécs) 2002/10. 2. rész. 45–51.
- [IV:1/98] Regionális nyelvpolitika európai dimenzióban. In: Gárdonyi Tamás (szerk.) *A régió nyelvi-kulturális jelenségei. A 2001. november 6-i pécsi konferencián elhangzott előadások szövege.* Pécs: Baranya Megyei Önkormányzat – Baranya Megyei Kulturális és Idegenforgalmi Központ, 2002. 18–45. (T: Komlósi Imre László)
- [IV:1/99] Alkalmazott nyelvészet: kihívások és esélyek. *MNyO* 2002/2–3. 3–7.
- [IV:1/100] Nyelvpolitika – Pannóniából nézve. In: Gadányi Károly – Pusztay János (szerk.) *Közép-Európa: egység és sokszínűség. A Nyelvek Európai Éve 2001 zárókonferenciájának előadásai.* Szombathely: Berzsényi Dániel Főiskola, 2002. 27–40.
- [IV:1/101] Fordulat előkészítése az anyanyelvi nevelésben. In: Zsolnai József – Huszár Ágnes (szerk.) *Értékközvetítő és képességfejlesztő program. Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program jubileumi konferenciájának előadásai.* Veszprém, Pápa, 2002. május 25–26. Pápa: Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar Pedagógiai Kutatóintézete, 2002. 19–26.
- [IV:1/102] Aktuális nyelvpolitikai kérdések Közép-Európában és az Európai Unióban. In: Muráth Judit – Hubainé Oláh Ágnes (szerk.) *A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben.* Pécs: PTE Közgazdaságtudományi Kar, 2005. 21–25.
- [IV:1/103] A szivárvány-koalíció nyelvpolitikája (Nyelvpolitika alulnézetben). 2005. (www.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/aktualis/SzepeGyorgy.htm) (T: Gúti Erika) || In: Tóth Szergej (szerk.) *Hatalom interdiszciplináris megközelítésben.* Szeged: Szegedi Egyetemi K. – Juhász Gyula Felsőoktatási K. 2006. 111–128.
- [IV:1/104] Az elmúlt 15 év. Visszaemlékezés a magyarországi alkalmazott nyelvészet történetére. In: Klaudy Kinga – Dobos Csilla (szerk.) *A világ nyelvei és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban. A XV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai.* Miskolc, 2005. április 7–9. vol. 1. Pécs: MANYE ; Miskolc: Miskolci Egyetem, 2006. 27–32.
- [IV:1/105] Alkalmazott nyelvészet az anyanyelvi nevelésben. In: Galgóczi László – Vass László (szerk.) *A mondat: kaland. Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára.* Szeged: JGYF K., 2006. 364–369.

- [IV:1/106] Az „alkalmazott nyelvészet” mint tisztázást igénylő kérdés. In: Zelényi Annamária – Bradean-Ebinger Nelu – Dávid Gábor Csaba (szerk.) *Tanulmánykötet a nyolcvanéves Hegedűs József születésnapjának tiszteletére. Alkalmazott nyelvészeti tanulmányok*. Bp.: Budapesti Corvinus Egyetem IOK – Alkalmazott Nyelvészeti Kutató- és Továbbképző Központ, 2006. 27–31.
- [IV:1/107] A nyelvi emberi jogok környezete. In: Benő Attila – Szilágyi N. Sándor (szerk.) *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok = A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai* 3. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, 2006. 30–35.
- [IV:1/108] A nyelv és a kommunikáció oktatása az alapiskolában. Fények és perspektívák. [Szeckő Tamás emlékelőadás a Magyar Kommunikációtudományi Társaság 2006. december 2-i közgyűlésén.] (<http://www.communicatio.hu/mktt/keret/htm>)
- ◆
- [IV:1/109] Mire jó, és milyen a „jó” fonológia? *MNy* 2007/2. 137–148. (T: Szende Tamás, Szépe Judit)
- [IV:1/110] Megjegyzések a pedagógusképzés modelljeiről. Kiss Éva (szerk.) *Pedagógián innen és túl. Zsolnai József 70. születésnapjára*. Pápa [Veszprém]: Pannon Egyetem BTK ; Pécs: Pécsi Tudományegyetem FEEK, 2007. 181–194.
- [IV:1/111] Hajdú Péter „Adalék a magyar magánhangzók rendszeréhez” című írásának apropójából. In: Fancsaly Éva (szerk.) *Tanár és tanítvány. Tanulmányok Györke József és Hajdú Péter tiszteletére. 2002–2007*. Pécs: PTE BTK ; Bp.: Dialog Campus, 2009. 228–234. || In: *Nyportrék* 241–246.
- [IV:1/112] Papp Ferenc és Melcsukék (egy „nem russzista” nyelvész emlékeiből). In: Ablonczyné Mihályka Livia – Garai Anna (szerk.) *Bakonyi István professzor 70. születésnapjára = Győri nyelvi mozaik* 3. Győr: Széchenyi István Egyetem, 2009. 267–278. || In: *Nyportrék* 247–255.
- [IV:1/113] Metszetek a XX. századi magyarországi nyelvtudomány történetéből. In: Lenczné Vrbovszki Judit (szerk.) *A Magyar Nyelv Éve alkalmából megrendezett Lotz János nyári diákegyetem publikációi = Bonyhádi Evangélikus Füzetek* 3. Bonyhád: Bonyhádi Evangélikus Gimnázium, 2010. 20–28.
- [IV:1/114] Az anyanyelv mint a heurisztikus gondolkodásunk egyik alapja. In: Dávid Gábor Csaba – Zelényi Annamária (szerk.) *Corvinus nyelvi napok. „Kreativitás és a nyelv.” 2009. szeptember 23–24*. Bp.: Budapesti Corvinus Egyetem IOK Alkalmazott Nyelvészeti Kutató- és Továbbképző Központ, 2010. 7–14.
- [IV:1/115] A magyarok helyzete Romániában és Szlovákiában 1996-ban. In: Cserniczkó István – Fedinec Csilla – Tarnóczy Mariann – Vançoné Kremmer Ildikó (szerk.) *Utazás a magyar nyelv körül. Írások Kontra Miklós tiszteletére*. Bp.: Tinta Könyvk., 2010. 143–183. [A [III/42] angol nyelvű tétel magyar fordítása.]
- [IV:1/116] A nyelvészet mint tudomány, mint szakma és életpálya. In: *Folyton megújuló* 335–341. [Első megjelenés.]
- [IV:1/117] Hasznos nyelvészet. Kísérlet munkásságom összefoglalására. In: *Folyton megújuló* 342–343. [Részlet (a konklúzió vége). Első megjelenés.]

[IV:1/118] Hogyan alakult át a nyelvészet/alkalmazott nyelvészet az elmúlt ötven évben? In: Göröcsné Muzsai Viktória (szerk.) *Kultúrák és nyelvek között – kompetensen. / Zwischen Kulturen und Sprachen – kompetent.* Győr – Wien: Nyugat-magyarországi Egyetem K., 2011. 16–18.

[IV:1/119] Jegyzetek idegennyelv-oktatási problémákról. *MNyOr* 9/3. és 10/1. (1972). 214–225. (Simon Józsefné emlékszáma.) || In: Voigt Vilmos – Balázs Géza (szerk.) *A kezdetektől a máig. A modern magyar szemiotika olvasókönyve.* Bp.: Magyar Szemiotikai társaság, 2003. 40–51. || In: *Folyton megújuló* 116–122.

IV.2. Idegen nyelvű tanulmányok

[IV:2/1] Main trends of research in linguistics in Hungary. *ALH* 1968/18. 425–432.

[IV:2/2] Applied linguistics: a Hungarian orientation. *ALH* 1972/1–2. 155–160.

[IV:2/3] Bits from Hungarian graphemic structure. *Computational Linguistics and Computer Languages* 1973/9. 255–269.

[IV:2/4] La comparaison des structures morphologiques verbales du français et du hongrois. In: Herman József (szerk.) *Études contrastives sur le français et le hongrois.* Debrecen: KLTE, 1974. 15–22.

[IV:2/5] Applied linguistics and mother tongue education. *MNyOr* 1974/2–3. 229–240.

[IV:2/6] Linguistics – applied linguistics – foreign-language acquisition. In: Telegdi Zsigmond et al. (szerk.) *Modern Linguistics and Language Teaching.* The Hague – Paris: Mouton ; Bp.: Akad. K., 1975. 53–59. [A TIT és a FIPLV közös szervezésében Budapesten, 1971. április 1–5. tartott konferencia anyaga, lásd [V:1/11] is.]

[IV:2/7] Niekądre problemy europejskiej polityki językowej po konferencji w Hel-sinkach w 1975 roku. In: Bańcerowski Janusz (szerk.) *A lengyel nyelvoktatás Magyarországon.* 1982. 1–26.

[IV:2/8] Language policy in Central and East Europe after the changes. In: Eördögh Miklós [Györi György?] (szerk.) *Lingua 802 English/7* 1994. 5–20.

[IV:2/9] Language knowledge of intellectuals in Hungary and some related issues. In: Mihalovics Árpád – Máté Éva (szerk.) *Könyv Dezső Lászlónak.* Nyíregyháza: Bessenyei K., 1997. 235–237.

[IV:2/10] Sketches on glotto-political & glotto-juridical considerations connected with language acquisition & language learning. In: Lengyel Zsolt – Navracsics Judit – Simon Orsolya (szerk.) *Applied Linguistic Studies in Central Europe* 1. Veszprém: Faculty of Foreign Languages, University of Veszprém, 1997. 220–228.

[IV:2/11] Two glotto-juridical documents of 1996. In: Cs. Jónás Erzsébet (szerk.) *Nyelvpolitika és nyelvoktatás. Könyv Bakonyi Istvánnak.* Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai Intézete és Továbbképző Központja, 1999. 11–21.

[IV:2/12] An essay on the recent history of the language sciences in Central and East Europe. In: Andor József – Benkes Zsuzsa – Bókay Antal (szerk.) *Szöveg*

az egész világ. Petőfi S. János születésnapjára. Bp.: Tinta Könyvk., 2002. 473–478.

- [IV:2/13] Regional language policy with special regard to regional cooperation. In: Kozma László – Tarrósy István (szerk.) *“University and Society”. Current Problems of Regional Co-operation.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2002. 116–118. [Konferencia-előadás írásbeli változata.]
- [IV:2/14] Ein kleiner soziolinguistischer Beitrag zur Auslands hungarologie. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.) *Köszöntőkönyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* Bp.: ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete – Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2003. 266–270.
- [IV:2/15] Ubi est Italia? In: Kollár Andrea (a cura [=szerk.]). *Miscellanea di studi in onore Mária Farkas.* Szeged: JATE Press, 2006. 159–162. (Latinul.)

V. Szerkesztés

V.1. Kötetek szerkesztése

- [V:1/1] Tompa József (szerk.) *A mai magyar nyelv. Leíró nyelvtan* I–II. Bp.: Akad. K., 1961–1962. 599 + 579 p. [Az akadémiai nyelvtan segédszerkesztője = technikai szerkesztője.] | 2. kiad. 1970.
- [V:1/2] Szépe György (szerk.) *Nyelfeldolgozás és dokumentáció = A Tudományos Tájékoztató Elmélete és Gyakorlata* 11. Bp.: Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ, 1967. 226 p. (Szerkesztői bevezetés: 1–11.)
- [V:1/3] Szecskő Tamás – Szépe György (szerk.) *Nyelv és kommunikáció* I–II. Bp.: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1969. 163 + 224 p. (A szerkesztők előszava: i–ix.)
- [V:1/4] Fónagy Iván – Szépe György (szerk.) *Roman Jakobson: Hang – Jel – Vers.* Bp.: Gondolat, 1969. 461 p. (Szerkesztői utószó: 440–462.) (Roman Jakobson válogatott bibliográfiája: 389–411.) | 2. bőv. kiad. 1972. 516 p. (Szerkesztői utószó: 493–515.) (Roman Jakobson válogatott bibliográfiája: 441–464. || *Nyportrék* 65–77. [A 2. kiad. jav. és bőv. szerkesztői utószavával, R. J. bibliográfiája nélkül.]
- [V:1/5] Benkő Loránd – Szépe György (szerk.) *Nyelvészet és gyakorlat.* Bp.: Akad. K., 1971. 133 p. (Előszó: 3–4.)
- [V:1/6] Telegdi Zsigmond – Szépe György (szerk.) *Nyelv és társadalom = ÁltNyT* 1972/VIII. 328 p. (Szerkesztői bevezetés: 5–10.)
- [V:1/7] Hirschberg Jenő – Szépe György – Vas-Kovács Emőke (szerk.) *Papers in Interdisciplinary Speech Research.* Bp.: Akad. K., 1972. 366 p. (Editors’ introduction: 9.) | Utóbb magyarul lásd [IV:1/42].
- [V:1/8] Szépe György (szerk.) *A nyelvtudomány ma. Szemelvények korunk nyelvészetéből.* Bp.: Gondolat, 1973. 609 p. (Szerkesztői bevezetés: 9–36.) (Az egyes szemelvények bevezetései: 26 tétel.)
- [V:1/9] Szépe György – B. Szöllősy Éva (szerk.) *Kalmár-Festschrift = Computational Linguistics and Computer Languages* 9. 1971. 280 p. (Foreword to the volume: 3–6.)

- [V:1/10] Telegdi Zsigmond – Szépe György (szerk.) *A nyelv hangdomíniuma = ÁltNyT* 1974/X. 315 p. (Szerkesztői utószó: 313–314.)
- [V:1/11] Telegdi Zsigmond et al. [köztük Szépe György] (szerk.) *Modern Linguistics and Language Teaching*. Bp.: Akad. K., 1975. 439 p. (Foreword: 11–17.) [A Mouton kiadásában Hágában megjelent kötetet mint témafelelős gondoztam: *Modern Linguistics and Language Teaching. International Conference: Budapest, 1–5 April, 1971*. Org.: Society for the Popularization of Sciences TIT – Fédération Internationale des Professeurs de Langues Vivantes, board of ed.: Zsigmond Telegdi et al. The Hague – Paris: Mouton; Bp.: Akad. K., 1975. 439 p.]
- [V:1/12] Voigt Vilmos – Szépe György – Szerdahelyi István (szerk.) *Jel és közösség. Szemiotikai tanulmánygyűjtemény = Muszeion Könyvtár 2*. Bp.: Akad. K., 1975. 235 p.
- [V:1/13] Horányi Özséb – Szépe György (szerk.) *A jel tudománya*. Bp.: Gondolat, 1975. 518 [+1] p. (Szerkesztői bevezetés: 5–16., később újraközölve [?].) (A szemelvények bevezetői: 29 tétel.) | 2., bőv. kiad.: Bp.: Generalpress K., 2005. 467 p. (Benne új előszó: A második kiadás elé. 7–9.)
- [V:1/14] Pap Mária – Szépe György (szerk.) *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Bp.: Gondolat, 1975. 528 p. (Szépe György: Szerkesztői bevezetés 7–23.) (A szemelvények bevezetői: 17 tétel.)
- [V:1/15] Papp Ferenc – Szépe György (szerk.) *Papers in Computational Linguistics*. The Hague – Paris: Mouton ; Bp.: Akad. K., 1976. 585 p. (Foreword: 9–11.)
- [V:1/16] Szépe György (szerk.) *Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért*. Bp.: Tankönyvk., 1976. 363 p. (Szerkesztői előszó: 5–14.) | 2. kiadás: 1979. (Előszó a második kiadáshoz: 14.)
- [V:1/17] Szépe György (szerk.) Lotz János: *Szonettkoszorú a nyelvről*. Bp.: Gondolat, 1976. 391 p. (Szerkesztői utószó: 333–345.) (Lotz János műveinek bibliográfiája: 346–352.)
- [V:1/18] Telegdi Zsigmond – Szépe György (szerk.) *A szöveg megközelítései = ÁltNyT* 1976/XI. 380 p. (Szerkesztői utószó – a szerkesztők nevében Szépe György: 375–378.)
- [V:1/19] Rét Rózsa (Csató Éva és Szépe György közreműködésével) (szerk.) *A Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalásai és ajánlásai a távlati műveltség tartalmára és az iskolai nevelőtevékenység fejlesztésére*. Bp.: MTA, 1976. 404 p.
- [V:1/20] Szépe György (szerk.) *Nyelvészeti ismeretek szociológusok számára*. Bp.: ELTE BTK – Tankönyvk., 1977. 219 p. (Szerkesztői utószó: 218–219.)
- [V:1/21] Szépe György – A. Zampolli (szerk.) *Studies on Mother Tongue Education = Special Issue No. 21 of the AILA-Bulletin*. Pisa: CNUCE, 1978. 119 p. (Benne: Editorial preface. v.)
- [V:1/22] Telegdi Zsigmond – Szépe György (szerk.) *A nyelvről való gondolkodás története = ÁltNyT* 1981/XIII. 368 p. (Szépe György: Szerkesztői utószó 363–366.)
- [V:1/23] Telegdi Zsigmond – Szépe György (szerk.) *Újabb nyelvészeti témák = ÁltNyT* 1982/XIV. 253 p. (Szépe György: Szerkesztői utószó 251–252.)

- [V:1/24] Fónagy Iván – Szépe György (szerk.) Roman Jakobson: *A költészet grammatikája*. Bp.: Gondolat, 1982. 297 p.
- [V:1/25] Szépe György (szerk.) *ÁltNyT 1984/XV. A hetvenöt éves Telegdi Zsigmondnak dedikált kötet*. (A kötet elején perzsa nyelven: *Telegdi-Emlékkönyv*) 364 p. (Szerkesztői utószó: 363–364.)
- [V:1/26] Szépe György (szerk.) *Az anyanyelvi nevelés fejlesztésének nemzetközi tapasztalatai*. Bp.: Tankönyvk., 1985. 240 p. (Szerkesztői bevezetés: 5–10.)
- [V:1/27] Telegdi Zsigmond – Pléh Csaba – Szépe György (szerk.) *Nyelvészet és pszichológia = ÁltNyT 1995/XVIII*. 300 p. (Szerkesztői utószó: 299–300.)
- [V:1/28] Szépe György – Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Bp.: Corvina, 1999. 293 [+1] p. (A szerkesztők bevezetője: 7–14.)
- [V:1/29] B. Nagy Ágnes – Szépe György (szerk.) *Anyanyelvi nevelési tanulmányok 1*. Pécs: Iskolakultúra, 2005. 119 p. (Szépe György: Előszó 7–13.) (*Iskolakultúra-könyvek* 29. Sorozatszerkesztő: Géczy János.)
- [V:1/30] Medve Anna – B. Nagy Ágnes – Szépe György (szerk.) *Anyanyelvi nevelési tanulmányok 2*. Pécs, 2006. Iskolakultúra. 248 p. (Szépe György: Utószó 245–248.) (*Iskolakultúra-könyvek* 30. Sorozatszerkesztő: Géczy János.)
- ◆
- [V:1/31] Medve Anna – Szépe György (szerk.) *Anyanyelvi nevelési tanulmányok 3*. Pécs: Iskolakultúra, 2008. 216 p. (Szépe György: Utószó 212–216.) (*Iskolakultúra-könyvek* 33. Sorozatszerkesztő: Géczy János.)

V.2. Sorozatszerkesztés

- [V:2/1] *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*. Bp.: Akad. K. 1963-tól 1992-ig az MTA Nyelvtudományi Intézetében a sorozat belső témafelelőse. (Egyes köteteknek a (társ)szerkesztése is, ezeket lásd az előző [V:1/1] pontban.)
- [V:2/2] *Studia comparationis linguae hungaricae*. Bp.: Akad. K. 1980-tól 1992-ig. Megjelent:
 Juhász János (szerk.) *Kontrastive Studien. Ungarisch–Deutsch*. 1980. 140 p.
 Dezső László (szerk.) *Contrastive Studies Hungarian–English*. 1982. 121 p.
 Papp Ferenc (szerk.) *Contrastive Studies Hungarian–Russian*. 1984. 168 p.
 Hidasi Judit (szerk.) *Contrastive Studies Hungarian–Japanese*. 1988. 209 p.
- [V:2/3] *Egyetemi könyvtár. Alkalmazott Nyelvészet*. Bp.: MTA Nyelvtudományi Intézet – Corvina K. Sorozatszerkesztő 1997 és 1999 között, a sorozat megszűnéséig. Megjelent:
 Medgyes Péter: *A nyelvtanár*. 1997. 200 p. | 2. kiadása: 2004.
 Szabó Zoltán: *A magyar szépírói stílus fő irányai*. 1998. 264 p.
 Gósy Mária: *Pszicholingvisztika*. 1999. 272 p.
 Lengyel Zsolt: *Az írás*. 1999. 204 p.
 Navracsics Judit: *A kétnyelvű gyermek*. 1999. 204 p.
 Szépe György – Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. 1999. 296 p. [Lásd [V:1/28] is.]

V.3. Tényleges folyóiratszerkesztés

- [V:3/1] *Magyar Nyelvőr*. Akad. K. Technikai szerkesztő 1954-ben, majd segédszerkesztő 1955-ben.
- [V:3/2] *Modern Nyelvoktatás* [régi folyam]. TIT. Szerkesztőbizottsági tag 1963-tól, főszerkesztő 1977-től 1990-ig, a folyóirat megszűnéséig.
- [V:3/3a] *Modern Nyelvoktatás* [új folyam]. Bp.: Corvina K. 1995–2006/1., majd Tinta Könyvk. 2006/2-től. Alapító főszerkesztő 1995 óta.
- ◆
- [V:3/3b] *Modern Nyelvoktatás* [új folyam]. Bp.: Tinta Könyvk. 2006/2–2011. Alapító főszerkesztő 1995 óta.

V.4. Szerkesztő bizottsági (vagy hasonló) tagság [nem időrendben]

- [V:4/1] *Across. A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies*. Bp.: Akad. K. Az Editorial Board tagja 2000-től.
- [V:4/2] *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*. Bp.: Akad. K. 1971–1997.
- [V:4/3] *Alkalmazott Nyelvészeti Adatbázis: Nyelvésztaár*. Szeged: SZTE Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék. Szerkesztő 2005-től. (T: Tóth Szergej) (<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/nyelv.html>)
- [V:4/4] *Alkalmazott Nyelvtudomány. A Magyar Tudományos Akadémia Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottságának folyóirata* (Veszprém). Tudományos tanácsadó a folyóirat megindulásától, 2001-től.
- [V:4/5] *Computational Linguistics* 1963-tól, majd *Computational Linguistics & Computer Languages* 1973–1982. Az MTA Számítástechnikai Központjának, majd az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézetének folyóirata. Mindvégig szerkesztő-bizottsági tag.
- [V:4/6] *Current Issues in Language and Society*. Exeter: Multilingual Matters ; Birmingham: Aston University. Az Editorial Board tagja a folyóirat megindulásától, 1994-től.
- [V:4/7] *Hungarológiai Évkönyv*. Pécs: PTE Bölcsészettudományi Kar. Szerkesztő-bizottsági tag a megindulástól, 2000-től.
- [V:4/8] *Hungarológiai Értesítő. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság folyóirata*. A szerkesztő bizottság tagja 1980–2000, a folyóirat megszűnéséig.
- [V:4/9] *Idegen nyelvek tanítása. A Művelődési Minisztérium módszertani folyóirata*. A szerkesztő bizottság tagja 1978–1990, a folyóirat megszűnéséig.
- [V:4/10] *Journal of Applied Linguistics*. A Greek Association for Applied Linguistics folyóirata. A tanácsadó bizottság tagja 1985–2000.
- [V:4/11] *International Journal of the Sociology of Language*. The Hague: Mouton. Az Editorial Board tagja a folyóirat megindulásától, 1974-től.
- [V:4/12] *Journal of Communication*. Philadelphia, Pa.: Annenberg School Press. Consulting editor 1974-től.
- [V:4/13] *Language in Society*. Cambridge: CUP. A szerkesztő bizottság tagja 1972–1985.
- [V:4/14] *Modern Filológiai Közlemények. A Miskolci Egyetem Közleményei*. Bp.: Scholastica K. A tudományos tanácsadó testület tagja a folyóirat megindulásától, 1995-től.

VI. Tudományos munkák bírálata (recenziók)

- [VI/1] Az Orbis (nemzetközi dialektológiai folyóirat) III. évf. 1. füzetének nyelvjárási vonatkozású cikkei. *Nyelvtudományi Intézet Közleményei*. 1954/5. 457–468.
- [VI/2] Helyesírásunk időszerű kérdései. Szerk. Benkő Loránd. *Nyr* 1955/79. 355–359.
- [VI/3] Mutató a Nyelvtudományi Közlemények 1–50. kötetéhez. Szerk. Juhász Jenő. *Nyr* 1955/79. 478–479.
- [VI/4] Bárczi Géza és Benkő Loránd (szerk.): Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. *Magyar Tudomány* 1956/1. 447–450.
- [VI/5] Temesi Mihály, Rónai Béla és Vargha Károly: Anyanyelvünk. *NyK* 1956/57. 335–340.
- [VI/6] Egyetemek és főiskolák évkönyveiben megjelent nyelvészeti írások. *Nyr* 1957/81. 354–361.
- [VI/7] M. Sanchis Guarner: La cartografía lingüística en la actualidad y en el Atlas de la Península Iberica. *FilKözl* 1957/4. 474–476.
- [VI/8] A Magyar Nyelv XXV–L. évfolyamának mutatója. Szerk. Juhász Jenő. *I. OK* 1958/12. 483–487.
- [VI/9] Gáldi László: A magyar szótáriródalom a felvilágosodás korában. *Nyr* 1958/82. 386–390. | *ALH* 1961/11. 225–231. (Németül.)
- [VI/10] Benkő Loránd: Magyar nyelvjárástörténet. *ALH* 1958/8. 105–115. (Németül.)
- [VI/11] A Román Nyelvatlasz újabb kötetei. *MNyj* (Debrecen) 1959/5. 174–181.
- [VI/12] Mélanges linguistiques à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957. *NyK* 1960/62. 394–397.
- [VI/13] Fónagy Iván: A hangsúlyról. *Nyr* 1960/84. 115–157.
- [VI/14] Eric Hamp: A Glossary of American Technical Linguistic Usage. *NyK* 1961/63. 258–259.
- [VI/15] Emile Delavenay: Introduction to machine translation. *Nyr* 1961/85. 487–489.
- [VI/16] Uriel Weinreich: Languages in Contact. Findings and Problems. *FilKözl* 1961/7. 339–340.
- [VI/17] Claus Jürgen Hutterer: Geschichte der ungarndeutschen Mundartforschung. *ALH* 1962/12. 216–218. (Németül.) | *MNyj* (Debrecen) 1962/52. 170–172.
- [VI/18] Rudolf Grosse & Claus Jürgen Hutterer: Hochsprache und Mundart in Gebieten mit fremdsprachigen Bevölkerungsteilen. *ALH* 1962/12. 218–221. (Németül.) | *MNy* 1962/58. 255–258. [Rövidített változat.]
- [VI/19] Kázmér Miklós: A magyar affrikátaelemzés. *Nyr* 1962/84. 232–234.
- [VI/20] Antal László: A magyar esetrendszer. *Nyr* 1962/86. 460–468. [Szemle-cikk.]
- [VI/21] Die Technik hilft der wissenschaftlichen Arbeit = Forschung – Lehre – Praxis, 1962. Heft 4. *I. OK* 1962/19. 164–166.
- [VI/22] Harold B. Allen (szerk.): Readings in Applied English Linguistics. *MNyOr* 1963/1. 112–117.
- [VI/23] Louis Michel: Le langage méridional dans l'œuvre d'Alphonse Daudet. *FilKözl* 1963/9. 291–293.
- [VI/24] J. Mattoso Câmara Jr.: A obra linguística de Curt Nimuendaju. – Alguns radicais jê. – Publicações do Museu Nacional. Série Lingüística Especial. *Acta Ethnographica Hung.* 1963/12. 459–461. (Angolul.)

- [VI/25] Punya Sloka Ray: Language Standardization. *Nyr* 1964/88. 326–334. | *ALH* 1964/24. 384–388. (Angolul.)
- [VI/26] Szalai Sándor: Gépi kivonatkészítés. Elméleti és kísérleti adalékok a magyar nyelvű tudományos közlemények gépi kivonatolásának kérdéséhez. *Nyr* 1964/88. 481–486.
- [VI/27] Vargha Dénes (szerk.): Gépi fordítás. Algoritmusok orosz nyelvű szövegek elemzésére. *Magyar Pszichológiai Szemle* 1964/21. 483–486.
- [VI/28] Studia Grammatica, I. *ÁltNyT* 1965/III. 277–284.
- [VI/29] Cahiers de linguistique théorique et appliquée. I. *ÁltNyT* 1965/III. 284–293. | *ALH* 1965/15. 417–424. (Franciául [rövidített változat].)
- [VI/30] Sol Saporta (szerk.): Psycholinguistics. A Book of Readings. *ALH* 1965/25. 187–190. (Angolul.)
- [VI/31] John T. Waterman: Perspectives in Linguistics. *NyK* 1966/68. 213–215. | *ALH* 1966/16. 213–215. (Angolul.)
- [VI/32] Emmon Bach: An Introduction to Transformational Grammars. *ÁltNyT* 1966/IV. 309–314. | *ALH* 1967/17. 417–422. (Oroszul.)
- [VI/33] Joshua Fishman: Hungarian Language Maintenance. *ALH* 1966/17. 188–189. (Angolul.) | *MNy* 1966/91. 253–254. [Rövidített változat.]
- [VI/34] John Lotz: The Uralic and Altaic Program of the American Council of Learned Societies. *NyK* 1966/60. 430–432. | *ALH* 1966/18. 453–454. (Angolul [rövidített változat].)
- [VI/35] Noam Chomsky, Cartesian Linguistics. *FilKözl* 1966/13. 248–252.
- [VI/36] Szabó Zoltán: A kalotaszegi nyelvjárás igeképző-rendszere. *ALH* 1968/58. 253–254. (Angolul.) (T: Nagy Ferenc)
- [VI/37] Selected Writings of Gyula Laziczius. Szerk. Thomas A. Sebeok. *NyK* 1968/70. 268–270. | *ALH* 1969/19. 215–217. (Angolul.)
- [VI/38] Emile Benveniste: Problèmes de linguistique générale. *NyK* 1969/71. 424–428.
- [VI/39] Kaj Birket Smith: A kultúra ösvényei. *Pedagógiai Szemle* 1970/20. 1033–1036.
- [VI/40] Babos Ernő és Károly Sándor (szerk.): Idegen nyelv – anyanyelv. A nyelvészet és nyelvtanítás kölcsönhatása. *ALH* 1970/20. 452–453. (Angolul.)
- [VI/41] Paolo Ronai: Der Kampf gegen Babel oder das Abenteuer der Universalsprachen. *NyK* 1970/72. 451–452.
- [VI/42] Molnár József (szerk.): A magyar beszédhangok atlasza. *Magyar Tudomány* 1971/16. 134–136.
- [VI/43] Károly Sándor: Általános és magyar jelentéstan. *Nyr* 1972/96. 397–401.
- [VI/44] Benkő Loránd és Imre Samu (szerk.): The Hungarian Language. *MNy* 1974/70. 103–108. | *New Hungarian Quarterly* 1976/61. 177–181.
- [VI/45] Wolfgang Dressler: Einführung in die Textlinguistik. *ÁltNyT* 1976/XI. 361–365.
- [VI/46] Grétsy László (szerk.) Mai magyar nyelvünk. *Társadalmi Szemle* 1978/3. 107–109.
- [VI/47] Kelemen János: A nyelvfilozófia kérdései Descartes-tól Rousseau-ig. *ÁltNyT* 1982/XIV. 227–233. | “J. Kelemen: A nyelvfilozófia kérdései Descartes-tól Rousseau-ig.” *ALH* 1980/30. 201–208. (Angolul.)

- [VI/48] Adult Education and Development. Literacy. *International Review of Education* (Hamburg) 1989/35. 515–516.
- [VI/49] Josef Vachek: Written Language Revised. *Ural-Altäische Jahrbücher* 1993/65. 174–175. (Angolul.)
- [VI/50] R. Siguan & F. Mackey: Educación y bilingüismo. *ÁltNyT* 1995/XVIII. 292–294.
- [VI/51] Madeleine Csécsy: Études de linguistique française et hongroise. Description et enseignement. *MNyO* 1996/1. 83–84.
- [VI/52] Nikolov Marianne (főszerk.): English Language Education in Hungary. A Baseline Study. *MNyO* 2000/2–3. 102–104.
- [VI/53] D. Krallman & H. W. Schmitz (szerk.): Perspektiven einer Kommunikationswissenschaft. Internationales Gerold Ungeheurer Seminar. Essen 6–8.7.1995. *Kodikas* (Tübingen) 2003/26(1–2). 136–138. (Németül.)
- [VI/54] Ungvári Kiss Erzsébet: Lépések '90. *MNyO* 2006/1. 89–90.
- [VI/55] A recenzens visszánéz: Simoncsics Péter: Paradigmaváltás légüres térben. In: Simoncsics János (szerk.) *Simoncsics Péter 60 éves*. Szeged – Pomáz: kiad. Simoncsics Péterné Jokkel Nóra, 2006. 12–16. [CD-ROM]
- ◆
- [VI/56] Simoncsics Péter: Paradigmaváltás légüres térben. [The change of paradigm in a vacuum.] *Eurasian Studies Yearbook* 2007/79. 148–151. [Ez az eredeti, angol nyelvű változata a – később kiegészített – magyar nyelvű változatnak, amely hamarabb jelent meg, lásd az előző tételt.]

VII. Egyéb közlemények

VII.1. Magyar nyelvészeti jellegű kisebb közlemények (válogatás)

- [VII:1/1] Küllem vagy külem. *Nyr* 1955/79. 483. [Nyelvi felvilágosítás.] || In: Ferenczy Géza – Ruzsiczky Éva (szerk.) *Nyelvművelő levelek*. Bp.: Gondolat, 1964. 277–278. [Az 1955. évi tétel átdolgozott változata.]
- [VII:1/2] Tángál [,elver’]. In: *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Bp.: Akad. K., 1956. 383–388. [Etimológia.]
- [VII:1/3] Tángál [,segít, támogat’]. *MNy* 1957/52. 362–365. [Etimológia.]
- [VII:1/4] Magam sütése könyér. *MNy* 1957/53. 226–227. [Nyelvjárási adalék.]
- [VII:1/5] Edényzet. *Nyr* 1957/81. 253–254. [Nyelvi felvilágosítás.]
- [VII:1/6] Ujjbegy. *Nyr* 1957/81. 325–328. [Szóvizsgálat.]
- [VII:1/7] A magyar főnév birtokos ragozásáról. *MNy* 1960/56. 46–48. [Részvétel egy vitában, Antal László morfológiai nézeteivel kapcsolatban.]
- [VII:1/8] Testművelés – sporttömegesítés. In: Ferenczy Géza – Ruzsiczky Éva (szerk.) *Nyelvművelő levelek*. Bp.: Gondolat, 1964. 154–155.
- [VII:1/9] Anyanyelvünk egészsége. In: Ferenczy Géza (szerk.) *Anyanyelvi őrjárat*. Bp.: Gondolat, 1971. 13–16.
- [VII:1/10] A nyelvi eszmény és az anyanyelv. In: Ferenczy Géza (szerk.) *Anyanyelvi őrjárat*. Bp.: Gondolat, 1971. 22–24.
- [VII:1/11] Az újabb nyelvészeti irányzatok és nyelvművelésünk. In: Ferenczy Géza (szerk.) *Anyanyelvi őrjárat*. Bp.: Gondolat, 1971. 25–28.

- [VII:1/12] A kommunikáció és a nyelvművelés. In: Ferenczy Géza (szerk.) *Anyanyelvi örjárat*. Bp.: Gondolat, 1971. 35–38.
- [VII:1/13] Hátam mögött. In: Hajdú Mihály – Kiss Jenő (szerk.) *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. Bp.: ELTE, 1991. 613–616.
- [VII:1/14] A magyar morfematikus elemek sorrendjéről. *MNyj* (Debrecen) 1999/37. 419–424.
- [VII:1/15] A magyar személyes névmások alaktanáról. In: T. Molnár István – Klaudy Kinga (szerk.) *Papp Ferenc akadémikus 70. születésnapjára*. Debrecen: Kossuth Egyetemi K., 2000. 187–193.
- [VII:1/16] Demonstratív esszé. *MNyj* 2000/38. 385–392. [A magyar mutatónévmásokról.]
- [VII:1/17] Elmékedések a névmásról és a paradigmáról. *MNyj* (Debrecen) 2003/41. 559–562.
- ◆
- [VII:1/18] Néhány szó az interkulturalitásról. In: *Translatologia Pannonica* (Pécs) 2007/1. 10–14. (A PTE Fordítástudományi Központ elektronikus folyóirata.)
(http://btk.pte.hu/downloads/translat/translat_2007)
- ◆◆
- [VII:1/19] Struktúra? Miért ne?! In: Ferenczy Géza (szerk.) *Anyanyelvi örjárat*. Bp.: Gondolat, 1971. 38–41. || In: *Folyton megújuló* 16–18.

VII.2. Személyekhez kapcsolódó írások

- [VII:2/1] Rubinyi Mózes hetvenöt éves. *Nyr* 1956/80. 393–396. || In: *Nyportrék* 17–20.
- [VII:2/2] Ludwig Hegedüs. *Orbis* 1959/8. 286–289. (Nekrológ, németül.) | In: *Nyportrék* 21–23. [A német nekrológ magyar fordítása.]
- [VII:2/3] Juhász Jenő 1893–1960. *NyK* 1960/62. 153–155. (Nekrológ.) || In: *Nyportrék* 24–26.
- [VII:2/4] István Kniezsa. Trstena 1, XII. 1898 – Budapest 15, III. 1965. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* (Cambridge) 1966/20. 195–199. (Nekrológ, angolul.) | In: *Nyportrék* 27–31. [Az angol nekrológ módosított és kiegészített magyar fordítása.]
- [VII:2/5] Rubinyi Mózes. *MNy* 1966/62. 116–117. (Nekrológ.)
- [VII:2/6] Eckhardt Sándor 1890–1969. *MNyOr* 1969/57. 171–174. (Nekrológ.)
- [VII:2/7] Wolfgang Steinitz és az általános nyelvészet. I. *OK* 1969/25. 278–282. || In: *Nyportrék* 78–82.
- [VII:2/8] Arany A. László 1909–1967. *NyK* 1970/72. 213–216. (Nekrológ.) | Újra-nyomatva in: Tóth Károly – Végh László (szerk.) *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére*. Somorja / Šamorín: Forum Kisebbségkutató Intézet, 2007. 442–445. || In: *Nyportrék* 83–87. [Javított részletekkel.]
- [VII:2/9] Lotz János. 1913. március 23. – 1973. augusztus 25. *MNy* 1973/69. 374–376.
- [VII:2/10] Tamás Lajos hetven éves. *NyK* 1975/77. 229–230. [Sz.Gy.]
- [VII:2/11] Brunner Aurélné 1908–1977. Szentgróti Árpádné 1923–1977. *Nyr* 1978/102. 121–122. (Nekrológ.) || In: *Nyportrék* 95–96.

- [VII:2/12] Meta-gratuláció. In: Balázs Éva et al. (szerk.) *Az elveszett teljesség. A 60 éves Zsolnai József köszöntése*. Bp.: Kortárs K., 1995. 205–211.
- [VII:2/13] Hankiss János, a diplomata professzor. In: Gorilovics Tivadar (szerk.) *Hankiss János redivivus. Hankiss János Tudomány Ülésszak. Debrecen, 1993. szeptember 17–18*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Francia Tanszék, 1995. 27–39. || In: *Nyportrék* 102–112.
- [VII:2/14] Telegdi Zsigmond boldogságos emlékezete. *NyK* 1996–97/95. 201–207. || In: Bolla Kálmán (szerk.) *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások 2*. Bp.: Zsigmond Király Főiskola, 2006. 572–577. || In: *Nyportrék* 114–119.
- [VII:2/15] Emlékezés Végh József professzorra 1912–1997. *NyK* 1996-97/95. 232–239. || Nagyrészt megjelent „Néhány villanás Végh József professzor arcképéből” címmel in: Szabó Géza – Molnár Zoltán (szerk.) *Nép – Nyelv – Társadalom. Végh József emlékezete = A Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai* 2000/4. 115–120.
- [VII:2/16] Laziczius Gyula mint fonetikus. *MNy* 1997/93. 287–293. || In: *Nyportrék* 120–126.
- [VII:2/17] Brassai Sámuel – többek között – mint alkalmazott nyelvész. *NyIrK* 1998/42. 23–31. || In: Péntek János (szerk.) *A nyelvész Brassai élő öröksége. Az 1997. május 22–23-i emlékülés előadásai = Erdélyi Tudományos Füzetek* 256. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2005. 69–75. || In: *Nyportrék* 127–134.
- [VII:2/18] Douze stances sur maître Gáldi. In: *Mélanges offerts à Madame Jolán Kelemen par ses collègues et amis = Revue d'Études Françaises* 2001/6. 169–178.
- [VII:2/19] Bevezető szavak. In: Bakró-Nagy Marianne – Bánréti Zoltán – É. Kiss Katalin (szerk.) *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből. Kiefer Ferenc tiszteletére barátai és tantítványai*. Bp.: Osiris K., 2001. 9–16.
- [VII:2/20] Karácsony Sándor, a nyelvészeti megalapozottságú pedagógus kutató. In: Lénárd Gábor (szerk.) *Gyökerek és gyömolcsók. A Karácsony Sándor Tudományos Konferencia Előadásai. (Kossuth Lajos Tudományegyetem 1999. szeptember 29.) = Acta Paedagogica Debrecina. A Debreceni Egyetem Bölcsészkar Neveléstudományi Tanszékének Közleményei C*. Debrecen: Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék, 2002. 43–58. (T: Terts István) || In: *Nyportrék* 144–152.
- [VII:2/21] Meine Erinnerungen an Miklós Hutterer. In: Manherz Károly (szerk.) *Gedenktagung zu Ehren von Claus Jürgen Hutterer un Karl Mollay am 24. November 2000. = Budapester Beiträge zur Germanistik. Schriftenreihe des Germanistischen Instituts der Loránd-Eötvös-Universität* 2003/38. 162–167. | *Nyportrék* 178–182. (Magyarul.)
- [VII:2/22] Köszöntjük a 60 éves Lengyel Zsoltot. In: Navracsics Judit – Tóth Szergej (szerk.) *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára*. Szeged – Veszprém: Generalia, 2004. 5–6.
- [VII:2/23] Szende Aladár (Pécsdevecser, 1914. június 12. – Törökbálint, 2003. október 3.). *Nyr* 2003/127. 357–361. || In: Bolla Kálmán (szerk.) *Szende Aladár*

- (1914–2003). Bp.: Zsigmond Király Főiskola, 2004. 27–31. || In: *Nyportrék* 183–187. [Az eredeti címmel.]
- [VII:2/24] Vázlat Szende Tamásról, a nyelvészről és emberről. In: Bolla Kálmán (szerk.) *Szende Tamás*. Bp.: Zsigmond Király Főiskola, 2005. 27–29. || Újraközölve.
- [VII:2/25] Ceruzahegyezési forgácsok Szentágothai Jánosról. In: Bradean-Ebinger Nelu – Zelényi Annamária – Dávid Gábor Csaba (szerk.) *Tanulmánykötet a hatvanéves Odor László tiszteletére. Interkulturális tanulmányok. (Lingua 803. DEUTSCH/17.)* Bp.: Corvinus-Universität, Lehrstuhl für deutsche Sprache, 2005. 239–245. || In: *Nyportrék* 197–201.
- [VII:2/26] Egy jöttányit sem... (Töredékes emlékezés Antal László különleges személyiségére.) In: Antal László: *A formális nyelvi elemzés. A magyar esetrendszer*. Bicske: SZAK K., 2005. 475–481. || In: *Nyportrék* 188–192.
- [VII:2/27] Búcsú Fónagy Ivántól (1920–2005). *MNy* 2006/52. 182–184. (Nekrológ.) || In: *Nyportrék* 193–196.
- [VII:2/28] *Lotz Jánosról, aki egyszeri jelenség volt három országban*. In: Terts István (szerk.) *Lotz János útja: Bonyhád → Budapest → Stockholm → New York*. Bonyhád: Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium, 2006. 129–147. || In: *Nyportrék* 202–213.
- ◆
- [VII:2/29] Szabó Zoltán (1927 (Hosszúaszó, Küküllő megye) – 2007 (Kolozsvár)). *MNyO* 2007/2–3. 3.
- [VII:2/30] Csécsy Magda (1921–2007). *NyK* 2007/104. 243–246. || In: *Nyportrék* 214–216.
- [VII:2/31] Vekerdi-miniatűrök. *Forrás* (Kecskemét) 2010/4, 90–94 || In: *Nyportrék* 260–263. [„Miniatűrök Vekerdi Lászlóval kapcsolatban” címmel.]
- [VII:2/32] Keresztes Kálmán emlékezete. *Hungarológiai Évkönyv* (Pécs) 2010/11. 182–186. || In: *Nyportrék* 256–259.
- [VII:2/33] Zsolnai József (1935–2011). *MNyO* 2011/2–3. 3–8. (Nekrológ.) || In: *Nyportrék* 268–272.
- [VII:2/34] Mens sana et corpus sanum. In: Pélley Bernadette – Révész György (szerk.) *Autonómia és identitás. Tanulmányok Kézdi Balázs 70. születésnapjára*. Pécs: Pannonia Könyvek, 2007. 186–192. (Nekrológ [a szerkesztő felkérésére].) || In: *Nyportrék* 217–224. [„»Mens sana et corpus sanum« – Kézdi Balásról” címmel.]
- [VII:2/35] Az akadémiai közoktatási reform mozzgatója. In: Franyó István (szerk.) *Kontra György*. Budapest: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet – Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2008. 66–75. (A *Mesterek – tanítványok* című sorozatban.) || In: *Nyportrék* 230–236. [„Kontra György, az akadémiai közoktatási reform mozzgatója” címmel.]
- [VII:2/36] Laudatio Fodor István tiszteleti tagsága alkalmával. *MNyO* 2012/3. 3–5. || In: *Nyportrék* 273–276. [„Laudatio Fodor István MANYE tiszteleti tagsága alkalmával (Szeged, 2012)” címmel.]
- [VII:2/37] Lotz Jánosról, aki egyszeri jelenség volt három országban. In: *Nyportrék* 202–213. [Első megjelenés.]

- [VII:2/38] Emlékezés Tamás Lajosra (1904–1984). In: *Nyportrék* 88–94. [Első megjelenés.]
- [VII:2/39] 12 strófa Gáldi mesterről. In: *Nyportrék* 169–177. [Első megjelenés.]
- [VII:2/40] Szabó Zoltán emlékezete (Hosszúaszó, 1927. február 18. – Dicsőszentmárton, 2007. június 19.) In: *Nyportrék* 225–229. [Első megjelenés.]
- [VII:2/41] Herczeg Gyula plus-quam-italianista. In: *Nyportrék* 237–240. [Előadás-ként hangzott el 2008-ban a Herczeg Gyula-emlékülésen a budapesti Olasz Kultúrintézetben. A portrékötet összeállításáig az emlékülés anyagának tervezett megjelenésére nem került sor. Első megjelenés.]
- [VII:2/42] Nagy Károly (Nyíregyháza, 1934. május 24. – Edison, N.J., 2011. május 3.) In: *Nyportrék* 264–267. [Első megjelenés.]

VII.3. Szervezetekhez, eseményekhez kapcsolódó írások (erős válogatás)

- [VII:3/1] Szókincsünk újabb elemeinek gyűjtése és nyilvántartása. *Nyr* 1957/81. 38–44.
- [VII:3/2] „Magyar Hangarchívum.” Tájékoztató a Hangarchívumról. *MNy* 1959/55. 400–402. (T: Magdics Klára)
- [VII:3/3] Tájékoztató a Magyar Nyelvőr nyelvjárási pályázatáról. *Nyr* 1959/83. 210–220. (T: Végh József)
- [VII:3/4] Munkaértekezlet a matematikai nyelvészet és a gépi fordítás kérdéseiről. *Magyar Tudomány* 1962/7. 521–525. | Working conference on the problems of mathematical linguistics and machine translation. *Joint Progress Report on Research* vol. 12. nr. 192. 459–461. [A forrás megjelenésének helye és ideje ismeretlen, a címet követő adatok kétségesek.]
- [VII:3/5] *Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Szak. Tájékoztató*. Bp.: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 1972. 56. [Név nélkül.]
- [VII:3/6] A gyógypedagógia és a közoktatás távlati fejlesztése. *Gyógypedagógiai Szemle* 1976/4. 93–99.
- [VII:3/7] Tanulások és tennivalók a magyar mint idegen nyelv ágazatában. *Nyr* 1978/102. 330–332. | Különbféle címeken jelent meg.
- [VII:3/8] Gondolatok a magyarországi nevelőképzés szerkezetének továbbfejlesztéséhez. *Pedagógusképzés* 1979/2. 15–23., 1980/2. 116–117.
- [VII:3/9] A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karáról, az ott folyó nyelvi és kommunikációs programról. *A Hungarológia Oktatása* 1987/1. 29–34. [Azonos a [VII:6/13] tétellel.]
- [VII:3/10] Új egyetemi magyar intézet az Egyesült Államokban. *Nyelvünk és Kultúránk* 1992/86. 3–5.
- [VII:3/11] A hároméves nyelvtanári program folytatása a IV. és V. évben. *MNyO* 1997/4. 42–46.
- [VII:3/12] Bemutatjuk az Alliance Française-t. *MNyO* 1998/2–3. 79–82.
- [VII:3/13] Jegyzetek jubileum alkalmából. *Nyelvünk és Kultúránk* 2000/110. 72–73.
- [VII:3/14] A pécsi magyar mint idegen nyelv/hungarológia program alkalmazott nyelvészeti keretei. In: Navracsics Judit – Tóth Szergej (szerk.) *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára*. Szeged – Veszprém: Generalia, 2004. 593–595. (T: Szűcs Tibor)
- [VII:3/15] Modern Nyelvoktatás 2005: kezdődik a második évtized. *MNyO* 2005/1. 3–7.

- [VII:3/16] FIPLV and Liguapax. In: D. Cunningham – R. Freudenstein – C. Odé (szerk.) *Languages Teaching: A Worldwide Perspective. Celebrating 75 Years of FIPLV*. Belgrave, Australia: FIPLV, 2006. 95–109. (T: D. Cunningham)
- ◆
- [VII:3/17] A Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének [MANYE] 20. évében. In: Boda István Károly – Monos Katalin (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció. MANYE XX. a XX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus : Debrecen, 2010. augusztus 26-28.* Bp.: MANYE ; Debrecen: Debreceni Egyetem, 2011. 50–56.

VII.4. Hozzászólások

- [VII:4/1] Vita a saussure-i tanítások magyar visszhangjáról. *NyK* 1960/62. 143–146. [Hozzászólás egy vitában.]
- [VII:4/2] [Hozzászólás a strukturális és matematikai nyelvészeti módszerek vitáján.] *I. OK* 1961/18. 102–107. || In: *Folyton megújuló* 223–229.
- [VII:4/3] [Hozzászólás a szókincs rendszerezéséről.] In: G. F. Meier – E. Seidel – F. Steinitz (szerk.) *Zeichen und System der Sprache 2. Veröffentlichungen des I. Internationalen Symposions „Zeichen und System der Sprache” von 28.9. bis 2.10.1959 in Erfurt*. Berlin: Akademie, 1962. 36–39. (Angolul.)
- [VII:4/4] [Hozzászólás a nyelvészeti modellekről.] *ÁltNyT* 1964/II. 160–165.
- [VII:4/5] [Hozzászólás három matematikai nyelvészeti kérdéstről.] *ÁltNyT* 1964/II. 290–291.
- [VII:4/6] [Hozzászólás az általános nyelvészet kérdéseire, illetve az alkalmazott nyelvészet kérdéseire.] In: Imre Samu (szerk.) *Általános nyelvészetünk helyzete. Az alkalmazott nyelvészet helyzete Magyarországon. A debreceni nyelvészaktívák ülésének előadásai és felszólalásai. Debrecen, 1968. nov. 11–12.* Debrecen: MTA KESZ Sokszt., 1969. 104–112., 167–173. || In: *Folyton megújuló* 230–242.
- [VII:4/7] A magyar mint idegen nyelv tanítása és az alkalmazott nyelvészet. In: *Magyartanítás külföldön. Az 1969. augusztus 29-i lektori értekezlet anyagából.* Bp.: Művelődésügyi Minisztérium – Kulturális Kapcsolatok Intézete, 1969. 63–67.
- [VII:4/8] John Lotz [vitavezető]: The International Program to Describe Languages of the World. In: Luigi Heilmann (szerk.) *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists. Bologna – Florence, Aug. 28 – Sept. 2, 1972.* Società Editrice il Milano, 1974. 739–747. [Hozzászólás a Lotz János vezette vitában: 745–746.] (Angolul.)
- [VII:4/9] [Hozzászólás „Az általános nyelvészet szerepe az anyanyelv és az idegen nyelvek oktatásában” című vitában.] *I. OK* 1979/31. 155–160. || In: *Folyton megújuló* 259–264.
- [VII:4/10] Anyanyelvünk védelme a Kárpát-medencében. [Hozzászólások. A Duna Televízió kerekasztal-beszélgetése Kassán.] *Nyelvünk és Kultúránk* 1997/99. 18–19., 20–21., 23.
- [VII:4/11] A média lehetősége a nyelvi jogok képviselésében. (Kerekasztal-beszélgetés.) In: Nádor Orsolya – Komlós Attila (szerk.) *Kiút a csapdából? Nyelvi*

és nyelvhasználati jogok a Kárpát-medencében. Bp.: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 1998. 100–140. [A vita vezetése, több hozzászólással.]

- [VII:4/12] Nemek és nyelvek. Kerekasztal-összefoglaló. In: Kegyesné Szekeres Erika – Simigné Fenyő Sarolta (szerk.) *Sokszínű nyelvészet. (A Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének kiadványa 2.) Alkalmazott gender-kutatás*. Miskolc: Miskolci Egyetem Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, 2006. 125–148. [Ezen belül Szépe György: 125–126, 129–130, 132–133, 135, 136, 137, 140, 141, 142–143, 145, 146, 148.]
- [VII:4/13] Fülöp Erzsébet Mária (összáll.): Kerekasztal-beszélgetés az időskorúak nyelvről, kommunikációjáról és nyelvtanulásáról. *MNyO* 2006/3–4. 133–144. [Ezen belül Szépe György: 137–138, 139.]
- [VII:4/14] Pódiumbeszélgetés a szemiotika jelenéről. In: Balázs Géza – H. Varga Gyula (szerk.): *Semiotica Agriensis* [= Egri szemiotikai konferencia] 2–3. *Társadalom és jelek. Társadalomkutatók a szemiotikai perspektívákról*. Eger, 2006. = Voigt Vilmos & Balázs Géza (szerk.): *Magyar Szemiotikai Tanulmányok* 10–11. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság – Eger: Líceum K., 2006. 9–14. [Saját hozzájárulás: 10, 11, 12.] (T: Balázs Géza, Petőfi S. János, Voigt Vilmos)

VII.5. Előszók és utószók (mások által szerkesztett kötetekhez)

- [VII:5/1] Elnöki zárószó. In: Hankiss Elemér (szerk.) *Formateremtő elvek a költői alkotásban*. Bp.: Akad. K., 1972. 185–199.
- [VII:5/2] Bevezetés a vita írásbeli formájához. [A kontrasztív nyelvészet és a nyelvoktatás. Vita a pécsi kontrasztív nyelvészeti konferencia alkalmából.] *MNyOr* 1975/1–2. 5–8.
- [VII:5/3] Előszó. In: Zsolnai József (szerk.) *Anyanyelvtanítási kísérlet a kommunikációkutatás eredményei alapján (1971–1973)*. Kaposvár: Kaposvári Tanítóképző Főiskola, 1976. 7–10. || Újraközölve.
- [VII:5/4] Jean Perrot – Szépe György: Avant-propos. *Études Finno-ougriennes* 1976/11. 5–6. [Az 1974. évi magyar–francia kontrasztív konferencia anyaga.] (Franciául.)
- [VII:5/5] Előszó. In: Horányi Özséb (szerk.) *Montázs*. Bp.: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1977. 13–17.
- [VII:5/6] Utószó. [„A szituáció szerepe az idegen nyelvek oktatásában” c. vita anyaga.] *MNyOr* 1979/1. 299–300.
- [VII:5/7] Vorwort zur Reihe „Studia comparationis linguae hungaricae” In: Juhász János (szerk.) *Kontrastive Studien Ungarisch-Deutsch*. Bp.: Akad. K., 1980. 7–15. (Németül.)
- [VII:5/8] Előszó. In: Bánréti Zoltán. *Kamasz és anyanyelv*. Bp.: Tankönyvk., 1981. 5–12. || In: *Folyton megújuló* 218–222. [Részlet.]
- [VII:5/9] Előszó. In: Nagy J. József (szerk.) *Vizsgálatok az alsó tagozatos anyanyelvi nevelés gazdagítása érdekében*. Jászberény: Jászberényi Tanítóképző Főiskola – Szolnok Megyei Pedagógus Továbbképző Intézet, 1981. 3–20.

- [VII:5/10] Opening remarks on language teaching in Hungary. In: Hegedüs József (szerk.) *Applied Linguistics and Language Teaching Methods*. Bp.: Közgazdaságtudományi Egyetem, 1986. 5–17.
- [VII:5/11] Eröffnungsrede (gehalten am Colloquium Sibiricum, Pécs, am 7.6.1988). In: Pusztay János (szerk.) *Specimina Sibirica* 1. Pécs: JPTE, 1989. 5–8. (Németül.)
- [VII:5/12] Szentágothai-émlékkülés [üléselnöki szavai]. *Iskolakultúra* 1995/8–9. 3., 12–13.
- [VII:5/13] Előszó. Hoffmann Ottó. *Mini-tini-szótár. A mai magyar diáknyelv szinonimaszótára*. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Továbbképző Intézete, 1996. i–ii.
- [VII:5/14] Előszó. In: Kontra Miklós – Saly Noémi (szerk.) *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Bp.: Osiris, 1998. 7–13.
- [VII:5/15] Előszó. In: Lanstyák István. *Nyelvünkben – otthon*. Dunaszerdahely: Nap K., 1998. 5–10.
- [VII:5/16] Előszó. In: Szabályár Anna – Morvai Edit (szerk.) *Kapcsolatok. Diáklevelezés és diákcsere az idegennyelv-oktatásban*. Soros Alapítvány, 1998. 7–9.
- [VII:5/17] Előszó. In: Kahánné Goldmann Leonóra – Poór Zoltán (szerk.) *Európai dimenziók a hazai nyelvtanításban. Magyar nyelvtanítók beszámolóai az Európa Tanács nyelvtanítással kapcsolatos kutató-fejlesztő programjairól*. Veszprém, Tallér K., 1998. 5–7.
- [VII:5/18] Előszó a magyar fordításhoz. In: *A nemzeti kisebbségek oktatási jogai. Hágai ajánlások és értelmező megjegyzések = Új Horizont* (Veszprém) 1998/1. melléklet. 1–2.
- [VII:5/19] Bevezetés. *Medicina et Linguistica* 1998/1(1). Bp.: Semmelweis Orvostudományi Egyetem. 5.
- [VII:5/20] Előszó. In: Rónai Béla. *Édes Anyanyelvünk*. Szombathely: Oskar K., 1998. 5–6.
- [VII:5/21] Előszó. In: Géczy János – Kenesei Andrea (szerk.) *Simonyi Zsigmond (1853–1919) = Vár ucca tizenhét* (Veszprém) 1999/4. 5–10. || In: *Nyportrék* 153–159. [„Előszó Simonyi Zsigmond műveinek veszprémi válogatásához” címmel.]
- [VII:5/22] Utószó. In: Fóris Ágota. *Szótár és oktatás*. Pécs: Iskolakultúra, 2002. 111–112.
- [VII:5/23] Grussswort. Köszöntés. In: B. Feriber – Garai Anna (szerk.) *Unternehmenskommunikation auf Deutsch in Ungarn. Interdisziplinäre Beiträge zur interkulturellen Kommunikation = Tudományos Füzetek* 3. Győr: Széchenyi István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet, 2002. 9–12. | Angolul is megjelent.
- [VII:5/24] Előszó. In: Lanstyák István – Szabómihály Gizella. *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában*. Pozsony: Kalligram, 2002. 9–11.
- [VII:5/25] Előszó. In: Balázs Géza – Grétsy László (szerk.) *A 20. századi magánlevelek világa. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból*. Bp.: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, 2003. 5–10.

- [VII:5/26] Bevezető gondolatok a kelet-közép-európai nyelvi jogok vizsgálata elé. In: Nádor Orsolya – Szarka László (szerk.) *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Bp.: Akad. K., 2003. 7–12.
- [VII:5/27] Einführende Gedanken zur Untersuchung der sprachlichen Rechte in Ostmitteleuropa. In: Glatz Ferenc (szerk.) *Die Sprache und die kleinen Nationens Osmittleuropas = Begegnungen. Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest*. 21. Bp.: Europainstitut, 2003. 13–21. (Németül [az előző tétel változata].)
- [VII:5/28] Előszó. In: Drescher J. Attila – Herr Judit (szerk.) *A MANYE XI. (pécsi) és XII. (szegedi) kongresszusa nemzetiségi és nyelvpolitikai tárgyú előadásaiból*. Szekszárd – Pécs – Bp.: Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, 2003. 5–6.
- [VII:5/29] Előszó. In: Kiss Szilvia. *Névvadási szokások ménesekben*. Kaposvár: Dávid K., 2003. 5–6.
- [VII:5/30] Néhány személyes megjegyzés a lexikográfia és az alkalmazott nyelvészet viszonyáról. In: Fóris Ágota – Pálffy Miklós (szerk.) *A lexikográfia Magyarországon*. Bp.: Tinta Könyvk., 2004. 7–8.
- ◆
- [VII:5/31] Előszó. In: Kovács Katalin – Nagy Ágoston (szerk.) „Tavaszi jáde csigái” avagy „zöld kagyló-forma tavasz”. *Pálffy Miklós 65. születésnapjára*. Szeged: Grimm K., 2007. 11–14.
- [VII:5/32] Előszó / Vorwort. In: Görcsné Muzsai Viktória (szerk.) *Kultúrák és nyelvek között – kompetensen / Zwischen Kulturen und Sprachen – kompetent*. Győr / Wien: Nyugat-magyarországi Egyetem K., 2011. 10–11. (Magyarul.) / 12–13. (Németül.)

VII.6. Más csoportokba be nem sorolható írások

- [VII:6/1] Nyelvművelés a népi demokratikus országokban. *Természet és Társadalom* 1956/1. 42–45.
- [VII:6/2] Nyelvjárási beszéd a színpadon. *Színház és Filmművészet* 1956/6. 135–138.
- [VII:6/3] Melyik a tíz legszebb szó? *Nyr* 1958/82. 27–33. || In: Bélley Pál (szerk.) *A nyelvek világában*. Bp.: Gondolat, 1959. 56–57. [Név nélkül.] || In: *Folyton megújuló* 13–14.
- [VII:6/4] Egy nyelvész útjegyzeteiből. *Valóság* 1962/4. 84–88.
- [VII:6/5] Szövegfelvétel magnetofon segítségével. *A Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője* 1959/1960. (A megjelenés éve 1964.) 102–110.
- [VII:6/6] A matematikai nyelvészet alkalmazása a különböző tudományokban. *Tudományszervezési Tájékoztató* 1966/6. 774–805. (T: B. Szöllősy Éva) || Az alkalmazott nyelvészet problémája. [A tanulmány egy része]. *MNyOr* 1969/1–2. 157–159. || In: *Folyton megújuló* 40–64. [Teljes szöveg a bibliográfia nélkül.]
- [VII:6/7] Modellek a társadalmi tudat formáinak kutatásában és a folklór. *Kritika* 1969/2. 55–58.
- [VII:6/8] A vidéki városok szellemi urbanizációjáról. *Valóság* 1972/3. 30–38.

- [VII:6/9] Az iskola nyelve. *Köznevelés* 1977/17. 10–11.
- [VII:6/10] Néhány megjegyzés a társadalomtudományi műveltségről és képzésről. In: Mátrai Zsuzsa (szerk.) *Vélemények, elképzelések a társadalomtudományi képzés megújításáról*. Bp.: OPI, 1982. 68–80.
- [VII:6/11] A nyelvi kommunikációról – különböző szintű vezetőknek. In: Krisztián Béla & Szemere Mátyás (szerk.) *A vállalati kommunikációról – különböző szintű vezetőknek*. Pécs: Szervezési és Vezetési Társaság Baranya megyei Szervezete, 1985. 20–38.
- [VII:6/12] Énektanítás többnyelvű környezetben. *Nyelvünk és Kultúránk* 1985/59. 31–33. [Eredetileg egy napilapban (Magyar Nemzet?) jelent meg.]
- [VII:6/13] A pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karáról, az ott folyó nyelvi és kommunikációs programról. *A Hungarológia Oktatása* 1987/1. 29–34. [Azonos a [VII:3/9] tétellel.]
- [VII:6/14] A pedagógusok képzéséről és továbbképzéséről. *Iskolakultúra* 1993/15–16. 173–175. (T: Sipos Lajos, Zsolnai József)
- [VII:6/15] A cigány nyelv ápolásának jelentősége a nemzetközi kommunikáció szempontjából. *Közös út. Kethano Drom. Roma magazin* 1993/4–5. 26–27.
- [VII:6/16] Út a barcelonai nyilatkozatig. *Európai utas* 1996/4. 48–49.
- [VII:6/17] A romániai magyar felsőoktatás néhány kérdéséhez. *Nyelvünk és Kultúránk* 1997/98. 47–52. || In: *NypMJ* 100–106.
- [VII:6/18] Jegyzetek a filológiáról. In: Zoltán András (szerk.) *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntőkönyv Péter Mihály 70. születésnapjára*. Bp.: ELTE Szláv és Keleti Balti Tanszék, 1998. 518–521.
- [VII:6/19] Az európai nyelvpolitika problémája. *Új Horizont* (Veszprém) 1999. évi különszám. 133–135.
- [VII:6/20] Tézisek a magyar nyelvről. In: Földi Éva – Gadányi Károly (szerk.) *VOX HUMANA. Bolla Kálmán professzor hetvenedik születésnapjára*. Bp.: ELTE Fonetikai Tanszék, 2000. 386–389. || *Kritika* 2000/7. 19–21. || *Nyelvünk és kultúránk* 2001/113. 50–53. || Több helyen újraközölve.
- [VII:6/21] A linguist's remarks on manager communication. In: Bakonyi István – Pápai Vilma (szerk.) *Business and intercultural communication*. Győr: Széchenyi István Főiskola, 2000. 1–5.
- [VII:6/22] Három nyelvi kérdés (A külföldi magyar professzor mint a magyar nyelv nagykövete, a nyelvi jogok kérdésköre, a szaknyelv). In: Minya Károly – Sikolya László (szerk.) *Tudomány és anyanyelv. A Magyar Professzorok Világtanácsának (MPV) – az MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testületének közreműködésével megrendezett – ankét előadásai*. Nyíregyháza, 2001. 84–90.
- [VII:6/23] Több évtized az Intézetben... (Egy túlélő nyelvész jegyzeteiből a XXI. század előestéjén.) Andor József – Szűcs Tibor – Terts István (szerk.) *Színes eszmék nem alszanak...* Pécs: Lingua Franca Csoport, 2001. 11–20.
- [VII:6/24] Írások a magyar mint idegen nyelv/hungarológia, a nyelv-politika és a nyelvi jogok témaköréből (Válogatás). *Hungarológiai Évkönyv* (Pécs) 2001/2. 192–204.

- [VII:6/25] A verbalizációról. In: Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András (szerk.) *Mir - susné - hum. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére*. Bp.: Akad. K., 2002. 657–659. (T: Horányi Özséb)
- [VII:6/26] Vélemény Zsolnai Józsefnek Nyelvi-irodalmi-kommunikációs kísérlet című kandidátusi értekezéséről. In: Zsolnai Józsefné (szerk.) *Dokumentumok a Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program történetéből (1971–2001)*. Pápa: Veszprémi Egyetem Tanárképző Kar Pedagógiai Kutatóintézete, 2002. 180–184. [1984-ben elmondott szöveg első közlése.]
- [VII:6/27] Szépe György – Derényi András (szerk.) *Bevezetés a nyelvészetbe. Oktatási segédanyag (2002/2003. tanév őszi félév, levelező tagozat)*. Bp.: Zsigmond Király Főiskola, 2002. 47 p.
- [VII:6/28] A nyelvészet alkalmazásai. In: Szépe György – Derényi András (szerk.) *Bevezetés a nyelvészetbe. Oktatási segédanyag*. Bp.: Zsigmond Király Főiskola, 2002. 11–16.
- [VII:6/29] [Esszéserű válasz egy körkérdésre.] In: Raffai István (szerk.) *Sorsunk és jellemünk. Kortársak otthonról, közérzetről, jövőképről*. Veszprém: Új Horizont, 2004. 122–126.
- [VII:6/30] Szelíd nyelvpolitika. In: Tolnai Katalin (szerk.) *Habakukk Módszertani Füzetek I. Alapvetések*. Bp.: Habakukk Alapítványi Óvoda, 2004. 6–9.
- [VII:6/31] Tudománytörténeti adalékok (a Modern Nyelvtanítás első tíz évével kapcsolatban). In: Dobos Csilla – Kis Ádám – Lengyel Zsolt – Székely Gábor – Tóth Szergej (szerk.) *„Mindent fordítunk, és mindenki fordít.” Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Bicske: SZAK K., 2005. 133–144. (T: Blaschtik Éva)
- [VII:6/32] Tézisek egy magyar idegennyelv-oktatási politikához (Második változat). In: Földi Éva (szerk.) *Társadalom és kultúra. A Kommunikáció- és Művelődéstudományi Intézet tanulmánykötete*. 2006. Bp.: Zsigmond Király Főiskola, 2006. 176–185.
- [VII:6/33] *Az MTA doktora címre benyújtott „Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására)” című rövid értekezés tézisei*. Budapest – Pécs: MTA Doktori Tanács, 2006. 26 p.
- [VII:6/34] *Az MTA doktora címre benyújtott „Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására)” című rövid értekezés*. Budapest – Pécs: MTA Doktori Tanács, 2006. 65 p. | *MNyO* 2016/3. 25–75. [Első megjelenés, az irodalomjegyzéket tartalmazó 6.4. pont elhagyásával, ezt lásd a következő tételben.]
- [VII:6/35] *Szépe György írásainak jegyzéke*. [A „Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására)” c. értekezéshez annak 6.4. pontjában benyújtott irodalomjegyzék.] | *MNyO* 2016/3. 76–111. [Első megjelenés, kiegészítve a 2006 után megjelent írások adataival.]
- [VII:6/36] *Válasz a bírálatokra*. [A „Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására)” c. értekezés 2008. májusi vitájára előkészített válaszok szövege.] *MNyO* 2016/3. 112–114. [Első megjelenés.]

- [VII/6:37] A magyar nyelv immunrendszere (Előadásvázlat, szerzői bevezető jegyzettel). In: Pusztay János (szerk.) *A magyar mint veszélyeztetett nyelv?* = *Az Uralisztikai Tanszék kiadványai* 12. Savariae: BDF Uralisztikai T., 2007. 18–25.
- [VII/6:38] Főszerkesztői levél. *MNyO* 2009/1–2. 143.
- [VII/6:39] Önéletrajzi jegyzetek egy extenzív életről. In: Kontra Miklós – Bakró-Nagy Marianne (szerk.) *Nyelvészetről – egyes szám első személyben* 2. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2009. 187–192. [Válasz egy körkérdésre.]
- [VII/6:40] Három összefüggő kérdés dr. Szépe György professor emeritusához. In: Lenczné Vrbovszki Judit (szerk.) *A Magyar Nyelv Éve alkalmából megrendezett Lotz János nyári diákegyetem publikációi = Bonyhádi Evangélikus Füzetek* 3. Bonyhád: Bonyhádi Evangélikus Gimnázium, 2010. 157–158. [A kérdésekre adott válaszok.]
- [VII/6:41] Főszerkesztői levél. *MNyO* 2010/1. 95–96.
- [VII/6:42] Elköszönő főszerkesztői levél. *MNyO* 2011/4. 95.
- [VII/6:43] Baric, Ernst. Mariánovics Milán, alias Simonyi Zsigmond. In: *Hrvatski bez kompleksa. Jubilarni zbornik posvecen Ernestu Baricu*. U Pecuhu / Pécs: PTE Horvát Tanszék – Magyarországi Horvátok Tudományos Intézete, 2011. 199–206.

FÜGGELÉK: terjedelmes szakmai interjúk

- [F/1] Kutatás, képzés, politika a nyelvészetben. Kronstein Gábor beszélgetése Szépe Györggyel. *Magyar Tudomány* 1986/31. 689–696. || In: *Folyton megújuló* 296–306.
- [F/2] Horányi Özséb beszélgetése Szépe Györggyel. In: Bolla Kálmán (szerk.) *Szépe György*. Bp.: ELTE Fonetikai Tanszék, 2000. 5–20. || In: Bolla Kálmán (szerk.) *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások* 2. Bp.: Zsigmond Király Főiskola, 2006. 519–534. || In: *Folyton megújuló* 319–333.
- [F/3] Andor József. Születésnap-i beszélgetés Szépe Györggyel: Gondolatok a nyelvtudományról, nyelvészeti nézeteinek és tevékenységének alakulásáról, a tudományszervezésről. In: Andor József – Szűcs Tibor – Terts István (szerk.) *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*. Pécs: Lingua Franca Csoport, 2001. 1350–1401.
- [F/4] Szépe György-interjú, részletek. Készítette Rapos Nóra 1999. október 18-án. In: Báthory Zoltán. *Marathoni reform. A magyar közoktatás reformjának története, 1972–2000*. Bp.: Ökonet, 2001. 201–207. [I. fejezet, 4. pont: „A Magyar Tudományos Akadémia »fehér« könyve.” 23–26.]
- ◆
- [F/5] Andor József: Szabad beszélgetés nyelvészettörténeti kérdésekről (Interjú a 80 éves Szépe Györggyel). In: Kárpáti Eszter – Nádor Orsolya – Szűcs Tibor (szerk.) *Hungarológiai Évkönyv* 12. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2011. 315–343.

- [F/6] Válaszok az *Olvasó Nép* olvasással kapcsolatos kérdéseire. *Olvasó Nép* 1980. július. 42–46. || In: *Folyton megújuló* 313–318.
- [F/7] A nyelv személyiségünk része. Zita Klára beszélgetése Szépe György nyelvészprofesszorral. *Olvasó Nép* 1987/2, 36–38. || In: *Folyton megújuló* 307–309.
- [F/8] „Nem azért fizetnek, hogy vizsgáztassak.” Cs. A. beszélgetése Szépe György nyelvessel. *Pécsi Campus* 2001. április 25. || In: *Folyton megújuló* 309–310.

SZÉPE GYÖRGY

Válasz a bírálatokra

A Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására) c. értekezés 2008. májusi vitájára előkészített válaszok szövege¹

Tisztelt Elnök Úr! Tisztelt Bizottság!

A következőkben válaszolok benyújtott rövid értekezésem bírálataira. A válaszokat a bírálók családnevének betűrendjében ismertetem. Nem ismétlem meg minden egyes esetben, hogy nagyon köszönöm bírálatuk kollegialitását.

*

Klaudy Kinga azt emeli ki rövid értekezésem végén összefoglalt tanulságaim közül, hogy „igyekeztem megdolgozni a fizetésemért”. A három tanulság közül ez az első, teljes szövege a következő: „az egyik etikai jellegű: igyekeztem megdolgozni a fizetésemért” (p. 42). Ezt fenntartom. Amikor 1953-ban – elfeledésre méltó körülmények között – először Sátoraljaújhelyre, majd Nagykanizsára helyeztek technikai tanárnak, akkor nem is gondoltam arra, hogy valaha a számomra egyik legfontosabb szakterületnek, vagyis a nyelvészetnek kutatója és oktatója lehetek. (Ha nem érdemesítik szakdolgozatomat akadémiai jutalomra, akkor életem végéig középiskolai tanár maradtam volna; annak a fizetéséért próbáltam volna megdolgozni. Természetesen igyekeztem volna fenntartani a nyelvészet iránti érdeklődésemet.) Tehát az idézett mondattal én nem az anyagiak iránti vonzódásomat próbáltam kifejezni, hanem azt, hogy bárhol dolgozom, ott kell helytállnom; s ehhez képest kivételes szerencse volt, hogy az MTA Nyelvtudományi Intézetében és más kutatással és felsőoktatással foglalkozó intézményekben dolgozhattam. Emellett – azt hiszem, hogy folyamatosan – mindenféle tudományos, nevelési és kulturális akcióban ingyen, szerelemből veszek részt.

Egyetértek Klaudy Kingának azzal a megjegyzésével, hogy „Az »alkalmazott nyelvészet« mint tisztázást igénylő kérdés” a jelenlegi helyéről (az 1.3. pontból) átkerülhetne a következő, vagyis a 2. fejezetbe, amelynek az a címe, hogy „Tevékenységem az alkalmazott nyelvészet terén”. A jelenlegi helyére azért került, mert az alkalmazott nyelvészetnek ezt a szintetikus felfogását tekintettem leginkább saját hozzájárulásomnak a modernista fordulatot végző magyarországi nyelvész generáción belül.

Klaudy Kinga jól látja meg, hogy „adós maradok az egységes nyelvi modell definíciójával”. Adnék ilyent, ha tudnék valami eredetit mondani („post factum” jelleg-

¹ Az eredeti szövegen *kizárólag jelentéktelen formai változtatásokra* került sor a *Modern Nyelvoktatás* szokásos formátumához igazodva, az írások egységes megjelenítése érdekében. – *A szerk.*

gel); de nem tudnék többet mondani, mint mondjuk Temesi Mihály mondott 35 évvel ezelőtt. Ennek az alfejezetnek az utolsó két bekezdésében arra utalok, hogy mit látnék figyelembe veendőnek és elvégezendőnek ebben a radikálisan megváltozó nyelvi (társadalmi, pszichikai és technikai) környezetben. S arra is célok (az utolsó előtti bekezdésben), hogy ennek a feladatnak az elvégzéséhez rendkívüli összefogásra lesz szükség (beleértve a nemzetközi viszonylatot is).

*

Kontra Miklós a nyelvészet hasznosságáról kerek esszé² készített abból az apropóból, hogy engem bírál. Köszönöm: egész jó társaságba kerültem az általa hivatkozott (és részben rám is hivatkozó) kollégákkal.

Tanulságos volt számomra olvasni azt, amit Kontra Miklós az MTA alkalmazott nyelvészeti testületével kapcsolatban leírt. Egy olyan hierarchikus szervezetben, mint az Akadémia, igen nagy szerepe van egy-egy („nem klasszikus”) diszciplína értékelésében az Akadémia tagjainak, osztályai vezetőinek és az egész intézmény vezetőségének. De ez mindaddig belső ügy, ameddig nem kapcsolódik személyi vagy anyagi diszkriminációhoz. Egyelőre erről nincs szó. Nem ártana, persze, időről időre átgondolni az Akadémiának és a kormánynak a szerepét a tudományok rendszerét, hazai szükségleteit, nemzetközi prioritásait illetően (beleértve a finanszírozást is). Egy optimista forgatókönyv keretében én például el tudnám képzelni az OTKA-alapoknak egy olyan párját, amelyik a közvetlen alkalmazásokat támogatja, mégpedig a jelenlegi helyzetnél jóval koncentráltabban.

Abban a kérdésben, hogy milyen legyen a nyelvvel kapcsolatos következő szakembergárda műveltsége (beleértve a tízezernyi nagyságrendű pedagógust), azt hiszem, hogy először is a felsőoktatásban van szükség gazdag személyiségekre, akik mindenféle jó nyelvészet iránt nyitottak; s azt is tanítják, kommentálják, amit épp most nem kutatnak. Ma már nagyon nehéz áttekinteni a nyelvészet teljes panorámáját. Megtapasztalhattuk mindenféle egyoldalúságnak a fölemelkedését és alászállását; tehát úgy látom, hogy sokoldalú és türelmes kiképzésre volna szükség. Föltehetően növelni kellene pedagógusok számára is a nyelvészet történetének kritikai áttekintését; mindenféle filológus és nyelvi nevelő képzésében minél több interdiszciplináris stúdiumra volna szükség.

Nota bene a tudományos pártatlanságot és az alapvető közösségi kérdések iránti elkötelezettséget minden értelmiségi pályán együttes követelménynek tekintem (a nyelvészetén kívül is). Nem tudok mit kezdeni a „tisztá tudomány” kifejezéssel; s az „alapkutatás” kifejezés viszonylagossága és változékonysága is észrevehető. (Ha már itt tartok, akkor hadd jegyezzem meg, hogy az „alkalmazott nyelvészet” definícióját sem tekintem kizárólag tudomány-rendszertani kérdésnek; ugyanis nem tekinthetünk el attól, hogy figyelembe kell venni a megrendelő társadalom igényeit is.)

Bírálatának a végén céloz arra Kontra Miklós, hogy nekem nincs impakt-faktorom. Sokáig nem tudtam, hogy van-e. Egy – szokás szerint szeleburdi módon megfogalmazott – akkreditációs kérdőívre írtam rá azt a válaszomat, hogy „nincs róla tudomásom”. Azóta már tájékozódtam az impakt faktorok számításáról. Úgy látom, hogy ennek az elsősorban természettudományos („sciences”) folyóiratok értékelésére

² *Magyar Nyelv* 2009/1. Kontra Miklós: Hasznos nyelvészet című írása (pp. 78–85) – *A szerk.*

felépített rendszernek egyszer majd a nyelvészek számára is lehet haszna. Bizakodom abban, hogy a nyelvészek és a humanisták nem lesznek mindig defenzívában.

*

Péter Mihály észrevette, hogy [Szépe] „olyan szemléletet sajátított el, amelyet röviden hagyomány és újítás szerves és kreatív egységeként jellemezhetünk” (p. 1). (Ennek nagyon megörültem.) Az elmúlt években egyre inkább a nyelvészet (és a nyelvészek) története felé fordult a figyelmem. Szeretném megérteni, hogy mit tettek, hogyan és miért, s mi hívta elő az újat, mi volt a kreativitásuk fő motívuma. Érdekes módon ezt csak a 1970-es évekig tudom egyedül művelni; a későbbi évek megértéséhez már csapatmunkára volna szükség. (Ezért is tanulságos számomra ez a vita, mert itt – akarva, akaratlanul – csapatmunka folyik egy nyelvészeti korszak megértésében, amelynek én szándékaimon kívül példája lettem valahogyan.)

Péter Mihály megérti (talán nálam jobban megérti), hogy miben áll az alkalmazott nyelvészet, a nyelvművelés és a nyelvi nevelés összekapcsolódása. Ezek (és még néhány egyéb diszciplína) voltaképp együttesen léteznek egy adott korszak és egy társadalom történetének metszetében. A nyelvészetben a de Saussure által intézményesített szinkronia és diakronia metszéspontjában válik nyilvánvalóvá a nyelvészet történetének néhány alapkérdése, illetve ennek a tudományos „abundantiá”-nak (amiben élünk) a megértése.

Péter Mihály megjegyzi, hogy „jó lett volna, ha értekezésében Szépe röviden kifejti álláspontját az eszperantó mint korlátozott funkciójú világnyelv dolgában, különös tekintettel az Európai Unió intézményrendszerében egyre inkább ellehetetlenülő nyelvi helyzetre, amely egyre több pénzt és improduktív munkát emészt fel.” Ezt megtettem már néhány írásomban, de szívesen teszek eleget ennek az óhajnak (úgy is, mint aki 1947-ben tanultam az eszperantót). A Phillipson által megfogalmazott „angol nyelvi imperializmus” korszakában – sajnos – az eszperantónak hivatalos nemzetközi nyelv-vé való választása elkésett. Viszont megmaradhat, sőt erősödhet bizonyos nemzetközi nyelvhasználati funkciókban, ha a történelem úgy hozza. Rövidlátásnak veszem, hogy a budapesti egyetemen (ahol a világon egyedül adtak ki eszperantó nyelvtanári diplomát) most kívánják ezt beszüntetni.

Az Európai Unió nyelvi problémájának jelenlegi megoldása tényleg abszurd: a politikai szimbolikus elemek egyrészt lelassítják a földrés integrációs folyamatát, másrészt elvonják a pénzt fontosabb feladatoktól, például attól, hogy a nyelvtanulók el tudjanak utazni olyan országba, ahol a tanult nyelv a mindennapi élet része. Nem hiszem, hogy a közeljövőben ezen sokat lehetne változtatni; az én óvatos sejtésem szerint először csökkenteni kellene az európai parlament létszámát és az EU-intézmények tevékenységi túlbuzgóságát. Ezzel párhuzamosan fel kellene készíteni az európai államok diákságát, hogy egész életükben tudjanak majd elektronikus úton informálódni az EU-nak és bármely tagországnak ügyeiről az általuk preferált nyelven (beleértve az eszperantó lehetőségét is).

Budapesten és Pécsen, 2008. február 16-án.

Szépe György életművének üzenete – születésének 85. évfordulóján

Tíz év elmúltával, a mai helyzet ismeretében szeretném értelmezni a néhány éve elhunyt Szépe György professzor *Hasznos nyelvészet (Kísérlet munkásságom összefoglalására)* címmel leírt téziseit. Ez az áttekintés az életművét volt hivatva összefoglalni. Arról próbálok elgondolkodni, hogy most, 2016-ban egyfajta kutatási programnak tekintve a tanár úr életművét, mit érdemes kiemelni, milyen prioritásokat lehet jól látható követendő célként a jelen és a későbbi utókor elé állítani.

Szépe összefoglaló munkája és egyben egész szakmai élete a magyarországi nyelvtudományról szól, azon belül is elsősorban az alkalmazásokról. Érdekes, hogy a magyarországi nyelvészet modernista fordulatát azoknak a szakmai folyóiratoknak a megszületésével állította párhuzamba, melyek a következő években, évtizedekben meghatározóak lettek. Érthető módon ezeknek gyakorlatilag mindegyikében elévülhetetlen érdemeket szerzett: egyértelműen ilyen volt az *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* című sorozat, amelynek a mai napig az a feladata, hogy legyen magyar nyelvű fóruma a nemzetközi szintű nyelvtudománynak. Az alkalmazott nyelvészeti irányt több – többek közt Szépe tanár úr által gondozott – orgánum is képviselte az elmúlt évtizedekben: az azóta megszűnt *Computational Linguistics* (később: *Computational Linguistics & Computer Languages*) című angol nyelvű periodika, a BME hosszabb ideig élt időszaki kiadványa, a *Folia Practico-Linguistica* vagy az azóta szintén megszűnt *Országos Műszaki Dokumentációs Központ* kiadványsorozatai, melyek a dokumentáció gépesítésének és ezen belül a gépi alkalmazott nyelvészetnek a kutatását és fejlesztését mozdították elő. Ilyen kiadvány volt még a régi *Modern Nyelvtanítás* című folyóirat, mely 1995 végén épp Szépe György kezdeményezésére indult újra – és él a mai napig – a szintén az ő kezdeményezésére létrejött *Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete* kiadványaként.

Az MTA I. Osztályán belül 1964-ben megalakult a *Matematikai és Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság*, melynek utódja az *Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság*. 2001 óta – és 2015-től elektronikus formában – ennek kiadványaként jelenik meg *Alkalmazott Nyelvtudomány* című periodika. Nagy öröm, hogy az Általános Nyelvészeti Tanulmányok kötetei több mint ötven éve folyamatosan megjelennek, sőt a legutóbbi két szám kimondottan a Szépe tanár úr által kiemelten fontosnak tartott alkalmazott nyelvészet központi területeit célozta meg: az épp halálakor megjelent és neki ajánlott *Nyelvtechnológiai kutatások*, majd az ezt követő kötet, *A kognitív szempont a nyelv pszichológiájában*.

Ami az alkalmazott nyelvészet egyes területeinek oktatását illeti, a hatvanas években Szépe tanár úr közreműködésével indult meg *Matematikai és alkalmazott nyelvészet* néven bölcsészképzés az ELTE-n. Ez a szak azóta ugyan megszűnt, de egyfajta szellemi örököséként a Debreceni Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem

2010-ben akkreditáltatta a *Digitális bölcsészet* MA szakot. A PPKÉ Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kara az Információs Technológiai és Bionikai Karral közös képzésben működteti ennek a mesterszagnak a *Számítógépes nyelvészet* szakirányát, mely sok olyan elemet tartalmaz, ami a mai körülmények közt a fél évszázaddal ezelőtti Szépe-féle kezdeményezés egyfajta folytatásának tekinthető. Ha akkor, most még inkább fontos a gépi nyelvészetben járatos hallgatók képzése. Talán ezért is meglepő az a kormánydöntés, amelynek értelmében a jövő évtől ennek a szaknak meg kell szűnnie, jöllehet a nyelvészhallgatók a mai modern gépi eszközök magas szintű használatát feltételező képzésben részesülnek, amint az előd esetében is, ráadásul az eddig végzetek mind el tudtak helyezkedni.

Szépe György munkásságának egy másik fontos jellemzője volt, hogy mindig kiállt a mellett a vélemény mellett, hogy „*jogos a normatív megközelítés, vagyis a nyelvművelő gyakorlat. [...] Ennek a fontossága fölerősödik az írásbeliség viszonyai között.*” Mivel napjainkban a „nyelvművelés” fogalmával kapcsolatban sok vita folyik, viszont az írásbeliség a számítógépes kommunikáció legkülönfélébb formáinak elterjedésével minden eddiginél fontosabb szerepet játszik, Szépe megfigyelései kiemelkedő jelentőségűek. Persze ő azt is leírja, hogy az nagyon fontos, hogy „*ki végzi el az ezzel összefüggő szabályozást: a szabályok megalkotását és ennek elméleti megalapozását.*” Az elképzelése nem öncélú, hanem társadalmi szempontból fontos megfigyelésen alapul: „*Az egyén szempontjából a fölemelkedés [...], illetve a beilleszkedés egyik fő eszköze (s ugyanakkor mutatója) egy sztenderdizált nyelvi változat használata.*”

Szépe a nyelvészet és a nyelvész tevékenységének népszerűsítésével is sokat foglalkozott az írásaiban, sőt többször a hangzó médiában is. Figyelmeztetése ma is érvényes: „*A nyelvművelők régóta foglalkoznak az úgynevezett »nyelvművelő babonákkal«; ez természetesen akkor is hasznos, hogyha a babonákkal szemben felmutatott »helyes nézet« képviselői is vitában állnak más nyelvészekkel. Van az áltudománynak egy olyan szintje, amelynek voltaképpen szociálpszichológiai vizsgálat tárgyává kellene válnia anélkül, hogy a szólás szabadságának elve sérülne. Akadnak a magyar nyelv (és etnikum) történetével, rokonságával és használatával kapcsolatos olyan elgondolások, amelyek kifejezetten a »haszontalan nyelvészet« kategóriájába tartoznak (még akkor is, ha kifejtőiktől nem vitatjuk el a jóhiszeműséget).*”

Szépe György munkásságának talán legmeghatározóbb területe az alkalmazott nyelvészet a nyelvtanításban: az idegen nyelvek oktatásában, az anyanyelv oktatásában és a magyar mint idegen nyelv oktatásában. Az idegen nyelvek elsajátítását az alkalmazott pszicholingvisztika egyik speciális ágazatának tekintette. Az anyanyelvi oktatás számára most is aktuális figyelmeztetés, amit ír: „*Abban a keretben, amelyben földrésznünknek ezen a részén az együttes hagyományok alakultak, nagyobb lehetőség van a két rész-tantárgy összehangolására. [...] Ennek során állandó »veszélyt« jelent az, hogy a kulturálisan vonzóbb irodalmi rész kiszorítja a »száraz nyelvtant«.*”

A nyelvészetről azt írja, hogy az oktatásban fontos volna „*a nyelv valamennyi releváns funkciójának érvényesítése – beleértve a kognitív, kommunikatív, poétikai és identitás-építő funkciókat.*” Mindezt kizárólag tudományos alapon: „*ahogy a természettudományokban elképzelhetetlen a kopernikuszi fordulat előtti tételek tanítása, ugyanúgy a nyelvészetben sem volna szabad a saussure-i fordulat előtti konstelláció fenntartása.*” És a nyelvtanoktatással foglalkozók feladatköre ennél szélesebb: „*Nem-*

csak tudományosan érvényes – és közérthető – grammatikára van szükség, hanem – megfelelő pedagógiai áttétellel – a ma érvényes nyelvészet egész panorámájára, a nyelvtörténettől a kognitív nyelvészetig. S arról sem volna szabad megfeledkezni, hogy a nyelvről, a mi anyanyelvünkről is fontos új ismeretek találhatók a biológia és a pszichológia területén.” És akkor még Szépe tanár úr nem is említette az évről évre, sőt, napról napra fontosabb szerepet játszó informatikai eszközök hatását a nyelvre és a nyelvészetre. Amit a magyartanároknak javasol, azt csak támogatni lehet: *„a magyar nyelv és irodalom tanárainak ezekről is jó volna folyamatosan értesülni, hiszen a gyerekek világképének változásával muszáj lépést tartani a tanároknak is”*. Azt pedig mindannyian érezzük, hogy meg kellene szüntetni azt a helyzetet, hogy a gyakorló tanároknak *„az emberi nyelvvel kapcsolatban mást kell mondani a magyar nyelvtan óráján, mint egy idegen nyelvi órán, holott »a gyermeknek egy feje van« (ahogy azt Temesi Mihály megfogalmazta egy vitán)”*.

Ezzel kapcsolatban idézzük végül Szépe György összefoglaló iránymutatását, melyet már néhány éve is az motivált, hogy *„a televíziózás, a számítógép és az internet korszakában a felnövekvő nemzedék egészen új típusú kommunikációs és kulturális környezetben találja magát. A televízió és az internet (ezen belül az e-mail és a csevegő fórumok), valamint az sms felerősítette az iskolás és a közvetlenül iskola utáni nemzedék sajátos kommunikációját; ehhez hozzájárult a mobiltelefon útján megszaporodott telefonálás. Mind az írásbeli, mind a szóbeli kommunikáció ezen növekménye (a) újfajta térbeli és társadalmi kommunikációs terepeknek növelte meg a fontosságát, (b) átalakította a hagyományos olvasási szokásokat, amelyek a nyomtatott könyvekhez és periodikákhoz kapcsolódtak. A kábeltelevíziózás révén minden néző potenciálisan egy többnyelvű világgal került kapcsolatba. Ennek az új konstellációnak a megismerése, leírása, kezelési stratégiájának kialakítása sürgős feladatnak látszik.”*

Prószéky Gábor

Reflexiók és kommentárok Szépe György posztumusz könyvéről

Nyelvészportrék. Bp.: Tinta Könyvkiadó, 2013. 294 p.

Gazdag ajándék és útravaló a „túlvilágról” Szépe György posztumusz könyve. A „túlvilágot” nemcsak úgy értem, hogy Szépe György már egy éve meghalt, amikor a könyv a Tinta Könyvkiadónál megjelent, hanem úgy is, hogy a benne szereplők egy része már élt és hatott, amikor Szépe György még meg sem született. Ajándék, mint minden, amit ingyen kapunk; útravalónak pedig azért mondom, mert a benne rajzolt portrék és életutak útmutatóul szolgálnak számunkra és az utánunk jövők számára is, akiket a sors nyelvésztközeli területekre sodort vagy sodorni fog.

Ha csak az idő tengelyén nézzük, Szépe György figyelmének horizontja a Sáros-patakon keletkezett *Orbis pictus* Johannes Amos Comeniusától (1592–1670) mondjuk barátjáig, Hutterer Miklósig (1930–1997) terjed¹, sőt annál is tovább, hogy a magam nemzedékét és személyét – a névmutató alapján – álszerénységből ki ne hagyjam. Erre a több mint négy évszázadra esik a „reformáció, ellenreformáció, felvilágosodás”, és az újkori magyar művelődésnek ez a humanizmusban gyökerező – nem éppen „szent”, de fontos – „háromsága” határozza meg a szellemiséget, amelynek az érvényesítésében Szépe Györgynek kitüntetett szerep jutott a 20. század második felében. Az ő nemzedéke volt az utolsó a II. világháború előtt születettek között, akik kora fiatalságuk idején még érzékelhették és értékelhették mindazt az európai klasszikus kultúrát, amelyet ez a „háromság” formált. Nekik jutott az a feladat, hogy – a II. világháború dűlása és a rá következő „keleti despotizmus” nyomán előállott pusztaságba – visszahozzák a gondosan művelt kert, az „európai kultúra” eszméjét. Erre az összekötő-hídverő szerepre választotta ki a sors Szépe Györgyöt, amit ő hűségesen teljesített, s aminek meggyőző bizonyossága ez a kötet.

A kötetben szereplő alakok – mint Roman Jakobson (1896–1982) orosz–amerikai nyelvész, akit a múlt századi nyelvészet „pápájának” neveztek, vagy Wolfgang Steinitz (1905–1967) finnugor nyelvész, vagy Lotz János (1913–1973) Svédországban és Amerikában működött általános és magyar nyelvész – átölelik a 20. századi nyelvészet

¹ Nem írt az anyai ágon ősenek mondott Losontzi Istvánról (1709–1780), a nagykőrösi iskola akadémikus rektoráról, akit a *Hármas Kis Tükör* (1773) szerzőjeként már életében „praeceptor Hungariae” címmel tisztelt meg a magyarországi diákság és olvasóközönség (minthogy latinra és németre is lefordították). Beszédes hallgatás Szépe György részéről – fölteszem, nem akart vele kérkedni, pedig a *Hármas Kis Tükör* kitörölhetetlen nyomot hagyott a magyar identitáson, amit Arany János, Petőfi Sándor, Mikszáth Kálmán művei is tanúsítanak.

egész szellemi terét, amelyet személyes kapcsolatainak, barátságainak köszönhetően éppen Szépe György nyitott meg számunkra. Még le volt eresztve az átjárhatatlan vasfüggöny, amikor Szépe György tevékeny részt vállalt a modern orosz (szovjet) nyelvészet magyarországi megismertetésében, azaz hidat épített a „másik oldal felől” is Európába, amint erről beszámol *Papp Ferenc és Melcsukék (egy „nem russzista” nyelvész emlékeiből)* című írásában (247–255. Sok emigráns vagy egyszerűen „csak” külföldön működő magyar nyelvész szerepel Szépe György „képtárában”, például Fónagy Iván (1920–2005) és Csécsy Magda (1921–2007), akiknek élete és munkássága a szűken értelmezett nyelvészet határain messze túl terjed, szerves része a magyar (és európai) művelődéstörténetnek. Az itthoniak közül e „képtárban” kiemelt helyet kap Eckhardt Sándor (1890–1969), akinek pályája – akárcsak Hankiss Jánosé – kultúrdiplomáciai küldetést is jelentett; hasonlóképpen Gáldi László (1910–1974), úgy is mint a hazai romanisták fenomenje, nem utolsósorban azért, mert Szépe György maga is romanistaként kezdte pályáját; valamint Telegdi Zsigmond (1909–1994), akinek kiterjedt képzettsége (hebraista, iranista, klasszika-filológus) igazolta általános nyelvészeti működését és pozícióját az ELTE általános nyelvészeti tanszékének élén. Telegdi Zsigmond ebben a minőségében tette lehetővé Szépe György egyetemi oktatói tevékenységét az 1960-as, 1970-es években; ekkor és ennek köszönhetően alakult ki az a széles tanítványi kör Budapesten, akiket akkor „Szépe boyoknak és girlöknek” is neveztek. Szépe György belső „titkos tanácsosként” kitűnő munkatársa volt Hajdú Péternek, az MTA Nyelvtudományi Intézete igazgatójának az 1970-es és 1980-as években. Tanúja és csodálója voltam ennek a szinte rejtett együttműködésnek.

Emberi léptéknél tágasabb látóhatára ellenére a kötetet friss személyesség jellemzi. Az írások zöme nekrológ vagy emlékezés az egykori mesterekre, kollégákra vagy munkatársakra, akik között – Szépe Györgyre jellemző gesztusként – nélkülözhetetlen technikai munkatársak is szerepelnek (Brunner Aurélné és Szentgróti Árpádné). A személyes kapcsolódás ott is megvan, ahol a múlt nagy alakját, Arany Jánost állítja figyelmé középpontjába (32–64). Szépe György munkásságának talán legkiemelkedőbb tétele (*Nyelvészeti jegyzetek Arany Jánosnak „Valami az asszonánchról” című tanulmányáról*) szülővárosa, Nagykőrös kapcsán is kötődik Arany Jánoshoz: Arany ottani tanári munkássága során lett költői működése mellett – részben szükségből – filológussá, s ekként *poeta doctus*sá. Ez az esszé kiváló példa arra, hogy a magát mindig újra definiáló tudomány (a modern fonológia) hogyan tudja igazolni egy hagyományos költői eszköz – az idők folyamán tudat alá süllyedt – organikus fejlődését (a rímelés alakulását).

Egy-egy megidézett alak mögött mesterként az európai tudomány óriásai sejlenek föl. A Rubinyi Mózesről (1881–1965) írt köszöntő sorokban megjelenik a 19. századi újgrammatikusok² képviselőinek, Karl Brugmann lipcsei professzornak (1849–1919) és Simonyi Zsigmondnak (1853–1919) az alakja, holott egy Mikszáth stílusáról 1910-ben kiadott könyv³ szerzőjéről a felszínes szemlélő ezt nem gondolta volna, sőt el se várta volna. (A magyar irodalomtörténet művelőinek többsége számára a nyelvészeti

² A nyelvészetet a természettudományokkal egyenrangúvá tevő nagy nyelvészeti iskola.

³ Rubinyi Mózes: *Mikszáth Kálmán stílusa és nyelve*. Bp.: Révai, 1910. 246 p.

képzettség – s vele az európai perspektíva és a nyelv múltba nyúló dimenzióinak ismerete – ma sem követelmény, többek között ezért lesz a magyar irodalom nyelvi elszigeteltségéből önmagunkba zárkózás, önimádó kérkedés vagy önsajnálát.) Rubinyi Mózes erudíciója, európai iskolázottsága és műveltsége folytán Mikszáth írásművészetét – különösebb erőlködés nélkül – európai összefüggésbe állítva mutatja be.

Szépe György életprogramjában – most látszik csak meg igazán – Hankiss Jánosnak kitüntetett szerepe volt, amint az 1993-as debreceni előadásból s a belőle kikerekedett esszéből (*Hankiss János, a diplomata professzor*) kiolvasható (102–113). Nemcsak mint az őt útjára indító professzornak állít emléket, hanem Hankiss János kultúrdiplomáciai programot adó művének⁴ ismertetésével megmutatja a saját igazi hajlamának megfelelő, az őt egész életében vezérlő eszméket és törekvéseket is: megismerni más kultúrákat és megismertetni másokkal a magunkét – igazi kultúrdiplomáciai feladat, amit Szépe György miniszteri „akkreditáció” nélkül is, úgyszólván partizánként, egész életén át végzett. (Hankiss János szellemét fiának, Hankiss Elemérnek (1928–2015) köszönhetően magam is megtapasztalhattam angol szakos hallgatóként Szegezen az 1960-as évek második felében. Hankiss Elemér volt ugyanis akkor és ott az angol irodalom tanára. A hallgatók méltóságának szinte mániákus tisztelete jellemezte demokratikus szellemét, minden megnyilvánulásával azt sugallta, hogy a mi dolgunk véleményünk megformálása és képviselése. Ezzel arra is figyelmeztetett, hogy vegyük észre, döntéseinkben szabadok vagyunk, vagy ha nem, föl kell magunkat szabadítanunk, amiben ő segítségünkre lesz. Csak egyet nem szabad: tartózkodnunk a véleményformálástól.) Hankiss János munkásságából korábban csak irodalomtörténeti munkáját⁵ ismertem, amelyet Horváth János és Szerb Antal munkáival egyenértékűnek, módszertani (komparatív) szempontból még hozzájuk képest is újtónak tartok. Szépe György portréja kifejezetten a diplomatát állítja elének, amiből számomra az az újdonság, hogy nemcsak Klebelsberg Kunó (1875–1932) kultúrpolitikája járult hozzá, hogy a két háború közti művelődés kapcsolódni tudott a nagyvilághoz és Európához, és sok vonatkozásban lépést tudott tartani azok fejlődésével, hanem kiváltképp Hankiss Jánosnak köszönhetően még a Klebelsberg halála utáni időben is képesek voltunk kaput nyitni arra a világra és kapcsolatot tartani avval a világgal, amely az ország geopolitikai kötődésének (német orientációjának) következtében sajnálatos módon egyre inkább távolodott tőlünk. A Hankiss János alapította debreceni nyári egyetem számos barátot szerzett a magyar kultúrának, akik közül most hadd említsem meg Viljo Terwonent (1917–2011), az Eötvös Collegium nehéz időkben (1944) szolgáló finn lektorát, a magyar kultúra hosszú életén át finnországi „nagykövetét”, akit egyetlen kormány sem nevezett ki, és így – a magyar művelődés szerencséjére – nem is hívhatott vissza állomáshelyéről. Hankiss János 1943–1944-ben kultuszállamtitkárként vállalt szerepet Kállay Miklós kormányában. Érdemes itt fölidézni a híres balatonszárszói találkozó kevésbé ismert körülményeit. Szárszón az egész demokratikus érzelmű szellemi közösség képviseltette magát, s kimondták, hogy Németország elvesztette a háborút. A találkozó Hankiss János védőernyője alatt zajlott, a felelősséget ő vállalta érte, s ő

⁴ Hankiss János: *A kultúrdiplomácia alapvetése*. Bp.: Magyar Külügyi Társaság, 1936. 76 p.

⁵ Hankiss János: *Európa és a magyar irodalom. A honfoglalástól a kiegyezésig*. Bp.: Singer – Wolfner, 1942. 619+5 p.

akadályozta meg, hogy a rendőrség letartóztatásokat foganatosítva lehetetlenné tegye a konferencia megtartását (a résztvevők között voltak kommunistagyanús személyek is). Szépe György jó tanítványa volt Hankiss Jánosnak, egy másféleképpen kedvezőtlen korban hozzá hasonlóan ő is vállalta azt a kockázatot, amit kultúra és hatalom konfliktusában a kultúra képviselőjének vállalnia kell.

Szépe György egy másik debreceni professzora, a pedagógus Karácsony Sándor (1891–1952) kapcsán és a professzor tanítványain, Fabricius-Kovács Ferencen (1919–1977) és Kontra Györgyön (1925–2007) keresztül személyesen is kapcsolódom Szépe Györgyhez, akiknek az említettek kollégái, illetőleg fölként munkatársai voltak. Szépe Györgynek professzorom, Hajdú Péter (1923–2002) mutatott be egyetemista koromban még Szegeden. Első, mondhatni „tudományos” föllépésemre 1968-ban került sor a *Formateremtő elvek a költői alkotásban* címmel rendezett konferencián (*Szintaktikai parallelizmusok Babits [Ősz és tavasz között] versében*), ahová Hankiss Elemér hívott meg előadni, s amelynek Szépe György szekcióelnöki minőségében tanúja és közönségként elszenvetője volt. Pályám vége felé 2000-ben ő volt habilitáló professzorom is a pécsi egyetemen, ahová *Magyar nyelvtan – egyetemes nyelvtudomány* címmel adtam be disszertációmát Karácsony Sándor, Lotz János és Laziczius Gyula életének és munkásságának rokon vonásairól.⁶ Ha egyetlen jelzős szerkezetet kellene használnom az imént fölsorolt – és a *Nyelvészportrék*-ban is szereplő – nevekre, akkor az *autonóm egyéniség*-et használnám. Mindegyikük besorolhatatlan és mással össze nem cserélhető, öntörvényű személyiség volt – amint Szépe György maga is. És mindegyikük olyan korban működött, amely a tucatembert részesítette előnyben. Mások mellett – sőt előtt – nekik köszönhető, hogy ezekben az évtizedekben megmaradt a kultúra Magyarországon, mert kultúrát csak autonóm egyéniségek tudnak létrehozni és fönttartani. Minthogy a kultúra, és ami élteti, a nyelv maga is autonóm: a törvényeit nem mi hozzuk, mi csak ösztönösen alkalmazzuk mint beszélők; játszunk vele, ha költők – és olvasóik – vagyunk; és ha szerencsénk van, fölfedezzük mint nyelvészek.

Nem mulaszthatom el itt kiemelni két kifejezetten nem-nyelvész kortárs nevét, akikkel Szépe György pályája során többször is munkatársként működött együtt, s így lett barátjukká. Kontra Györgyről (1925–2007) és Vekerdi Lászlóról (1924–2009) beszélek, mindketten orvosok voltak eredetileg, Karácsony Sándor tanítványi köréből indultak, s lettek mindketten „közéleti szereplők” – Kontra György elsősorban oktatási szakemberként, Vekerdi László művelődéstörténészként, mindketten a tudományok népszerűsítőjeként, nagy hatású és országosan ismert előadóként. A nyelv és az idegen nyelvek különösen Vekerdi László munkásságában játszottak fontos szerepet, értő fordítója volt tudományos műveknek franciából magyarra⁷ és magyarból angolra⁸.

Egyetlen nyelvész kollégáról és barátról nem írt Szépe György, Robert Austerlitzről (1923–1994), aki Lotz János tanítványa és utóda volt a Columbia Egyetem nyelvészeti

⁶ Simoncsics Péter: *Paradigmaváltás légüres térben. Karácsony Sándor, Lotz János és Laziczius Gyula kísérletei a magyar grammatika megújítására a XX. század 30-as éveiben*. Bp.: Tinta, 2005. 120 p.

⁷ François Jacob: *A tojás és a tyúk. Az élők logikája*. Ford. Vekerdi László. Bp.: Európa, 1974. 421 p.

⁸ Alfréd Rényi: *Letters on Probability*. Transl. László Vekerdi. Bp.: Akadémiai; Detroit, Mich.: Wayne State University Press. 1972. 86 p.

tanszékének professzoraként, bámulatos poliglott személyiség⁹ és ezzel együtt (vagy ettől függetlenül) mélyen szántó analitikus elme, a múlt századi finnugrisztikának (és a globális nyelvészetnek) kivételesen invenciózus művelője. A kötet névmutatójában azonban számos helyen szerepel jelölés annak, hogy mindig is jelen volt Szépe György szellemi horizontján. Szépe munkásságában ez a „zérus jel” mutat arra az időhiányra, amelynek szorításában egész életén át működött. Aki az ő írásait olvassa (akár ebben a kötetben is), érezheti, hogy részletező leírás helyett szinte mindig vázlatot készít, nehogy kiszaladjon az időből. E vázlatosság ugyanakkor azt is szolgálja, hogy egy pillanatra se veszítse szem elől az általa befogott egész szellemi látóhatárt, ami sokkal szélesebb volt esetében a művelt átlagénál.

Nem említettem a kötet minden írását, és így kihagytam számos érdemes nevet, amiért elnézését kérek az olvasóktól. Ugyanakkor arra kérem őket, hogy olvassák el ezt az egészen kiváló könyvet, ahol megtalálják mindenkit, akit Szépe György a figyelmére érdemesnek tartott, s akiről én itt nem szóltam. E kötet kapcsán egy véleményem szerint fontos szempontra akarom még fölhívni a *Modern Nyelvoktatás* olvasóinak (és szerkesztőinek) a figyelmét. A kötet szereplőinek többsége legalább két nyelven nevelkedett: vagy azért, mert ilyen családba született, mint például a mánta (Kassa környéki német) Gáldi László, a dél-dunántúli evangélikus német (Ungarndeutsche) Lotz János, a szlovák eredetű Kniezsa István, a pesti német Hutterer Miklós és Szentágothai János; vagy a polgári (nemesi) családoknál szokásos német, francia nevelőnőknek köszönhetően, mint például Karácsony Sándor, Telegdi Zsigmond, Csécsy Magda, Fónagy Iván vagy maga Szépe György is. (Ezért tudták igazán értékelni magyar nyelvüket, volt ugyanis külső megfigyelési pontjuk, ahonnan a magyar különleges voltát észrevehették.) Mindezek a körülmények mára már nem állnak fenn (vagy csak nagyon kivételes esetben), az ország mostanra teljesen egynyelvűvé lett. Idegen ajkú nevelőnőket a nagyon gazdag családok sem alkalmaznak, az idegen nyelvek oktatása szinte teljesen az iskolákra marad. Ez azt is jelenti, hogy a korábbinál egy életkori szakasszal később és csak az iskolában találkoznak a gyermekek bármilyen idegen nyelvvel, ami nagy súllyal telepedik az idegen nyelvet oktató tanárok vállára. További terhelő körülmény, hogy a magyar televíziózásban elterjedt – és egzisztenciális okokból fönntartott – szinkronizálás miatt a gyermekek még a tömegművelésben sem találkoznak idegen nyelvekkel. A környező országok magyar anyanyelvű gyermekei számára az itthoniakkal szemben előny, hogy az utcán és az életben természetes közegben hallhatnak román, szerb, horvát, szlovén, szlovák, ukrán (orosz) szót, könnyedén elsajátíthatják ezeket az indoeurópai nyelveket, ami megkönnyíti számukra a távolabb beszélt nagy világnyelvek, a német, olasz, francia, angol, orosz tanulását. A magyarországi gyerekeknek nincs meg ez a lehetőségük. Az igaz ugyan, hogy a nagy világnyelvek oktatására vannak kidolgozott programok, de a környező kisebb nyelvekre nincsenek, ami még inkább erősíti finnugor rokonságú nyelvünk elszigeteltséget az indoeurópai nyelvek között. A francia–angol–német nyelven nevelkedett, nagykőrösi patricius családból származó Szépe György nagy figyelmet szentelt a szomszédos országok nyelv-

⁹ Robert Austerlitz egyesek szerint 16 nyelven beszélt, írt, olvasott – ebből magam tanúsíthatok egy tucatot.

vének és kultúrájának. Horvát és szlovák irányú érdeklődéséről tudok, a románhoz pedig – romanistaként és Emil Petrovici (1899–1968) professzorhoz fűződő személyes kapcsolata révén – szoros szálak fűzték, fiatal korában jól beszélt románul. Élete és nyelvi érdeklődése ebben a vonatkozásban is mintául szolgálhat a *Modern Nyelvoktatás*-nak, amelynek hozzá és nemzedékéhez képest nagyobb hátrányokkal induló közönség számára kell segítséget nyújtania, ami nem kis feladat.

Köszönettel kell itt említenünk Szépe György két tanítványát, a könyv szerkesztőjét, Szöllősy Évát és lektorát, Terts Istvánt. (Az előszavukból tudjuk, hogy a stroke után felépült szerző lényegében előkészítette könyvét kiadásra, csak Kontra Györgyről szóló nagyobb szabású esszéjének szövegbe öntését tervezte még, amikor halála megakadályozta a munka befejezését, s így a kötetben közölt írás ebből a tanulmányból csak mozaikdarabokat tartalmaz.) A lektor és a szerkesztő több szálon futó odaadó segítségével e könyv nem volna az, ami: a 20. századi magyar és egyetemes nyelvészet impozáns emlékműve.

Simoncsics Péter

